

MERILÄINEN - RAITTIKYLÄ

Rakennettu kylä ja sen sosiaalhistoria 1900 - 1940- ja 1990 -luvuilla

Maria-Elisa Marjusaari

Etnologian pro gradu -
tutkielma
Syksy 1998
Etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto

SISÄLLYS

1. TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TAVOITTEET	2
Tutkimuskohde ja viitekehys	2
Kansatieteellisestä kylätutkimuksesta	4
Meriläisen kylän tutkimiseen käytetyt menetelmät	5
Lähteet	9
2. MERILÄISEN KYLÄ JA SEN ASUKKAAT 1900-1938	13
Maiseman ja maaston kuvausta	13
Kylän muodostuminen	14
Kyläkuva 1930-luvulla	18
Meriläinen verrattuna Helsingin pitäjän ja Kilan kyliin	20
Meriläisen väestö	23
Tilalliset	27
Torpparit	29
Mäkitupalaiset ja itselliset	31
Palkolliset	34
Kauppiaat ja kaupat	35
Opettajat ja koulut	37
Siirtolaisuus ja muutto	40
Yhdistykset, järjestöt, seurat ja herätysliikkeet	42
3. ASUINRAKENNUKSET	45
Asuinrakennusten kehittyminen Perhonjokilaaksossa	46
Asuinrakennusten ulkonäkö	50
Yksihuoneiset asuinrakennukset eli mökit	52
Eteiskamari- eli porstukamarituvat	53
Kaksihuoneiset kuistittomat ja kuistilliset asuinrakennukset	53
Kolme- tai useampihuoneiset kuistilliset asuinrakennukset	55
Keskieteistyyppinen paritupasovellutus	60
Muita pohjakaavoja	64
Kilan ja Helsingin pitäjän kylien talonpoikaistalojen asuinrakennukset	65
4. PIHAT JA RAKENNUSTEN SIOITTELU	68
Helsingin pitäjän ja Kilan kylien pihamuodot verrattuna Meriläiseen	73
Puutarhat ja kasvimaat	74
5. ULKO- JA TALOUSRAKENNUKSET SEKÄ ELÄINSUOJAT	76
Aitat ja luhdit	76
Navetat, tallit ja muut eläinsuojat	79
Saunat, riihet, kaivot ja kellarit	82
Myllyt ja pajat	85
6. RAKENNUSTEN ARVOT JA MERKITYKSET	87
Kuistit ja perikamarit sosiaalisen aseman merkinä 1900-1938	87
7. TILALLISTEN MERILÄINEN - ITSELLISTEN RETUMERILÄINEN	93
8. MERILÄISEN KYLÄ 1990-LUVULLA	96
Katsaus kylämaiseman ja -tutkimuksen tulevaisuuteen	106
LÄHTEET	110

1.TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TAVOITTEET

Tutkimuskohde ja viitekehys

Kesätyöpaikassani Halsuan kotiseutumuseolla Meriläisen kylässä olen joutunut keräämään tietoja vanhasta halsualaisesta talonpoikauskulttuurista: esineistä, rakennuksista ja elämästä.

Kesätyöpaikkani puolesta minulla oli mahdollisuus osallistua kesällä 1994 Kannuksessa pidettyyn Kylät Komiaks -seminaariin, joka käsitteli rakennetun keskipohjalaisen kulttuurimaiseman hoitoa ja hyödyntämistä sekä sen välittämiä arvoja. Kylätutkimus alkoi kiinnostaa sopivana tutkielmanaiheena. Kotikuntani Halsuan kylistä on kulttuurimaisema-alueiksi luokiteltu muun muassa Meriläisen kyläraitti, joka muodostuu pääasiassa 1800-luvulla rakennetuista maalaistaloista. Meriläinen on aina ollut koulupiirinsä keskuskylä, jossa on sijainnut kauppoja ja asunut maanviljelijöiden lisäksi myös käsityöläisiä ja muita itsellisiä. Tutkimukseni yhtenä tavoitteena on selvittää, millainen Meriläisen raittikylä oli 1900 - 1940. Tutkimuskohteina ovat asuinrakennukset ja kokonaiset pihapiirit, joitten tutkimisen kautta on tarkoituksena löytää niiden Meriläisen kylälle tyypilliset muodot ja piirteet. Asuinrakennuksissa olen keskittynyt rakennusten pohjakaavaan ja ulkomuotoon sekä niiden välittämiin merkityksiin ja arvoihin. Rakennusten lisäksi yritän selvittää kylän väestön ja heidän elinkeinonsa vuosina 1900-1940, koska väestön muuttuminen ja ammatti- ja elinkeinonjakauma vaikuttaa kylän asutukseen ja luonteeseen. Haluan myös saada selville, oliko eri sosiaaliluokkien asuinrakennuksissa eroja vai olivatko ne samankaltaisia, joten tutkimus on myös sosiaalhistoriaa.

Tutkimukseni lopussa vertailen nykypäivää menneisyyteen. Minkä vuoksi jotkut asuinrakennukset ovat säilyneet alkuperäisessä muodossaan, minkä vuoksi toisia on remontoitu ja toiset ovat kokonaan autioituneet. Osa taloista on puolestaan hävinnyt kyläkuvasta. Mitä arvoja säilyneisiin rakennuksiin liittyy on myöskin yhtenä tutkimuksen aiheena. Tutkimus on siis perustutkimusta. Nykyisyyden osalta dokumentoivaa ja menneisyyden ja nykyisyyden vertailun osalta muutostutkimusta, joka on sidottu aikaan, paikkaan ja sosiaaliseen kenttään eli etnologisen kulttuurintutkimuksen kolmeen tärkeään dimensioon¹.

¹Talve - Leimu 1976, 7.

Tutkimusajan rajaamiseen on ensinnäkin vaikuttanut informanttien ikä. Vanhimmat haastateltavani ovat syntyneet 1910-luvun puolivälissä ja käytettävissäni olleiden muiden haastattelujen haastateltavat puolestaan 1900-luvun alkuvuosina. Vuosisadan vaihde tuntui hyvältä aloitusvuodelta henkikirjojen rajaamisen vuoksi. Keisarivallan ajan kylässä jaettiin tiloja perillisten kesken ja kylään muutti uusia asukkaita, joten tutkimusaikana kylässä oli rikas ja runsas asujaimisto. Suomessa vuosisadan vaihteen maatalous oli muuttumassa perinteisestä omavaraistaloudesta ammatinharjoittamiseen, jolloin maataloudessa keskityttiin parhaiten myyviin tuotteisiin,² jota Meriläisessä oli juuri maitotalous ja voini myynti. Kylässä kuitenkin elettiin pitkälle perinteisen talonpoikaiskulttuurin mukaan, karjatalous oli aina ollut viljan viljelyä tärkeämpää. Työ tehtiin kotona ja lapset auttoivat oppiakseen itse saman ammatin, talonpojille olikin tärkeää maanomistus ja perinteiden jatkuminen.³ 1910-luvun alku olivat suhteellisen vaurasta aikaa tilallisille ja kylässä rakennettiin uusia taloja ja siellä oli myös kauppiaita. Tiloja koneistettiin ja maatalous järkipäätettiin, mutta tekniikka kehittyi hitaasti ja ihmistyövoimaa tarvittiin yhä runsaasti. Esimerkiksi Kujalan tilalla oli vuosina 1914-1915 niittokone ainoa varsinainen hevostyökone.⁴ Kylässä asuikin tilallisten lisäksi joukko tilattomia, jotka saivat elinkeinonsa tekemällä päivätoita taloihin. Ensimmäinen maailmansota ja vuoden 1918 sota aiheuttivat pulakauden, mutta itsenäisen Suomen ensimmäisistä vuosista puhuttiin jo toivorikkaasti Uudenajan alkuna. 1930-luvun pulakausi vaikutti kylään aiempaa voimakkaammin: tiloja joutui huutokauppoihin ja maaomaisuudet vaihtoivat omistajaa. 1930-luvun loppupuolella alkoi kuitenkin uusi hyvä kausi. Kaikkiaan 1920-30-luvut olivat erilaisten uusien järjestöjen ja yhdistysten kultakautta Meriläisessä. Suomalaisesta yhteiskunnasta oli tullut moniarvoinen ja maatalous kehittyi koko ajan ja se vaikutti myös Meriläisen asumiseen. Tutkimuksen rajaaminen vuoteen 1940 on selkeä. Sota-aika muutti kaiken ja sen vaikutuksesta kylän ja kyläläisten elämään saisi kokonaan oman lopputyöaiheen. Pro gradu -työtäni varten olen saanut stipendin Keski-Pohjanmaan Kulttuurirahastolta.

²Anttila 1974, 11-15.

³Rasila 1985, 56.

⁴Ptk 1.

Kansatieteellisestä kylätutkimuksesta

Suomessa kylät ovat olleet yliopistollisen tutkimuksen kohteena jo 1750-luvulta lähtien. Siitä lähtien se on ollut oma selvästi erottuva tutkimuskohde kansatieteessä. Opiskelijoita lähetettiin kyliin "kenttätöihin" ja tietoa maalaisten asumisesta saatiin myös pappien ja maanmittareiden paikalliskuvauksista. 1800-luvulla erilaiset seurat ja yhdistykset alkoivat tehdä paikallistutkimusta ja kotiseututyötä.⁵ Vasta 1920-luvulla alkoi kuitenkin varsinainen kansatieteellinen kylätutkimus Ruotsista saadun mallin mukaan. Uuden suuntauksen edustajia olivat professori Sireliuksen tutkimus Hauholta ja professori Nikanderin tutkimus Helsingin pitäjän kylistä, jossa otettiin jo huomioon eri sosiaaliryhmät. Huomattiin, että suomalaisista kylistä ja paikallisista yhteisöistä oli vain vähän systemaattisesti koottua aineistoa, vaikka kuvauksia materiaalisesta kulttuurista olikin jo olemassa. Tutkimuskohteiksi kylissä tulivat kauppa ja teollisuus, kylän sosiaaliset suhteet ja erityisesti materiaallinen kulttuuri, jonka mahdollisimman tarkka kuvaus antoi tutkimukselle sen etnologisen leiman.⁶

E.A. Virtanen puolestaan käytti tutkimuksissaan etnososiologista näkökulmaa, jossa tutkittiin yhteisön tapoja, lakeja, yleistä ja yksityistä omistamista sekä taloutta. 1930-luvulla tutkimuskohteiksi tulivat myös käsityöt ja taide. Samoihin aikoihin paikallisia seurakuntia kehoitettiin kokoamaan tietoja kansanperinteestä ja -kulttuurista.⁷ Tosin Helsingin yliopiston osakunnat olivat jo 1800-luvulla alkaneet kerätä esineitä kotiseuturetkillään yliopiston kansatieteellisiin kokoelmiin.⁸

Sotien jälkeen yliopistoissa tehtiin useita kylätutkimuksia, joilla oli jo suunniteltu ohjelma. 1950-luvulla alkoivat professori Valosen johdolla Seurasaarisäätiön tutkimukset j , joiden painopiste oli kylien rakenteessa. Tutkimuksia suoritettiin 33 eteläsuomalaisessa kunnassa, mutta ne päättyivät

⁵Vesterinen 1995, 19-25.

⁶Sallinen - Gimpl 1984, 94.

⁷Sallinen - Gimpl 1984, 94.

⁸Anttila 1978, 8.

1970-luvun alussa.⁹ 1960-luvulla monitieteelliset tutkimukset olivat muotia, aiheina olivat muutokset, erilaisuus, ongelmat ja erityisesti kylät sosiaalisina yhteisöinä. 1970-luvulla kylistä alettiin tarkastella yhä enemmän yhteisöllisiä piirteitä. Professori Anttilan johtaman kylätutkimusryhmän tutkimia piirteitä olivat esimerkiksi kylän: 1) luonto a elämisen edellytykset, 2) asukkaat, 3) elinkeinot ja 4) kokonainen kyläyhteisö.

Historia, ekologiset ja sosioekonomiset tekijät, fyysiset seikat, henkinen traditio ja kylän sisäinen ja ulkoinen integraatio olivat uusia tutkittavia seikkoja, joiden myötä näkökulma yhteisöihin laajeni ja tarkentui 1970 -80-luvun vaihteessa. Turun yliopiston kylätutkimusryhmään kuului jo monen eri tieteenalan edustajia, ei pelkästään kansatieteilijöitä. Uudempaa kylätutkimusta edusti puolestaan professori Sarmelan johtama helsinkiläis-joensuulainen kylätutkimusprojekti, sen painopisteet olivat mm. muutostutkimuksessa, yhteisöjen vertailussa ja elämäkertameteodeissa. Viime vuosina on yhä enemmän keskitytty menneisyyden sijasta tutkimaan nykyisyyttä, havainnoimaan, tarkkailemaan ja vertailemaan juuri tutkimushetken tilannetta. Nykyhetken havainnot yhdistettynä tietoihin menneen ajan tilanteesta ovat nostaneet tutkimusongelmiksi juuri kylissä tapahtuneet muutokset¹⁰ ja niihin johtaneet syyt.

Meriläisen kylän tutkimiseen käytetyt menetelmät

Meriläisen kylän tutkimus alkaa kylän historian ja asutuksen kehittymistä pohtivilla luvuilla, joihin on käytetty kulttuuriekologista näkökulmaa. Niissä tarkastellaan ympäristön vaikutusta kylän kehittymiseen, josta voidaan käyttää myös termiä ekologinen sopeutuminen¹¹. Meriläisen historiaa, kyläkuvaa ja sosiaalishistoriaa käsittelevissä luvuissa on käytetty ja sovellettu professori Robert Redfieldin kirjassaan *The Little Community* esittämiä ajatuksia ja näkökulmia. Vaikka Redfieldin kirja perustuukin pitkälle primitiivisissä- ja paimentolaisyhteisöissä tehtyihin tutkimuksiin, hän on käyttänyt myös ruotsalaisia ja englantilaisia kylätutkimuksia. Redfield tuo

⁹Sallinen - Gimpl 1984, 95.

¹⁰Vesterinen 1995, 19-25.

¹¹Leimu - Talve 1976, 11.

esille kirjassaan erilaisia näkökulmia, lähestymistapoja ja metodeja pienen yhteisön tutkimiseen yhteiskuntana. Se sisältää myös analyysyjä ja käsitteitä. Kirja perustuu Redfieldin syksyllä 1953 Uppsalan yliopiston seminaarissa pitämiin luentoihin. Seminaariin osallistui antropologien ja etnologien lisäksi myös sosiologeja, geologeja ja historioitsijoita. Redfield painottaakin, että kaikissa yhteisöihin kohdistuvissa tutkimuksissa on käytettävä holistista tutkimustapaa. Pienissä yhteisöissä kaikki vaikuttaa kaikkeen: yhteisö on osien järjestelmä, jotka ovat suhteessa toisiinsa. Jokaista osaa voidaan tutkia erillisinä.¹² Jos haluaa saada yhteisöstä oikean, kokonaisen kuvan, sitä on tarkasteltava monesta eri näkökulmasta pelkäämättä lainata myös naapuritieteiden menetelmiä. Redfieldin vaikutuksesta 1960-luvun Ruotsissa ja yleensäkin pohjoismaissa tuli etnologian ja antropologian tutkimuksen vallitsevaksi muodiksi tutkia pieniä yhteisöjä eli mikrokosmoksia tekemällä kenttätöitä. Tutkittavien yhteisöjen valintakriteereiksi muodostuivat yhteisöjen funktionalisuus ja vuorovaikutussuhteet. Ihanteellinen tutkimuskohde oli esimerkiksi kalastajayhteisö, joka miellettiin eristäytyneeksi, homogeeniseksi, hyvin integroituneeksi sekä omavaraiseksi. Välttämättä nämä piirteet eivät pitäneet lainkaan paikkaansa. Maailmalla antropologisessa tutkimuksessa suosittiin eksoottisia yhteisöjä, mutta 1960- ja 1970-luvuilla pohjoismaissa pääsääntöisesti tutkittiin vain kotimaassa, esimerkiksi juuri kalastajayhteisöjä, kyliä, pieniä tehdaskaupunkeja ja suurissa kaupungeissa työväenluokan lähiöitä. Niissä tutkittiin erityisesti sosiaalista muutosta. Englannissa näitä mikrokosmoksia tutkimalla luotiin kuva makrokosmoksesta, koko Englannista. Yhteisöjä alettiin siellä myös luokitella eri tyyppiluokkiin ja tämä vaikutti myös pohjoismaiden kansatieteelliseen tutkimukseen. Pienet yhteisöt edustivat nk. "hyvää kulttuuria", kun samalla nopeasti kaupungistuvaa yhteiskuntaa alettiin kritisoida vieraantumista ja anonymiteetistä. Vastakulttuuri omaksui arvokseen paikalliset pienet yhteisöt ihannemalleina urbaanien kaupunkien tilalle, joten yhteisötutkimuksella oli myös poliittinen luonne.¹³ Redfield loi myös käsiteparin "pieni ja suuri traditio", joista ensimmäistä oli esimerkiksi talonpoikien paikallinen kansanusko ja toista papiston edustama yhteiskunnan valtauskonto. Molemmat traditiot vaikuttavat toisiinsa, mutta yleensä havaitaan vain suuren tradition vaikutus pieneen traditioon. Perinnemallit eivät elä toisistaan erillään.¹⁴

¹²Redfield 1955, 23.

¹³Löfgren 1996, 159-160.

¹⁴Daun & Löfgren 1980, 68.

Redfieldin mukaan pienten yhteisöjen tutkimisessa tärkeintä on humanin ja ymmärtävän näkemyksen säilyminen yhteisöä kohtaan. Kirjassa painotetaan myös tutkijan roolia: pelkkä tarkkailu ja havainnointien kirjaaminen ei riitä, vaan täytyy pystyä ajattelemaan ja tuntemaan kuin yhteisön jäsen ja silti kyetä analysoimaan sitä objektiivisesti. Tärkeätä on myös tuoda esille, mitä yhteisön jäsenet itse ajattelevat yhteisöstään. Kirjassa korostetaan yhä uudelleen, että on helpompaa ja tuloksellisempaa tutkia nykyisyyttä kuin menneisyyttä, sillä menneisyyttä tutkittaessa jää aina kysymyksiä, joihin ei löydetä vastauksia. Tämä tuli hyvin esille myös Meriläistä tutkittaessa, esimerkiksi joidenkin perheiden elinkeinoja tai asuinpaikkaa oli mahdotonta selvittää, koska 90 vuoden takaisista ihmisistä ei ollut välttämättä mitään perimätietoa jäljellä niukkojen henkikirjamerkintöjen lisäksi.

Redfield tarkastelee kirjassaan yhteisöä seuraavista näkökulmista: kokonaisuutena, ekologisena järjestelmänä, sosiaalisena struktuurina, tyypillisenä biografiana, henkilönä, elämäkatsomuksena, historiana, yhteisönä yhteisössä, vastakohtien yhdistelmänä sekä kokonaisuutena ja osina. Ensimmäisiä kohteita ihmisyhteisön tutkimisessa ovat hänen mielestään asukkaiden tyypillinen elämänura, yhteisön sosiaalinen rakenne ja elämän- sekä maailmankatsomus¹⁵. Kaikki näkökulmat eivät olleet opinnäytetyössä hyödynnettävissä, vaikkakin kaikista yhteisöistä ne ovat jollakin tasolla löydettävissä. Robert Redfieldin mukaan yhteisöä on vaikea tarkastella esimerkiksi ekologisesta näkökulmasta, jos ihmiset eivät ole enää puhtaasti riippuvaisia luonnosta kuten primitiivisissä yhteisöissä.¹⁶ Meriläinenkin ei 1900-luvun alussa ollut primitiivisen yhteisön kaltaisessa suhteessa luontoon, mutta kulttuuriekologinen näkökulma selittää kuitenkin hyvin kylän historiaa ja asutuksen muodostumista. Yhteisön tarkasteleminen tyypillisenä biografiana, elämäkatsomuksena, henkilönä tai elämänurana tuntui vaikealta soveltaa Meriläiseen, koska jokaisen ihmisen elämäntarina ja maailmankatsomus on yksilöllinen. Samankaltaisuuksia löytyy yleistäen sekä hallinnollisista seikoista johtuen: esimerkiksi oppivelvollisuus aiheuttaa, että kaikki saavat samankaltaisen peruskoulutuksen. Ihmisillä on kuitenkin vaihtoehtoja valita ja vaikuttaa elämäänsä esimerkiksi opiskelemalla. Menneisyyteen biografian, elämäkatsomuksen tai jopa elämänuran soveltaminen on vielä vaikeampaa. Jo kuolleitten ihmisten elämänvaiheista on vaikeaa

¹⁵Redfield 1955, 12.

¹⁶Redfield 1955, 1-32.

löytää kattavaa tietoa, asiakirjamerkinnot ovat hajanaisia ja haastateltavat muistavat vain yhteisön joitakin henkilöitä, ei kaikkia ja tuolloisesta omasta elämästään he kertovat lapsen näkökulmasta. Kaikkiaan Redfieldin esittelemät näkökohdat ovat kuitenkin tärkeitä peruslähtökohtia, jotka on otettava huomioon tutkittaessa pientä yhteisöä.

Rakennuksia ja pihoja käsittelevät luvut ovat pitkälti kuvailua ja vertailua, mutta pihamuodoille ja rakennusten paikoille yritetään löytää myös niiden ratkaisuihin johtaneita syitä. Meriläisen kuisteja ja rakennusten osia tarkastellaan myös niiden viestittämien arvojen ja merkitysten kautta. Näitä on tutkittu kommunikaatioprosessin avulla. Rakennukset ja niiden osat muodostavat yhdessä kommunikoivan merkkisysteemin. Arvostuksia tutkittaessa on otettava huomioon sekä yksilöiden pyrkimys samanlaisuuteen että myös pyrkimys erilaisuuteen.¹⁷

Meriläisen rakennuskantaa ja kyläkuvaa käsittelevissä luvuissa on käytetty vertailumateriaalina ruotsalaisen professori Sigurd Erixonin 1946 julkaistua tutkimusta *Kila en östgötsk skogsby* ja professori Gabriel Nikanderin 1916 julkaistua tutkimusta *Byar och gårdar i Helsinge från 1750 till 1865*. Molempien kirjojen tutkimusaineisto on koottu 1910-luvulla, joten se on vertailukelpoinen 1900-luvun alun Meriläisen kylän tarkasteluun. Nikander oli Svenska odlingens vänner i Helsinge- yhdistyksen palkkaamana stipendiaattina tutkimassa Helsingin pitäjän talonpoikaisia kyliä ja taloja rakennuksineen ja pihamuotoineen muuttuvassa yhteisössä; rautatie ja pääkaupungin nopea laajentuminen hävittivät ja muuttivat kylien perinteistä asumismuotoa. Nikander tutki myös virkataloja ja herraskartanoita. Tutkimus edustaa perinteistä kansatieteellistä kylätutkimusta, jonka ensisijaisena tarkoituksena oli kirjoittajan mukaan rakennusten kuvailu. Ilmestyessään kirja oli Suomessa ensimmäinen moderni kansanelämäntutkimus, rakennustutkimuksen lisäksi se sisälsi ei vain paikallishistoriaa vaan myös kuvauksia eri sosiaaliryhmien asumismuodoista¹⁸. Erixon kuvailee tutkimuksensa metodiksi yleissosiologiseksi, jossa rakennukset ovat yhtenä tärkeänä näkökulmana. Rakennusten tutkimisen osalta näkökulma voisi olla asumistapatutkimusta. Myös Kilassa tutkimusta suoritettiin muuttuvassa kylässä. Erixon palasi kylään 1920-luvun lopulla, jolloin kylässä oli suoritettu isojako; kyläyhteisö oli

¹⁷Valonen - Perkoila - von Konow 1977, 109-110.

¹⁸Lönnqvist 1975, 163.

rakenteellisesti muuttunut. Rakennustutkimuksessa tarkastelen Meriläisen piha- ja asuinrakennustyyppjä sekä kylän osia asuinalueena eri sosiaaliluokkien kannalta Erixonin ja Nikanderin tavoin ja heidän tutkimustuloksiinsa vertaillen. Tutkimukseni on pitkälti deskriptiivistä etnografiaa, se antaa mahdollisuuden perinteen kartoitukseen ja luonnehtii ilmiötä menneisyydessä, mutta myös vertailee.

Kuvailen työni lopussa myös nykyistä Meriläisen kylää ja vertailen sitä menneeseen kylään. Onko kyläyhteisössä ja -kuvassa tapahtunut muutoksia ja jos on niin minkälaisia. Yritän myös löytää syitä tapahtumiin. Minkä vuoksi toiset rakennukset ovat säilyneet 1990-luvulle saakka ja toiset on purettu. Mitä arvoja säilyneet rakennukset ja kyläkuva sisältää? Tähän on käytetty vertailuaineistona professori Bo Lönnqvistin tutkimusta entisen Helsingin pitäjän kirkonkylästä 1970-luvulla, joka on liitteenä Nikanderin kirjan toisessa painoksessa. Onko menneisyyden tutkiminen sitten tarpeellista? Voiko enää saada luotettavaa tietoa, millainen kyläkuva todella oli? Tutkimukseni yksi tavoite onkin selvittää voiko aineistoni pohjalta tutkia kylän menneisyyttä ja muuttumista ja onko etnografia siihen kelvollinen metodi.

Lähteet

Pääasiallisen lähdemateriaalin Meriläisen tutkimiseen muodostavat kenttätyöt, jotka on tehty kesinä 1995-96. Haastattelin Meriläisen entisiä ja nykyisiä asukkaita. Haastatteluissa käytin apunani teemalistaa, mutta käytännössä haastateltavat kertoivat vapaasti omasta kotitilastaan, sen rakennuksista ja pihapiiristä sekä naapureista. Vain kuusi haastattelua on nauhoitettu, koska osa haastateltavista valitettavasti kieltäytyi nauhurin käytöstä. Lopuista haastatteluista on vain muistiinpanot. Joitakin haastatteluja on tehty myös puhelimesta ja yhdelle haastateltavalle tein kysymyslomakkeen, johon hän vastasi kirjallisesti. Haastattelujen yhteydessä pyysin haastateltavia piirtämään kotitilansa asuinrakennuksen pohjakaavan sekä merkitsemään pihapiirin rakennukset erillisille karttapohjille. Piirtämiseen ja merkitsemiseen eivät kaikki itse suostuneet, joten piirsin niitä itse haastateltavilta saatujen ohjeiden ja vanhempien maastokarttojen mukaan, joten pihapiirin kartat ovat enemmänkin suuntaa antavia kuin mittakaavassaan tarkkoja. Omien haastattelujeni lisäksi sain käyttööni Halsuan kotiseutu-arkistosta Perhonjokilaakson

kansalaisopiston perinnepiirin tekemiä haastatteluja. Nämä haastattelut olen litteroinut kokonaan. Litteroinnin ongelmana oli kuitenkin se, että haastatteluissa oli useita informantteja ja haastattelijoina, jotka välillä innostuvat keskustelemaan päällekkäin, jopa eri aiheistakin. Haastateltavien kertomukset eivät tämän vuoksi olleet ehjiä. Toisaalta juuri näissä haastatteluissa on ollut tärkeitä tietoja rakennusten alkuperäisistä paikoista ja asukkaista ja kylän kehityksen vaiheista. Valitettavasti en voinut enää itse haastatella näitä samoja henkilöitä, paljon tietoja on hävinnyt saavuttamattomiin. Tarkoitukseni oli tehdä haastatteluiden ja omien havaintojeni pohjalta inventointi Meriläisen asuinrakennuksista, jotka on rakennettu ennen vuotta 1940. Perusteellista inventointia en kyennyt suorittamaan. Kaikkien asuinrakennuksien sisätiloihin minulla ei ollut edes mahdollista päästä tutustumaan, koska omistajat eivät antaneet lupaa tai he asuivat jossain muualla tutkittavien asuinrakennusten ollessa autioina. Enimmäkseen sain kuitenkin luvan mittailta ja havainnoida rakennuksia ulkoa ja sisältä. Muuten haastatteluihini ja "tutkimukseeni" on suhtauduttu erittäin myönteisesti ja ihmiset ovat käyneet jopa kotonani tarjoutumassa haastateltaviksi. Meriläisen entisillä ja nykyisillä asukkailla on aina riittänyt aikaa ja mielenkiintoa vastata kysymyksiini ja he tuntuvat arvostavan kotikyläänsä kohdistunutta kiinnostusta. Käyttäessäni haastatteluja lähteinä, olen numeroinut ne, mutta numerointi ei ole sama kuin haastateltujen listassa, koska osa tiedoista on koettu arkaluonteisiksi. Jos samoja tietoja on tullut useammasta kuin kolmesta haastattelusta, en ole merkinnyt lähdeviitteitä lainkaan. Naapurikylässä koko ikäni asuneena olen pakostakin oppinut tuntemaan Meriläistä ja sen asukkaita, joten minun on mahdotonta aina nimetä tietoni alkuperää, koska ne ovat olleet itseäänselvyyksiä. Haastattelut ovat koko tutkimuksen kantava materiaali. Kokoamieni tietojen perusteella sain täytettyä jokaisesta Meriläisessä 1930-luvulla olleesta asuinrakennuksesta lomakkeet, johon on piirretty talon pohjakaava sekä kirjattu tiedot sen rakennushistoriasta, asukkaista ja sen kokemista muodonmuutoksista. Lomake on muotoiltu Museoviraston kohdeinventointilomakkeen ja Gardbergin rakennustutkimuksen sekä Anderssonin rakennusinventoinnin oppaiden pohjalta. Kaikki vielä jäljellä olevat asuinrakennukset sain itse kuvattua, ja joistakin jo puretuista rakennuksista sekä talojen entisistä ulkomuodoista sain kuvia reprottaviksi. Kuvatekstissä ei mainita kuvaajaa, jos kuvat ovat tekijän. Kaikista 1930-luvulla olleista asuinrakennuksista minulla ei kuitenkaan ollut mahdollista saada valokuvia. Haastatteluiden ja valokuvien lisäksi maatilakirjat ovat olleet tärkeänä lähteenä rakennusten osalta, tosin 1930-luvulla julkaistuun maatilakirjaan on kelpuutettu vain kolme tilaa Meriläisestä.

saada ilman haastatteluja. Vanhojen asioiden muistelemisen toi haastateltavien mieleen usein kipeitäkin asioita sekä nykyisyydestä että menneisyydestä. Yksilölliset muistot ovat sidoksissa sosiaaliseen kulttuuriin ja paikkaan²⁰. Rakennuksia tai kylämiljöötä koskevat kysymykset eivät tosin yleensä tuntuneet niin arkaluonteisilta kuten esimerkiksi sosiaalisia suhteita koskevat kysymykset. Toisaalta rakennusten kuntoon ja säilymiseen vaikuttavat taloudelliset tekijät, joista ei välttämättä haluta puhua.

Korkiakankaan mukaan

perinnetieteellisessä muistitietoon tai henkilökohtaiseen kerrontaan perustuvassa tutkimuksessa alkuperäiset tai todelliset tapahtumat ovat aina problemaattisia. Useimmiten käytettävissä on vain kertojan muistot ja tulkinnat tapahtumista ja niiden yksilöllisestä kokemisesta. Yksittäisiä ja yksilöllisiä tapahtumia koskevissa tiedoissa "historiallinen totuus" onkin ongelmallista, koska kerrotulle ei ole esitettävissä ulkopuolista evidenssiä.²¹

Yksittäinen kertomus onkin yksi versio totuudesta, useiden yhteneväisten kertomuksien pohjalta luodaan puolestaan kollektiivinen totuus.²² Saatua totuusarvoa voi tarkistaa esimerkiksi historiallisten dokumenttien avulla.

Naapurikyläläisenä minulla oli kotikenttäetu tuntea kylä ja kyläläiset jo entuudestaan. Kylälaisten tapa kertoa asioista; heidän käyttämänsä kieli oli minulle tuttua. Tuttuus kuitenkin saattoi estää minua näkemästä ja havainnoimasta objektiivisesti. En voinut välttyä ennakkoasenteilta.

²⁰Korkiakangas 1996, 11.

²¹Korkiakangas 1996, 17.

²²Korkiakangas 1996, 13.

Etsinnöistäni huolimatta en löytänyt Halsuan kunnan arkistosta esimerkiksi rakennusten paloapuaasiakirjoja. Asuinrakennuksista kokoamiani tietoja on käytetty kaavoittajan toimesta suoritettuun Halsuan kaava-alueiden inventointiin kesällä 1997. Lisäksi minulla on ollut mahdollisuus käyttää lopputyössäni haastatteluja ja muita lähdemateriaaleja, joita olen koonnut työssäni Halsuan Perinteen keruu ja tuotteistaminen POMO-hankkeen koordinaattorina syksystä 1997 lähtien.

Kylän sosiaalhistoriaa käsittelevän luvun historiallisina lähteinä ovat olleet pääasiassa Halsuan henkikirjat vuosilta 1900-1938. Joiltakin vuosilta henkikirjat olivat hyvin sekavat, useamman vuoden tiedot oli lisätty ja poistettu samaan luetteloon. Lähteiksi karsiutui pakostakin selvästi merkittyjä henkikirjoja, jotka olivat vuosilta: 1900, 1905, 1910, 1915, 1919, 1924, 1929, 1931 ja 1938, mutta toki tietoja on käytetty myös muiden vuosien henkikirjoista. Henkikirjojen lisäksi haastattelut ovat sisältäneet tärkeitä tietoja ihmisten elinkeinoista ja heidän harjoittamistaan ammasteista, joista henkikirjat eivät aina paljoakaan kerro. Lisäksi tärkeitä lähteitä ovat olleet Keski-Pohjanmaan historiasarjan teokset V ja VI. Halsuaa koskevaa kirjallista materiaalia on todella vähän. Keski-Pohjanmaan historiasarjan osat sisältävät niukalti kansatieteellistä aineistoa. Nämä kirjat sisältävät Halsuan, Kaustisen, Vetelin ja Perhon kuntien historian, joten yhden kunnan osuus jää pakostakin vähäiseksi. Halsuasta ei ole kirjoitettu kotisetukirjoja tai kylähistoriikkeja.

Arvoja käsittelevä luku pohjautuu myös pitkälti haastatteluihin ja havaintoihin. Mikä oli haastattelujen totuusarvo? Voiko haastateltavan kertomukselle antaa liikaa merkityksiä ja siis ylitulkita sitä? Haastateltavan kerronta on aina kuitenkin omaehtoista. Muisti "kultaa" asioita ja pienen lapsen näkökulmasta asiat näyttävät toiselta kuin aikuisen. Muistot muokkautuvat mielessä kokemusten myötä koko elämänajan, ne myös tulkitaan jokaisessa kertomistilanteessa uudelleen¹⁹. Haastateltavat joutuivat miettimään menneitä asioita, jotka joskus olivat tuskallisiakin. Yksi haastateltavista pyysikin minua pohtimaan, miltä tuntuu mieltä jotakin sellaista, jota koskaan ei voi enää saada takaisin. Hän muistutti minua tutkijan vastuusta ja kysyi onko minulla oikeutta herättää ihmisissä nostalgisia tunteita? Tutkijahan on aina vastuussa, että ihmisten fyysinen, sosiaalinen ja henkinen hyvinvointi ei kärsi tutkimuksen vuoksi. Kaikkia haastateltavien reaktioita oli kuitenkin vaikea ennakoida, ja materiaaliakin olisi ollut mahdotonta

¹⁹Korkiakangas 1996, 11.

2. MERILÄISEN KYLÄ JA SEN ASUKKAAT VUOSINA 1900-1938

Maiseman ja maaston kuvausta

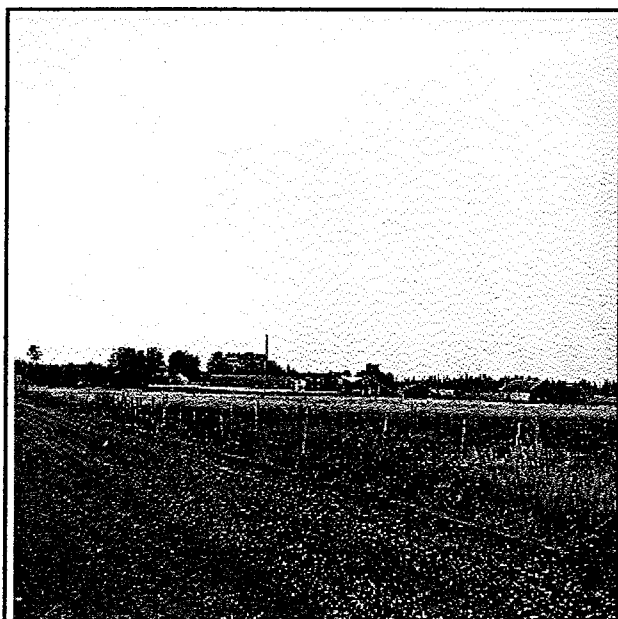
Halsuan kunta sijaitsee Keski-Pohjanmaalla Perhon- eli Vetelinjokilaaksossa, Suomenselän vaihettumavyöhykkeellä. Alue kuuluu Pohjanmaan-Kainuun havumetsävyöhykkeeseen, jossa tuottava metsätyyppi on puolukkavaltainen männikkö. Alueelle on tyypillistä suovaltaisuus, jonka osuus maa-alasta on paikoin yli 50 prosenttia. Alueen maaperä on pääasiassa moreenia, mutta varsinaisessa jokilaaksossa savea, silttiä ja hiekkaa. Perhonjokilaakson valuma-alueella kulkee kaksi harjujaksoa, joista toinen kulkee Perhon Möttösestä Halsuan järven koillispuolitse Lohtajalle²³.

Meriläisen kylä sijaitsee Halsuan kunnassa noin kaksi kilometriä kirkonkylästä pohjoiseen. Maisemallisesti Meriläisen kyläkuvaa hallitsee lounaassa mäntymetsäinen Halsuanharju, jolta avautuu näkymä peltojen ympäröimään raittikylään. Nykyinen raittikylä on keskittynyt Luomanojan molemmin puolin noin puolenkilometrinmittaisesti, mutta vuosisadan alussa raittiasutus jatkui katkeamattomana Uudentalontien kautta Köyhäjoentielle saakka. Kylän itälaidalla sijaitsevat Meriläisenjärvi ja Vähäjärvi, jotka useiden kuivattamisien tuloksena ovat viljelysmaana. Kylän länsilaidalla puolestaan virtaa Venetjoki, johon laskee Meriläisenjärveltä kylän halki kulkeva puro, Meriläisenluoma²⁴, jota yleensä kutsutaan Luomanojaksi. Pohjoisessa ja koillisessa kylän pellot rajoittuvat metsään, Isoonkankaaseen, lounaassa Hirsinevan peltoihin. Asutus on muodostunut raittikyläksi, joka kapeana nauhana reunustaa Meriläisentien, Uudentalontien ja Köyhäjoentien varsia. Redfieldin mukaan jokaisella kylällä on kasvot, kokonaisuus, joka ensin nähdään, ja joka antaa ensivaikutelman.²⁵ Meriläisen kasvot muodostuvat

²³Heikkuri-Alborzi - Niemi 1990, 38.

²⁴Meriläisenluomaa kutsutaan yleisesti Luomanojaksi, vielä vanhempi nimitys on Uoma.

²⁵Redfield 1955, 17-18.

Meriläisen kylää: Riihimäen talot 1969. MV 3850:759. Kuvannut Pirjo Varjola.

raittikylästä keskellä tasaista metsien ympäröimää peltoaukeaa. Kauniina syyspäivinä viljapeltojen lainehtiessa on vielä helppoa yhtyä erään haastateltavan esittämään mielipiteeseen, jonka tämän tati oli 1900-luvun alkukymmeninä ensimmäistä kertaa Meriläisessä vieraillessaan, todennut: “Ootta vain niinko leivänreiäsä”²⁶.

Kylän muodostuminen

Perimätiedon mukaan Meriläisen ensimmäinen talo sijaitsi Venetjoen rannalla Autioniemeksi kutsutulla paikalla. Luonnonolosuhteilla on merkitystä asuinpaikan valintaan ja pääelinkeinon, karjanhoidon ja maanviljelyn, harjoittamiseen²⁷. Meriläisessä ensinnäkin joki ja harju muodostivat hyvät kulkureitit. Toiseksi läheisellä Meriläisenjärvellä (Korteniitulla) sekä siitä jokeen laskevan puron varrella kasvoi karjan rehuksi sopivaa kortetta. Kolmantena syynä asutuksen muodostumiseen oli viljelemiseen sopiva maaperä. Myöhemmin asutus siirtyi kuitenkin noin puoli

²⁶Haastattelu 4.

²⁷Leimu - Talve 1976, 10; Redfield 1955, 20-22.

kilometriä joenrannasta Luomanojan yläjuoksulle ja vanha asuinpaikka jätettiin autioksi.²⁸ Varmoja tietoja asutuksesta on kuitenkin vasta 1570-luvulta, jolloin veroluettelossa Halsuan kolmantena veroa maksavana talona mainitaan Meriläisessä tai Liedeksessä asuvan Mikko Huntalaisen talo²⁹. Tosin kylän pelloilta ja harjulta on löydetty kautta aikojen kivistä aseita ja työkaluja. Lähin inventoitu kivistä asuinpaikka on samalla harjumuodostelmalla Meriläisen naapurikylässä Taipaleessa³⁰.

Meriläinen-nimi selitetään usein sillä, että kylään muutti asukkaita, jotka olivat olivat kotoisin pohjoisempaa rannikolta eli meren rannalta ja olivat siis "meriläisiä", ympäristön asukkaiden ollessa savolaista alkuperää.³¹ Jotkut mainitsivat kylän ensimmäiseksi asukkaaksi Lönni-nimisen miehen, joka oli kotoisin Kruunupyyn Merijärven kylästä. Meriläinen nimi johtuisi siis Merijärvestä.³² 1600-luvulla Meriläisen talon karja oli kymmenenneksi suurin Pohjanmaan voutikunnassa³³, taloon kuului jo tuolloin useita heinäjärviä ja puroniittyjä. Esimerkiksi vuosina 1555-58 Meriläisen kaksi taloa omistivat kukin 123 tynnyrinalaa niittyä, kun sitä koko Perhonjokilaakson alueella oli vain 89 ta taloa kohden.³⁴ Meriläisenjärven lisäksi Meriläisen numeron yhteisiin niittyalueisiin kuului osa Iso-Liedesjärveä ja Näätinkiä, sekä useita alueita Venetjoen, Pahkaojan ja Korpojan varsilla.³⁵ Vuonna 1635 Meriläisentalon isäntä, Pietari Meriläinen, jakoi talonsa kahtia poikiensa kesken, jolloin toinen poika sai Liedeksen toisen

²⁸Haastattelut 2,9 ja 20. Kujalan asuinrakennuksen (purettu 1960-70 lukujen vaihteessa) kerrotaan siirretyn Kujalaan Autioniemestä. Meriläisen numeroon kuuluu vieläkin Autio-nimisen tilan lohkoja.

²⁹Virrankoski 1961, 52-53.

³⁰Heikkuri-Alborzi - Niemi 1990, 39.

³¹Virrankoski 1961, 716.

³²Haastattelut 5 ja 10.

³³Virrankoski 1961, 146.

³⁴Virrankoski 1961, 132-33. Ta=tynnyrinala.

³⁵VkA: Virrank. kok. B 64 ja 75.

jäädessä Meriläiseen³⁶. Vuonna 1756 Meriläisen taloa jaettiin toisen kerran ja talon maille perustettiin myös Venetjoen talo³⁷. Vuonna 1791 Meriläisen taloa jaettiin jälleen, tällä kertaa kolmeen osaan³⁸. Entisistä tytärtaloista muodostui vähitellen Meriläisen kylä sekä jaetuista Liedeksen, Nygårdin ja Venetjoen taloista omat kylänsä.³⁹ Itsenäisten tilojen jakaminen rintaperillisten kesken onkin ollut Etelä- ja Keski-Pohjanmaalle tyypillinen ilmiö. Jakojen seurauksena syntyi useita pieniä tiloja ja pohjalainen kylä muodostui homogeenisestä sukuyhteisöstä, jolla oli kiinteät sosiaaliset suhteet.⁴⁰ Meriläisen toimiminen “emokylänä” eli jakautuminen uusiksi itsenäisiksi taloiksi ja sitä kautta uusiksi kyliksi voisi olla myös esimerkki Redfieldin ajatuksesta **ekologisesta kontrollista**. Se tosin alunperin koskee kaskeamista harjoittavaa mayakylää. Ekologisen kontrollin mukaan yhteisö asuu aluksi peltojen laidalla. Yhteisön kasvaessa peltoja joudutaan tekemään yhä kauemmaksi kylästä. Lopulta osa kyläläisistä muuttaa pysyvästi asumaan uusien peltojen luo, jolloin syntyy uusia kyliä⁴¹, joilla on taas tilaa laajentua. Vuonna 1830 Meriläinen jaettiin kolmeen osaan ja tässä jaossa muodostettiin Kujalaniminen talo.⁴² Kaksi muuta taloa olivat Meriläinen ja Uusitalo, koska toista puolta kylää kutsutaan “Uurentalonpuoleksi”.

Tärkein Meriläisen kyläkuvaan vaikuttanut seikka on kuitenkin ollut Isojako vuonna 1861, jossa Meriläisen numeron eli Halsua 4:n maat jaettiin kymmeneen osaan. Meriläisen manttaaliluku oli tuolloin 0.6667. Suurimmiksi taloiksi muodostuivat Hankaintalo (Autio) ja Riihimäki, jotka omistivat yhdessä yhtä paljon kuin loput kahdeksan pienempää taloa yhdessä. Muut kahdeksan

³⁶Virrankoski 1961, 66. Liedes on yhtä hyvin saattanut olla Meriläistä vanhempi asuinpaikka, vuonna 1635 Pietari Meriläinen kuitenkin omisti molemmat tilat.

³⁷Virrankoski 1961, 79.

³⁸Virrankoski 1961, 84.

³⁹Kylällä tarkoitetaan tässä työssä lähekkäin sijaitsevien maalaistalojen ryhmää, joka muodostaa alueellisen kokonaisuuden. Se voi tarkoittaa myös rakennusryhmää tai taloihin kuuluvaa aluetta. (Nykysuomen sanakirja 1973). Varsinaisia maakirjakylä Halsualla on vain kaksi.

⁴⁰Anttila 1974, 38-39.

⁴¹Redfield 1955, 28.

⁴²Haastattelu 9.

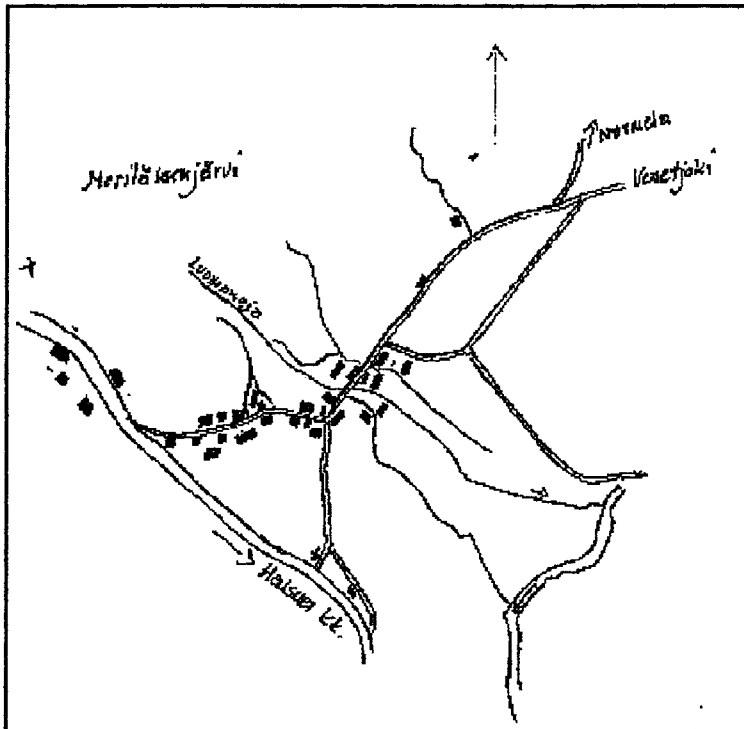
taloa olivat (ehkä) Vanha-Meriläinen, Luomala, Vanhatupa, Meriläinen eli Luoma ja Kujala sekä kaksi muuta taloa, joista toinen luultavasti oli Kraatarintalo.⁴³ Alkuperäistä kymmentä taloa on vaikeaa enää täsmällisesti identifioida. 1900-luvun Meriläisessä oli jo kuitenkin jo edellisten lisäksi muodostuneet seuraavat tilat: Hankaintalosta oli jaettu Ketola, Tuomi, Meriläinen, Venetjoki, Mutkala ja Autio; Autiosta myöhemmin myös Mattila; Luomalasta Takala ja Ketolasta erotettiin Pihlajanpalstatila. Luultavasti Vanhastatuvasta erotettiin Pellonpään palstatila. Kraatarintalon jaosta muodostui Rantalan talo. Aution ja Venetjoen tilat muodostivat Keskitalon eli Loistolan. Osa myöhemmissä jaoissa muodostuneista taloista oli ollut aikaisemmin Meriläisen talon torppina.⁴⁴

Taloista käytettiin useita eri nimiä. Talo nimitystä voidaan käyttää sekä joko vain itsenäisen maatilän asuinrakennuksesta tai koko rakennetusta maatilasta. Tässä tutkimuksessa talo tarkoittaa kokonaista maatilaa rakennuksineen. Asuinrakennuksen perinteinen nimi Halsualla oli tupa, vaikka se tarkoitti myös asuinrakennuksen suurinta huonetta. Kauppojen ja perintöjen myötä yhteen taloon saattoi kuulua useitakin erinimisiä tilalohkoja, joista jokin oli koko maatilän varsinainen maakirjanimi. Kyläläiset kutsuivat tiloja tai niitten rakennettua pihapiiriä usein jollakin toisella nimellä kuin tilan varsinaisella maakirjanimellä. Se saattoi olla esimerkiksi jonkin maalohkon nimi tai talon isännän tai emännän nimi, joka useinkin muuttui isäntien vaihtuessa. Vanha-Meriläinen tunnettiin paremmin LiisanJuhontupana tai Iso-Juhanina, myöhemmin isännän kuoltua samaa taloa kutsuttiin Tiltantuvaksi. Meriläisen tilaa kutsuttiin Luomantaloksi tai yhtä yleisesti FiiianNestontaloksi. Takala- nimeä käytettiin harvoin, tilaa kutsuttiin Susannaksi paikan ensimmäisen asukkaan mukaan ja sitä käytettiin sukunimen asemasta. Taloista on tässä pyritty käyttämään maakirjanimeä, mikäli se on mahdollista tai joistakin selvyuden vuoksi muuta yleisesti käytettyä kutsumanimeä. Vuonna 1938 maatiloja, joiden omistajat asuivat Meriläisessä oli kahdeksantoista, lisäksi pari tilaa (peltoja) oli naapurikyläläisten omistuksessa⁴⁵.

⁴³Ote maarekisteristä n:o 1027, 1932.

⁴⁴Ptk: Ote lainhuudatuspöytäkirjasta. Luoman talosta jaettiin lisäksi Nurmela ja Autiosta Käypäkoski, jotka sijaitsevat varsinaisen raittikyläasutuksen ulkopuolella Nurmelanperällä. Meriläisessä on ollut myös Jokineva-niminen tila, jota on yhä jaettuna muiden tilojen yhteydessä. Tilan tontin tai päärakennuksen paikasta ei kuitenkaan ole tietoa, mutta sen nimisiä lohkoja on yhä muiden tilojen yhteydessä.

⁴⁵Hka: ote henkikirjasta 1938.

Meriläisen asuinpaikat ja tiet, Luomanoja ja Venetjoki 1900-luvun alussa. Rastilla on merkitty tanssilavat ja -paikat. Toisen rastin luona virheellisesti tie.

Kyläkuva 1930-luvulla

Meriläisen talot olivat ryhmittyneet Meriläisentien ja siitä eroavan Välitien (eli nykyisen Uudentalontien) sekä Liedeksen- eli Köyhäjoentien (eli vanhan Possakkotien) varrelle eli varsinainen raittiasutus oli L-kirjaimen muotoinen ja yli kilometrin pituinen vuosisadan alussa. Asuin-, karja- ja talousrakennuksia sijaitsi molemmin puolin tietä. Pienemmät talot, torpat sekä itsellisten ja käsityöläisten asumukset sijaitsivat Välitienvarressa harjun kupeessa, jota kutsuttiin Kropsu- tai Retumeriläiseksi ja Uurentalonpuoleksi. Halsuan kirkonkylästä Köyhäjoelle menevä tie kulki pitkin Isonharjun rinnettä. Pappilan metsän ja torpinpaikan jälkeen risteyksestä kääntyi tie oikealle Meriläiseen. Köyhäjoentien sekä Meriläisen tien väliin jäi kapea kiilamainen alue, jota kutsuttiin Piikkiläksi. Se sijaitsi toisella puolella peltoa kuin varsinainen kyläasutus, mutta kuului oleellisesti kylään. Tällä Riihimäen talon maalla sijaitsi kunnan omistama mäkitupa, jossa asui varottamia itsellisiä. Piikkilästä tie laski harjulta Meriläisen peltoaukean keskellä olevalle kylälle. Harjun reunalla, Meriläiseen johtavan tien vasemmalla puolella, Oosikrintin luona, sijaitsi kylän

tanssilava.⁴⁶

Kyläraitin ensimmäiset talot kirkonkylältä päin olivat tienmutkassa oikealla puolella Riihimäen syytinkitupa eli Uusitupa (Onnila) ja vasemmalle puolelle tietä rakennettiin 1930-luvun lopulla Päivölän talon rakennukset. Päivölän rakennusten jälkeen kääntyi vasemmalle Välttie eli Kouluntie. Meriläisentie jatkui Uudentuvan kulmalta suoraan kohti Kujalan mutkaa. Kylätieltä kääntyi oikealle Riihimäentaloihin johtava tie. Riihimäentaloja vastapäätä vasemmalla sijaitsi Vanhatupa rakennuksineen. Tie laskee Luomanojan sillalle, jonka jälkeen vasemmalle kääntyi tie Vanha-Meriläisen ja kauempana tiestä sijaitsevan Meriläisen talon pihoihin. Oikealla puolella tietä sijaitsivat puolestaan Luomalan talo ja siitä erotettu Koivulan talo rakennuksineen. Luomalan jälkeen oikealla puolella tietä sijaitsivat Kujalan talot, joiden tontin kulman jälkeen tie kääntyi jyrkästi oikealle Autionkylämaantielle eli Isollehualle.⁴⁷ Kujalan Peritalon navetan kohdalta kääntyi sitten puolestaan vasemmalle tie Isoonkankaaseen. Tätä tietä kutsuttiin Pikkutanhuaksi.

Ennen Isokangasta vasemmalla puolella tietä sijaitsivat vielä Ketolan ja Takalan eli Susannan talot. Ne jäivät varsinaisen kyläraitin ulkopuolelle ja molempiin taloihin kääntyi omat pikkutiet. Susannan talon takana metsän reunassa oli vanha mökin paikka Torppiaituuksella, joka oli asuttu vielä 1900-luvun alussa. Nurmelaan oli tapana oikaista Susannalta suoraan Hirsinevan peltojen yli etenkin talvisin hevosella ajettaessa tai ”suksesella ja käyren” kuljettaessa. Muuten kuljettiin tietä Isoonkankaan mäen päälle, jossa oli risteys. Vasemmalle kääntyi Nurmelantie, jota pitkin ajettiin Meriläisentien varren talojen lehmät laitumelle Isoonhakaan. Mäen päältä suoraan jatkui tie Venetjoen kylään eli Tiilisaareen, mutta sinnekin mieluiten käveltiin tai hiihdettiin suoraan Aution peltojen yli tai talvella ajettiin hevosella jokijäätä pitkin.

Välttie kääntyi puolestaan kaupanmutkasta vasemmalle kohti Oosia. Tien oikealla puolella oli

⁴⁶Tanssilavan lähistöllä oli perimätiedon mukaan ollut Töppös-Tummun mökki. Tanssilavan rakensivat kylän nuoret 1920-luvun alussa.

⁴⁷Vanha Meriläisentie jatkui Kujalan luota suoraan Ketolan pihan läpi Takalan kautta Isoonkankaaseen. 1930-luvulla tietä käyttivät yleensä vain maitokuskit. Tie muutettiin kulkemaan 1900-luvun alussa pitkin kylämaantieta. 1950-luvun lopulla Meriläisen kylätie palautettiin noudattamaan lähes vanhaa reittiään Kujalasta Ketolan pihan halki Isoonkankaaseen.

Jalmari Niemen kauppa ja vasemmalla puolella sitä vastapäätä Kauppala, jota kutsuttiin myöhemmin Aallontaloksi. Sen jälkeen vasemmalla oli Julius Salmelan kauppa ja oikealla sitä vastapäätä Peltolan (Sillanpään) talo rakennuksineen. Tie jatkui Peltolan navetan viertä mutkaan, josta kääntyi oikealle tie Kraatarintupaan eli Rantalaan. Pikkutupa jäi Välitien ja Rantalantien väliseen kaistaleeseen.

Välitien varressa vasemmalla puolella Pikkutupaa vastapäätä sijaitsi Mattila eli Kallentupa rakennuksineen.⁴⁸ Tie jatkui Loistolan (eli Keskitalon) riihen ja talon välistä. Vuonna 1934 tien vasemmalla puolella oleva Loistolan riihi puimatantereineen purettiin ja kunnan ostamalle tontille rakennettiin Meriläisen kansakoulu. Loistolan jälkeen tien oikealla puolella oli Sulo ja Rauha Hakan talo ja Kothartin eli Kotilaisen mökki. Vastapäätä näitä, vasemmalla koulun kentän laidalla, oli Sanin mökki. Sen jälkeen vasemmalla oli Maijan ja Oiva Meriläisen torppa rakennuksineen, jonka pihan halki oli kulkenut vanha tie Köyhäjoentielle. Välitie jatkui vanhan Krintin-Jussin mökin ja Karuliina Pykärin mökin ja vanhan Lönninpaikan välistä ja kääntyi oikealle Liedekseen. Vasemmalle kääntyi tie kirkonkylään. Krintin-Jussin mökin ja kirkonkyläntien välisellä maakaistaleella oli kyläläisten yhteinen hiekkamonttu eli hietakrooppi.

Liedeksentien vasemmalla puolella harjun päällä sijaitsivat Hautamäen mökit. Tien oikealla puolella puolestaan sijaitsi Tuomi eli Oosin talo rakennuksineen ja sitä vastapäätä tien vasemmalla puolella harjunrinteessä sijaitsi Kaunisto-niminen mökki, jota kutsuttiin myös Pikkuaituukseksi. Tie kulki Meriläisen kylän viimeisen talon, Mutkalan, pihan halki Liedekseen.⁴⁹ Mutkalan takaa kääntyi tie oikealle, Meriläisenjärvelle, jossa sijaitsi Lautasniemi kyläläisten vanha asuin- ja piirileikkipaikka.

Meriläinen verrattuna Helsingin pitäjän ja Kilan kyliin

Uudenmaan kylissä oli ollut jatkuvaa asutusta jo ajalta ennen kristinuskon tuloa, joten kylät ja

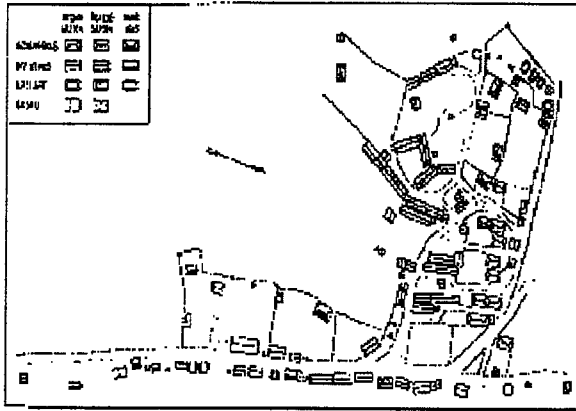
⁴⁸Mattilan pihan halki meni vanha tiensuunta riihen ja pellon välistä harjulle.

⁴⁹Vanha Liedeksentie eli Possakkotie oli kulkenut Oosilta Mutkalan pihan halki Palolaan..

kylälait olivat satojen vuosien aikana kehittyneet pitkälle. Ruotsalaiset maakuntalait olivat ohjanneet asumista ja kylän omaisuuden käyttöä. Erona Meriläisen kylään skandinaavisella asuinalueella, johon Helsingin pitäjäänkin kuuluu, jatkuva asutus oli alkanut kylistä eikä yksinäistaloista, joita Helsingin pitäjän alueella oli vain yksi. Kylät olivat pysyneet samoilla tonteilla keskiajalta saakka 1900-luvulle. Samoin talojen lukumäärä kylissä oli pysynyt suhteellisesti samana, vaikka kylät olivatkin ahtaasti asuttuja. Jo 1556 Helsingin pitäjässä oli ollut 14 yli kymmenen talon kylää, kahdeksan 7-10 talon kylää 19 pientä alle 7 talon kylää. Suomenkielisellä Uudellamaalla kylät olivat suurempia, mutta tilakoot pienempiä, sillä niitä oli jaettu useampaan kertaan. Ruotsinkielisen alueen tilakoko oli 1/4 talosta 1/2 verotaloon. Toisaalta samaa tilaa saattoi asua useampi viljelijäkin. Tiloja jaettaessa osa oli joutunut muuttamaan pois kylästä. Yksinäistaloista oli vähitellen jakojen myötä kehittynyt kokonainen kylä, esimerkiksi Sottungsby. Uudellamaalla kylät olivat asettuneet teiden varsille, joten liikenneolosuhteilla oli tärkeä merkitys kylän sijainnille. Esimerkiksi Tapanila (Staffansby) ja Tikkurila (Dickursby) sijaitsivat Turku-Viipuri -tien lähistöllä, samoin Kirkonkylä (Kyrkoby). Malmi (Malm) puolestaan oli Hämeenlinnantien varrella. Helsingin pitäjän kylät voidaan jakaa ryhmäkyliin, rivikyliin ja jaettuun kylämuotoon. Ryhmäkyliissä ei ollut varsinaista päätietä vaan kylässä oli useita pieniä ja mutkaisia teitä asuintonttien välissä. Tapanila oli esimerkki ryhmäkylästä. Rivikylässä tontit olivat säännöllisen muotoisia, ja jokin niiden sivuista oli kylän päätien myötäinen. Rivikylän syntymiseen oli vaikuttanut aurinkojako. Siinä maa oli jaettu maaperän mukaan parempaan ja huonompaan maahan ja kullakin talonpojalla oli osuus molemmista suhteessa talonkokoan. Talon sijainti kylätontilla ilmaisi osuuden sijainnin pellossa. Itäisin talo sai itäisimmän lohkon pellostä. Aurinkojako tuli käyttöön eteläisten läänien "maanviljelys-Suomessa" 1300-1500-luvuilla, mutta käytännössä jakoa ei toimitettu täydellisesti. Jaettukylä oli entinen rivikylä, jossa jakojen seurauksena tontit oli jaettu yhä uudelleen. Osa rakennuksista saattoi sijaita jopa toisen tontilla.⁵⁰

Kilassa oli alunperin ollut kaksi taloa: rälssi- ja kruununtila, joista on löytynyt tietoja 1500-luvulta saakka. Tiloja oli vähitellen jaettu ja niistä oli muodostunut kokonainen kylä kuten

⁵⁰Nikander 1975, 8-25.

Kilan kylä. Erixon 1948, 27.

Meriläisessäkin. Varsinaisen Meriläisen kylän tilat olivat verotaloja. Kilan kylä omistuksineen oli kolmionmuotoinen. 1912-13 kylä oli vielä jakamaton ja siellä oli yhteensä 18 rälssi- ja kruunutilaa (eli verotiloja)⁵¹. Varsinainen kyläasutus sijaitsi terassimaisesti rakennetussa mäenrinteessä kaarevasti L-kirjaimen muotoisesti. Vanhin kyläasutus eli verotilat olivat pohjoisosassa, jossa asuin- ja talousrakennukset oli rakennettu säännönmukaisesti tien pohjoispuolelle, ja jonka eteläpuolella puolestaan sijaitsivat ulkorakennukset. Kylän luoteisosassa, jossa oli rälssitiloja, asutus oli harvempaa. Siellä asuinrakennuksien pihoille johti maantieltä pienet kujat. Ulkorakennukset ja eläinsuojat sijaitsivat tien vieressä. Vanhan- ja Uudenmaantien lisäksi kylässä oli runsaasti pikkuteitä, joilla ei ollut erityisiä nimiä. Kylän keskelle jäi neljän aidatun miespihan väliin nelikulmainen tori, joka oikeastaan oli levitetty tie. Toinen aukio oli muodostunut kyläkaivolle, josta haettiin vesi ja juotettiin eläimet. Muuten kylä oli ahtaasti rakennettu. Vilkkaasti liikennöidyn maantien itäpuolella oli rivissä kellareita, aittoja, pellavasaunoja ja pajoja. Länsipuolella tietä oli puolestaan yhdeksän luuvaa eli puimahuonetta. Tiet oli aidattu kylän ulkopuolelle saakka. Vanhan- ja Uudenmaantien lisäksi kylässä oli useita pikkuteitä.⁵²

Verrattuna Meriläisen kylään Helsingin pitäjän kylillä oli paljon pidempi asutushistoria, jonka

⁵¹Erixon 1948, 101-112.

⁵²Erixon 1948, 1-28.

myötä kylä ja asumistavat olivat kehittyneet. Kilan kylän kehittymisessä on enemmänkin yhtymäkohtia Meriläiseen: Kilan kyläasutus alkoi kahdesta, Meriläisen yhdestä tilasta 1500-1600-luvuilla. Helsingin pitäjän kyläasutus oli jo 1800-luvulla enimmäkseen erityyppisiä ryhmäkyliä, kun taas Meriläisessä asutus oli raittikylää. Myös Kilassa kylätyyppi oli raittikylä, mutta siellä asuin- ja talousrakennukset oli eroteltu toiselle puolelle tietä kuin karjasuojat ja muut ulkorakennukset. Meriläinen poikkesi vertailuaineiston kylistä myös kyläaukioiden osalta, joita Meriläisessä ei ollut. Helsingin pitäjän kylistä ei erotettu erillisiä mäkitupalais- tai torpparialueita, mutta toisaalta Helsingin pitäjässä oli sotilas- ja muita virkataloja sekä aateliskartanoita, jotka Meriläisestä ja Kilasta puuttuivat. Kilan tilojen torpparit asuivat erillisessä kylässä, jonka nimi oli Korpeby. Lisäksi kylässä asui muutamia käsityöläisiä ja mäkitupalaisia. Meriläisessä pienempituloisten mökkikylää oli kylän Välttienvarrella Retumeriläisessä, jossa sijaitsi vähemmän peltojakin kuin Luomanojanvarren kylässä.

Meriläisen väestö

Pienen yhteisön tulee Redfieldin mukaan täyttää neljä vaatimusta. Yhteisö on: selvästi rajattavissa, pieni, homogeeninen ja itsერიittoa.⁵³ Meriläinen on selvästi rajattavissa omistuksellisesti: kaikki Halsuan kunnan Halsuan kylän 4-numeron maat kuuluvat Meriläiseen, samoin niiden omistajat ja asukkaat, jotka henkikirjan mukaan asuivat Meriläisessä. Muissa kylissä asuvat tilalliset, jotka omistavat Meriläisen numeron maata, eivät ole meriläisiä. Raittiasutus muodosti myös selvästi alkavan ja päättyvän kyläasutuksen. Meriläinen oli pieni kylä valtakunnallisella tasolla. Halsuaa ajatellen se kuitenkin oli iso kylä, siellä oli kauppoja, koulu ja parhaillaan kolmisenkymmentä asuinrakennusta. Meriläinen olikin koulupiirinsä keskuskylä, emokylä. Asukkaidensa suhteen Meriläinen oli melko homogeeninen yhteisö, osa kylän suvuista oli viljellyt samoja peltoja satojen vuosien ajan. Aviopuolisot olivat kotoisin joko samasta tai naapurikylistä, mutta yhtä hyvin myös naapurikunnista. Toisaalta lähes koko jokilaakson asukkaat kuuluivat samoihin valtasukuihin. Tilakauppojen yhteydessä kylään muutti asukkaita myös Halsuan ulkopuolelta, esimerkiksi juuri naapurikunnista Vetelistä ja Kaustiselta. Samalla tavalla myös meriläiset muuttivat naapurikuntiin ja jopa toiselle puolelle Suomea. Lähes joka talosta oli käyty Amerikassa ja koko

⁵³Redfield 1955, 4.

tutkimusajankohdan ajan osa kyläläisistä oleskeli siellä. Osa jäi sinne myös pysyvästi. Muutokset tapahtuivat kuitenkin hitaasti. Meriläinen oli

semmonen tyypillinen vanhanaikainen kylä ja nyt sitte miks tämä kylä on tämmöseks muorostunut, koska se on hyvin semmonen yhtenäinen, että sillä oli monet taitajat, että sen kylän aluheella asu sellaset ihmiset. Jokka silloin ko luontaistalosa aikaa elethin ne kykeni tehän kaiken, mitä sen sielä tarvissi.⁵⁴

Tilallisia ja itsellisiä. Mutkalan talon päädyssä Mutkalan ja Pikkutuvan väkeä sekä sukulaisia Keuruulta 1930-luvun alussa. Keskellä suvun isoäidit, Nygårdin sisarukset Anna Liisa Mutkala, Karoliina Toristoja ja Leena Kaisa Meriläinen. Kuvan omistaa Annikki Patana.

1900-luvun alussa kylä ei ollut enää täysin itseriittäinen, mutta peruspalvelut saatiin omasta kylästä pappia ja lääkäriä lukuun ottamatta, joista viimeksi mainittua ei vielä 1930-luvun lopullakaan ollut koko kunnassa.

Meriläisen kylän väkiluku oli 1900-luvun alussa 99, josta se tutkimuskauden lopulla 1938 oli kohonnut 165 asukkaaseen. Redfieldin mukaan yhteisön sosiaalisen rakenteen perustana ovat perheet, joihin yksilöt kuuluvat. Perheet muuttuvat ajassa, ne eivät ole pysyviä: perheenjäseniä syntyy, kasvaa ja aikuistuu, muuttaa pois ja kuolee.⁵⁵ Meriläisessä perheiden koot vaihtelivat suurestikin, mutta pääasiassa ne olivat suuria, lapsia oli paljon ja lisäksi samaan perheeseen

⁵⁴JYEL 91/8.

⁵⁵Redfield 1955, 37.

saattoi kuulua isovanhempia, vanhempien naimattomia sisaruksia ja muita sukulaisia, syytinkiläisiä ja kortteeriväkeä. Perheiden sijasta voitaisiin paremminkin puhua “talonväestä” tai “huushollista”, joka muodostui talon asukkaista. Perheet olivat samankaltaisia kaikissa kylän sosiaaliluokissa opettajia lukuun ottamatta. Väestö on henkikirjojen mukaan jaettu tilallisiin, vuokraviljelijöihin, mäkitupalaisiin, itsellisiin, palkollisiin, opettajiin ja kauppiaisiin, joten ryhmäluokituksen perusteena on maanomistaminen tai kuuluminen johonkin sosiaaliluokkaan. Vuosina 1900 - 1915 itselliset, joilla ei ollut omaa asuntoa oli luokiteltu erikseen irtolaisiksi.⁵⁶ Käytännössä vielä 1900-luvun alun yhteiskunnassa vallitsi omistamiseen liittyvä luokkajako. Yksilön sosiaalisen arvostukseen vaikutti yksilön yhteiskunnallinen määräysvalta, varallisuus, oppiarvo, ammatti ja syntyperä.⁵⁷ Meriläisessä lähes kaikki opettajia lukuun ottamatta olivat talonpoikaista syntyperää. Usein myös itselliset, mäkitupalaiset ja torpparit olivat tilallisten lapsia, jotka eivät olleet perineet maata. Kylässä oli kuitenkin sukuja, joilla oli takanaan suurempi maaomaisuus ja siis enemmän valtaa. Eli 1900-luvun alussa Meriläisessä voisi luonnehtia olleen sukuryhmiä, jotka antoivat jäsenilleen statusta⁵⁸. Käytännössä kuntakokouksissa, joissa kuntalaisten asioita ja kunnan hallintoa hoidettiin, päätöksiä tekivät hyvämaineiset, veronsa maksaneet tilalliset, jotka hallitsivat itse omaisuuttaan. Palkolliset, pienituloiset ja holhouksen alaiset (nais)lesket eivät voineet osallistua päätöksentekoon. Tilattomalla väestöllä oli kuitenkin edustajansa ja pienelläkin maaomaisuudella sai äänioikeuden. Meriläisen kylällä, Nygårdilla (Taipale) ja Liedeksellä oli yhteinen edustaja kunnallislautakunnassa.⁵⁹ 1917 yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden saamisen jälkeen kaikilla oli mahdollisuus vaikuttaa. Toki kunnanvaltuuston jäsenet ja muut kunnallisissa luottamustehtävissä olleet isännät nauttivat enemmän valtaa, mutta myös kyläläisten luottamusta. Käsiteltynä ajankohtana ainakin kaksi Meriläisen tilojen isännistä toimi kunnallisissa luottamustehtävissä, lisäksi joitakin isäntiä toimi pankkien johtokunnissa. Meriläiseen on vaikeaa soveltaa Redfieldin käyttämää sosiaalisten organisaatioiden korporatiivista eli järjestäytyntä ryhmää, joka säilyy ihmisten vaihtumisesta huolimatta. Lähinnä sellaisena voidaan pitää koko

⁵⁶VAM: Bab 1 ja 2.

⁵⁷Rasila 1985, 41-42.

⁵⁸Redfield 1955, 36-37.

⁵⁹Junnila 1987, 299-301.

Halsuan kunnan hallintoa, josta Meriläinen oli vain yksi osa edustajineen.⁶⁰ Oppiarvoja oli lähinnä vain opettajilla, kyläläiset olivat käyneet kierto- ja tai kansakoulun, mutta 1930-luvulla lähes joka talosta joku oli opiskellut joko kansanopistossa, karjanhoitokoulussa, kotiteollisuuskoulussa tai suorittanut kirjeopiston kursseja. Lisäksi kyläläiset osallistuivat ahkerasti esimerkiksi käsityökursseille ja erilaisten yhdistysten toimintaan.

Opettajien, kauppiaitten sekä pelkästään käsityöläisyydellä itsensä elättävien määrä kylässä oli aina pieni, niitä oli koko aikana vain muutama perhe, joten ammattinsa puolesta opettajat olivat kylässä hierarkian huipulla. Pääasiassa kyläläiset saivat vielä toimeentulonsa maataloudesta sivuelinkeinoineen. 1900-luvun alussa koko Halsuan asukkaista 66.7 prosenttia sai toimeentulonsa maataloudesta⁶¹. Koko Perhonjokilaakson aluetta ajatellen vuodesta 1920 vuoteen 1940 asti maa- ja metsätalous työllisti alueen asukkaita 92.7 prosentista 83.2 prosenttiin. Samassa ajassa käsityöläisyys ja teollisuus nousivat 1.3 prosentista 4.1 prosenttiin. Muut elinkeinot: palvelut, kauppa, liikenne sekä muu toiminta pysyivät vain parin prosentin luvuissa.⁶² 1900-luvun alkuvuosikymmeninä Meriläisessä tilallisten prosentuaalinen osuus vaihteli 57 prosentista 75,8 prosenttiin. Itsellisten osuus oli suurimmillaan 27,9% ja juuri samaan aikaan vuonna 1929 tilallisten osuus kyläläisistä oli pienimmillään. Palkollisten, irtolaisten, kauppiaiden ja opettajien osuus pysyi muutamassa prosentissa. Mäkitupalaisten osuus oli keskimäärin 11 ja itsellisten 13 prosenttia.⁶³ Vaikka tuloerot kyläläisten keskuudessa olivat hyvinkin suuria, yhteenkuuluvaisuutta pitivät yllä sukulaisuussuhteet ja yksinkertaisesti se, että pienissä yhteisöissä kaikkia tarvittiin. Tiloilla koneellistuminen oli sotien välisenä aikana vielä vähäistä ja ihmistyövoimaa tarvittiin runsaasti⁶⁴, joten itsellisillä ja mäkitupalaisilla riitti töitä. Jokaisella oli oma tärkeä paikkansa elämän kulussa.

⁶⁰Redfield 1955, 36-37.

⁶¹Junnila 1987, 87.

⁶²Junnila 1987, 498-500.

⁶³VAM: Bab 1 ja 2.

⁶⁴Kupiainen 1985, 62.

Tilalliset

Käsiteltävänä ajanjaksona maatalojen lukumäärässä tapahtui vain pientä vaihtelua. Vuosisadan alussa kylässä on 13 maatilaa ja 38 vuotta myöhemmin maatiloja on 18. Vuosina 1915 ja 1931 on huippu, jolloin tiloja on 17, muuten keskimääräinen tilalukumäärä on viisitoista. Tilojen lukumäärä oli lähestulkoon sama kuin tilallisperheidenkin. Muutaman tilan omistaja asui kuitenkin naapurikylissä, jolloin vain pellot sijaitsivat Meriläisen kylän alueella. Tilat olivat joutuneet heille perinnönjaoissa tai kauppoina. Tilojen pinta-alat vaihtelivat suuresti. 1861 tapahtuneessa jaossa Halsuan kylän Meriläisen numeron maat 0,6667 manttaalia jaettiin kymmeneen osaa, jossa kaksi tilaa sai molemmat neljäsosat loppujen joutuessa jakamaan toisen puolen kahdeksaan osaan, jolloin keskimääräinen osuus oli siis 1/16 osa. Tilojen lukumäärä oli 1870-luvulta lisääntynyt, joten tiloja oli lohkottu pienemmiksi ja toisaalta taas isoimpiin maatiloihin oli ostettu lisää maata. Yleensä tilakoko vaihteli 0,023 - 0,030 manttaalia, kun pienin maatila oli 0,0052 ja suurin 0,1250 manttaalia. Maatalojen pinta-ala kuitenkin pieneni 1930-luvulla, kun tiloja halottiin ja lohkottiin perillisten kesken⁶⁵. Meriläisten tilat olivat pieniä verrattuna Halsuan keskimääräiseen tilakokoon, joka oli noin 0,052 manttaalia.⁶⁶Käytännössä isompia tiloja oli jo aiemmin jaettu perillisten kesken viljeltäviksi "sovintojaoilla", jolloin tilat verotuksellisesti ja hallinnollisesti olivat pysyneet yhtenä tilana joskus jopa 1930-luvulle saakka. Halkomisessa erotettiin ainoastaan kantatiloja tai niistä erotettuja itsenäisiä tiloja, kun taas lohkomistoimituksessa erotettiin vuokratiloja ja -palstoja. Vuoden 1922 asutuslaki eli "Lex Kallio" eikä vuoden 1925 "Lex Pulkkinen" vaikuttaneet Meriläisessä eikä paljoakaan koko Perhonjokilaaksossa itsenäisten tilojen muodostumiseen.⁶⁷ Kruununmailla sijaitsevia metsätorppia ja muita vuokratiloja varsinaisessa Meriläisen kylässä ei ollut, mutta muuten Halsualla niitten itsenäistymisellä asutuslakien turvin oli suuri merkitys.

⁶⁵VAM: Bab 1 ja 2.

⁶⁶Junnila 1987, 312.

⁶⁷Junnila 1987, 473.

Käsiteltynä ajanjaksona keskimäärin tilallisiin kuuluvaa väestöä oli noin 65 prosenttia meriläisistä, joten hyvällä syyllä voidaan puhua tilallisten kylästä. 1900 tilallisten prosentti oli jopa 75.8, kun 1929 tilallisten määrä oli pienemmillään noin 57 prosenttia. Tilallisten lukumäärä vaihteli 75 - 114. Lähes parinkymmenen prosentin heilahduksen saattoi aiheuttaa esimerkiksi muutaman perheen muutto kylän ulkopuolelle tai köyhtyminen maata omistamattomaan luokkaan. Tilallisten prosentuaalinen väheneminen kasvatti siten itsellisten ja mäkitupalaisten määrää.⁶⁸ 1920- 30-lukujen vaihteen pulakausi vaikutti siis myös Meriläisessä: pakkohuutokauppaan joutui ainakin yksi tila ja muutamilta tiloilta myytiin maaomaisuus velkojen kattamiseksi. Entisistä tilallisista tuli mäkitupalaisia ja vuokratilajelijöitä, osa muutti pois kylästä. Perheissä oli 3-7 lasta, yleisesti noin kuusi lasta. Kaikilla tilallisilla ei ollut lapsia. Lasten lisäksi perheissä oli muita sukulaisia. Esimerkiksi Isosaaren (Peltolan) talossa asui 1917 isäntä Aleksi ja hänen vaimonsa Maria, joilla oli yhteensä kymmenen lasta. Lisäksi talossa asui pojan Albertin vaimo ja poika, yhteensä 14 henkilöä. Täsmällistä keskimääräistä lapsimäärää on vaikea selvittää pelkästään henkikirjojen vaihtelevien merkintöjen perusteella.

Piika Emma Kuorikosken ja tilallinen Nestori Venetjoen häiden kokit Meriläisen Loistolassa 1927. Takana vasemmalla: Eero Kujala ja isänsä itsellinen Kasper Kujala, suutari Kothard Tuomi, itsellisen vaimo Mari Kujala ja itsellisen tytär Seidi Meriläinen. Edessä vasemmalta käsityöläinen Betta Meriläinen, emännät Lahja Haapasalo, Matilda Nygård ja Aina Mutkala. Kuvan omistaa Martta Joki.

Tilallinen väestö sai pääasiassa toimeentulonsa maataloudesta. Pelloilla kasvatettiin viljaa ja perunoita lähinnä omiksi tarpeiksi. Lehmä oli tilan koosta riippuen neljästä kahdeksaentoistakin, joten lähes kaikista taloista voita riitti myyntiin saakka. 1916 Halsualle perustettiin Osuusmeijeri

⁶⁸VAM: Bab 1 ja 2.

Voitto⁶⁹, jonka osakkaita lähes kaikki Meriläisen tilalliset olivat. Lehmien lisäksi pidettiin muutamaa sikaa, lampaita ja kanoja ja joka talossa oli hevonen tai kaksi. Eläinten tarvitsema heinä niitettiin nevaniityiltä tai Meriläisenjärveltä sekä Meriläisenluoman varsilta. Vielä 1930-luvulla pyrittiin harjoittamaan omavaraistaloutta, kaupasta ostettiin lähinnä kahvia ja sokeria ja kankaita. Pellavaa kasvatettiin myös lähes kaikissa taloissa. Talvisin hakattiin ja myytiin omia metsiä tai miehet menivät töihin “puulaakien” hakkuutyömaille. Keväisin samat hakkuumiehet saattoivat päästä uittamaan puulaakien puutavaraa Venetjärveltä Venetjokea pitkin Vetelinjokeen ja sitä pitkin Kokkolaan saakka. Sivutöinä tilalliset harjoittivat esimerkiksi käsityöläisammatteja. Riihimäen vanhaisäntä tunnettiin hyvänä huonekalunikkarina eli puuseppänä. Kujalan Peritalon Elina-emäntä “tikkasi” eli neuloi neulekoneella villapaitoja 1930-luvulla ja vanhaemäntä Iita Kujala oli kuppari. Loistolän emäntänä 1920-luvulla ollut Anna Venetjoki oli kyläläisten kättilönä ja jäsenkorjaajana. Koivulan emäntä Hilja Kujala kraataroi vaatteita, samoin Mattilan Maija. Kraatarintuvan Raatari-Alama (Alma Meriläinen) oli erikoistunut ompelemaan miehille housuja. Luomalän isäntä Juho Mattila piti Meriläisessä pientä kauppaa ja Sillanpään Heikki-isäntä teki joskus sepäntöitä. Listaa voisi jatkaa loputtomiin. Jotkut isännät olivat myös hyviä pelimanneja, vaikka tanssien soittamisesta ei jatkuvaa sivuansiota saanutkaan. Tilallisten ja käsityöläisten erottaminen toisistaan onkin usein vaikeaa. Pienempien tilojen omistajien oli suorastaan pakko saada jostakin sivuansioita vaikka sitten pontikkaa keittämällä.

Torpparit

Vuokratilajelijät eli torpparit asuivat päätaloon kuuluvaa viljelmää, jota ei ollut lohkottu itsenäiseksi tilaksi. Torpparien elämä ei yleensä paljoakaan poikennut tilallisten elämästä, he viljelivät maata ja hoitivat karjaa. Torppien rakennuskanta vastasi usein maatiloja sisältäen kaikki tarvittavat asuin- ja talousrakennukset sekä eläinsuojat, toisin pienemmässä mittakaavassa.

⁶⁹Junnila 1987, 195. Tosin Halsualla oli ollut useita lyhytaikaisia meijerikokeiluita jo aikaisemminkin. Esimerkiksi Meriläisen Riihimäen renkituvassa oli ollut 1800-luvun lopulla meijerihuone, jossa valmistettiin voita veteliläisen kauppias Vähä-Kainun välitettäväksi. Samanlainen meijerihuone oli ollut myös Loistolassa. (Hka, Ksa: Meriläisen kihilajaisperinne)

Torppari oli samalla tavalla itsenäinen yrittäjä ja tuottaja kuin tilallinenkin⁷⁰ Yhteiskunnalliset vastakohtaisuudet, jotka pohjautuivat yhteisön taloudelliseen heterogeenisuuteen, näkyivät tilallisten ja torpparien välillä enemmän eteläsuomalaisten suurtilojen alueella kuin esim. Pohjanmaalla, jonka yhteisö oli sosiaalisesti homogeenisempi ja torpparit useasti talonpoikaisia sukulaisia.⁷¹ Toki kaiken tämän lisäksi torppareiden piti maksaa vuokra päivätöinä päätilalle. Vuokraan saattoi sisältyä myös veroparseleita. Mutta 1900-luvulla vuokra maksettiin yhä useammin rahalla. Mäkitupalaiset erosivat torppareista siinä, että heille oli vuokrattu vain asuntotontti, peltoa oli yleensä vain perunamaan verran⁷². Henkikirjoissa Meriläisen asukkaiden jakaminen mäkitupalaisiin ja torppareihin on vaihtelevaa eikä siinä ole aina selvää rajaa. Junnilan mukaan Perhonjokilaaksossa 1910-luvulta lähtien torpiksi laskettiin vuokraviljelmät, joilla oli vähintään kolme hehtaaria maata. Tätä pienemmät vuokraviljelmät olivat mäkitupia.⁷³ Vuokraviljelijöiden osuus Meriläisen väestöstä oli suurimmillaan 10,3 prosenttia vuonna 1938, keskimäärin heitä oli noin 5 prosenttia eli käytännössä koko käsiteltynä aikana neljästä viiteen perhettä. Ensimmäiset vuokraviljelijät ovat henkikirjoissa vasta 1915. Ainakin kaksi vuokraviljelijäperhettä viljeli ja asui tiloilla, joitten omistajat olivat lähteneet Amerikkaan ja/tai 1930-luvulla Neuvostoliittoon “tienaamaan rahaa”. Entisten omistajien asetuttua pysyvästi Amerikkaan ja toisen tilan omistajan kadottua Stalinin vainoissa, tilat lunasti niitä vuokranneet perheet. Vuokraviljelijöiden luokasta pystyi siis kohoamaan tilalliseksi.

Oiva ja Maija Meriläisen torppa Meriläisessä oli vuokraviljelämä, joka kokonsa puolesta pitäisi laskea mäkitupiin. Meriläiset vuokrasivat vuonna 1911 yhteensä viisikymmentäkolme aaria maata, joka sisälsi peltoa sekä tontin, Välitien varrelta. He rakensivat asuinrakennuksen ja karjasuojat tontille 1910-luvun alussa. Meriläiset pitivät muutamaa lehmää ja viljelivät viljaa omiksi tarpeiksi omistamallaan muutaman hehtaarin peltotilkulla. Lisäansioinaan Oiva Meriläinen poltti tervaa, myi nauriinsiemeniä ja valmisti huonekaluja ja oli kylän parhaita rakennusmiehiä

⁷⁰Rasila 1985, 51.

⁷¹Anttila 1974, 40.

⁷²Perinnekartasto 19 , 654-656.

⁷³Junnila 1987, 92.

sekä muurasi parhaimmat “korsteenit” ja muurit. Vuokranmaksu oli kuusi markkaa vuodessa eikä se sisältänyt yhtään päivätöitä. Vuokraaja sai metsästää koko talon alueella sekä myöskin kalastaa talolle jaetussa kalavedessä. Vuokraaja sitoutui aitaamaan vuokra-alueensa hyvin ja sai ottaa “aitavärkkiä” päätilan metsästä päätilan haltijan määräämästä paikasta, mutta ei takimmaisista palstoista.⁷⁴ Meriläiset eivät koskaan lunastaneet torppaansa, vaikka se olisikin ollut mahdollista. Osa vuokraviljelijöistä omisti myös itse pieniä maapaloja ja kuului siten tavallaan tilallistenkin luokkaan.

Mäkitupalaiset ja itselliset

Mäkitupalaisten elämä oli kaikin puolin torppareiden elämää vaikeampaa. Päinvastoin kuin torppareilla mäkitupalaisten täytyi saada toimeentulonsa muusta kuin maanviljelyksestä⁷⁵. Vuokratut tontit ja asuinrakennukset olivat usein hyvin pieniä ja perheet suuria. Joissakin tapauksissa mäkitupalaisiksi laskettiin myös ne, jotka olivat perineet tai ostaneet tontin ja asuinrakennuksen. Mäkitupalaisia oli vuonna 1930 parhaimmillaan 20 prosenttia kyläläisistä, joka tarkoitti 27 henkilöä. Keskimäärin mäkitupalaisia oli kyläläisistä noin 10 prosenttia, joka käytännössä tarkoitti neljää viittä perhettä. Itsellisten lukumäärä vaihteli vuoden 1938 kuudesta prosentista vuoden 1929 28 prosenttiin, keskimäärin heitä oli noin 13 prosenttia kyläläisistä. Itsellisväestön määrässä tapahtui raju lasku 1930-luvun vaihteessa, joka puolestaan vaikutti tilallisten ja mäkitupalaisten määrän kasvuun. 1938 kylässä oli enää kymmenkunta itsellisiksi laskettua henkilöä. Lähes puolet itsellisistä oli vielä 1930 -luvullakin vailla omaa asuntoa, he asuivat vuokralla eli kortteeria esimerkiksi tilallisten porstuakamareissa. Tämä oli etenkin nuorilla perheillä yleistä, perheen kasvaessa pyrittiin hankkimaan tai vuokraamaan mökki. Tilallisten lapset saivat myös perintöosina mäkitupia. Piikkilässä kunnan omistamassa köyhäntalossa asui aina pari itsellisperhettä sekä yksinäisiä itsellisiä, samoin Loistolän kamareissa, joka oli saanut nimensä loisasukkaiden vuoksi. 1900-1919 kylässä oli lisäksi luokiteltu olevan irtolaisia, jotka olivat täysin

⁷⁴Hka, Ksa: Meriläisen kihilajaisperinne

⁷⁵Rasila 1985, 51.

vailla vakituista työtä tai asuntoa olevia itsellisiä⁷⁶, jotka sitten asuivat kortteerilla muiden nurkissa tai kiersivät pitkin kylää. 1905 näitä irtolaisia oli peräti seitsemän perhettä, joissa oli yhteensä 13 henkilöä. Naapurikyliässä asui mustalaisia, joista ainakin Mustalais-Manta kiersi asumassa Meriläisen ja naapurikylien taloissa. Lisäksi itsellisiksi on Meriläisessä luokiteltu syytinkiläisiä. Yhteensä mäkitupalaisia ja itsellisiä oli kyläläisistä lähes kolmannes. Itsellisiä ja mäkitupalaisia on vaikea erottaa, molempia asui sekä omilla että vuokra-asunnoissa ja -tonteilla, molemmat myös harjoittivat käsityöläisammatteja. Näistä pienasujista käytettiin nimitystä **mökkärit**. Heillä oli *oma asunto ja oma hevonen kyllä. Hevosenomistaja pystyi ajamaan rahtia Kokkolasta.*⁷⁷ Pääasiassa mäkitupalais- ja itsellisperheet olivat isommilla tiloilla päivämiehinä, sesonkityöaikaan esimerkiksi heinätoissa, elonkorjuussa, perunannostossa ja kaikissa enemmän työväkeä vaativissa töissä. Elonkorjuusta työpalkaksi sai esimerkiksi viljaa tai lyhteitä. Mäkitupien vuokra maksettiin usein kesällä tehtävinä päivätöinä tai yhä yleisimmin 1900-luvulla rahalla⁷⁸ Talvisin miehet olivat tilallisten metsissä metsätöissä ja keväisin uitoissa, peltoja kuokkimassa tai ojia kaivamassa. Hevosen omistajat, niin tilalliset kuin mökkäritkin, ajoivat rahtia Kokkolasta. Naiset ompelivat ja kehräsivät pellavia ja villoja tilallisille ja saattoivat kutoa kankaitakin ja osallistuivat tilallisten pyykinpesutalkoisiin. Monilla itsellisillä ja mäkitupalaisilla oli lisäksi joitakin kotieläimiä: hevonen, lehmä ja pari lammasta, joille kesäksi vuokrattiin laidunmaata. Käsityöläisiä Meriläisessä oli runsaasti. Tilallisetkin harjoittivat sivutöinään käsityöammatteja, mutta itsellisille ja mäkitupalaisille käsityöläisyys oli tärkeä jatkuvan toimeentulon lähde. Käsityöläisyys oli usein myös periytyvä ammatti. Mäkitupalainen Karoliina Pykäri oli tunnettu ”täkintoppaaja”, joka kiersi täkkipoviensa kanssa ympäri kyliä. Itselliset Sanelma ja Matti Anttila neuloivat perheineen neulekoneella paitoja ja sukkia. Muuten Matti Anttila teki metsätöitä ja taloihin päivätöitä ja teroitti kirveitä ja sahoja. Neuleiden valmistaminen oli hyvin suosittua Meriläisessä. Samaan aikaan kylässä saattoi asua kaksikin neulekoneen omistajaa: Anttiloiden lisäksi Linnea Mikkola (myöhemmin Karhukorpi) ”tikoksi” eli neuloi työkseen. Mikkola oli vuokrannut asuin- ja työhuoneikseen Luomalan porstukamarin. Mäkitupalainen Kasper Kujala oli seppä, joka teki myös suksia. Päätoimisia raatareita eli ompelijoita kylässä oli myös useita: mäkitupalainen Rauha

⁷⁶Junnila 1987, 104.

⁷⁷Hka, Ksa: Viljami Kalliokoski kertoo.

⁷⁸Junnila 1987, 99.

Meriläisen koulupiirin naisia ompelukursseilla 1920-luvun lopulla. Myytyjen käsitöiden tuotolla hankittiin Meriläisen koululle harmooni, joka on nykyisin Halsuatalolla. Kuvan omistaa Annikki Patana.

Haka ompeli vaatteita, samoin mäkitupalainen Sylvi Kukkola sekä tilallinen Alma Meriläinen. Kraatari-Alma ja Haka Rauha ompelivat kuitenkin enimmäkseen naisten vaatteita ja housujen ompeleminen oli Sepon Sylyvin erikoisalaa. Betta Meriläinen puolestaan ompeli ja kirjaili muun muassa pöytäliinoja. Kothard Tuomi oli kylän kokopäivätoiminen suutari, joka kiersi taloissa suutaroimassa. Suutari-Kothartilla oli oma talo. Kothartin lisäksi kylässä suutaroivat Piikkilässä asuneet Vanha-Husso ja Parkkos-Kusti sekä Pikkutuvan vävy Tauno Liedes.⁷⁹ Pikkutuvan toinen vävy, itsellinen Konrad Liedes ja mäkitupalainen Sefanias Kukkola olivat nikkareita ja kirvesmiehiä, Kontra teki myös kyläläisille ruumisarkut. Maalari-Matti oli kortteeria Riihimäellä Oskantuvassa, josta sitten kulki ympäri kylää maalaamassa huonekaluja ja rakennuksia, mutta myös tauluja. Itselliset Kaisa ja Erkki Meriläinen pitivät 1910-20-luvun vaihteessa leipomoa Meriläisentien ja Välitien risteyksessä myytyään maatilansa. Leipomosta ostettiin “nisut” hautajaisiin ja yllätysvieraiden tullessa lapset laitettiin ostamaan kardemummalta tuoksuvaa “enkkastokkaa” eli “leetoja”. Käsityöläisten listaa voisi jatkaa loputtomiin. Meriläisen asukkaiden lisäksi kylän käsityöläisiä työllistivät kirkonkyläläiset sekä naapurikylät Venetjoki, Kalliokoski ja Liedes, joissa asui lähes pelkästään tilallisia.

⁷⁹Kothard Tuomen oli opettanut suutaroimaan Pölkki-Suutari, joka asui ensin Meriläisessä, myöhemmin Kalliokoskella sekä Nurmelanperällä Kankaanpäässä. (Hka, Ksa: A. ja A. Patana)

Palkolliset

Meriläisen sosiaalisen hierarkian ääripäitä edustavia palkollisia ja opettajia sekä kauppiaita oli prosentuaalisesti ja lukumääräisesti vähän. Palkollisten todellisesta lukumäärää on vaikea saada selville henki- tai kirkonkirjoista. Palkollisia oli varaa pitää vain isoimmista talossa. Tavallisesti perheet olivat suuria ja vanhimmat lapset auttoivat tilan töissä. Palkollisia tarvittiinkin silloin, kun lapset olivat liian pieniä tekemään tuottavaa työtä. Meriläisessä palkolliset olivat piikoja, vain kahdessa talossa oli 1900-1938 välisenä aikana renki.⁸⁰ Yleensäkin koko Perhonjokilaaksossa vain harvoilla tiloilla oli varaa palkata kaksi renkiä. Piikoja tosin saattoi olla useampiakin. Nuoria, rippikoulua käymättömiä poikia palkattiin usein taloihin ajopojiksi ja tyttöjä ”lapsenammoiksi”. Kesäisin vielä nuoremmat lapset saattoivat päästä paimeniksi.⁸¹ Helmi Arkkukangas ja Aino Syrjälä muistelivat olleensa noin 10-vuotiaasta lähtien palkollisena. Molemmat olivat olleet ensin Susannalla lapsenammana, tosin eri aikoina, ja pääsivät myöhemmin taloihin piioiksi. Ripeät ja riuskaotteiset piit saattoivat tehdä myös renkien työt. Esimerkiksi Riihimäellä oli 1910-luvulla piikana Perhosta kotoisin ollut Liukon Mari, joka tarvittaessa valjasti yhtiösonnin ja vielä ajoikin sillä meriläisten kauhuksi. Vakituisen palvelusväen pitäminen oli paljon kalliimpaa kuin maksaa palkka päivämiehille tai -naisille, joita palkattiin erityisesti sesonkitöihin. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että isommilla tiloilla oli omat päivämiehensä ja -naisensa, jotka olivat jatkuvassa työsuhteessa tiettyihin taloihin, vaikka heitä ei henkikirjoihin ole palkollisiksi merkittykään. Meriläisen kokoisessa kylässä työvoimaa oli aina saatavilla. Yleensä palkolliset olivat joko oman kylän itsellisten ja mäkitupalaisten perheistä tai sitten sukulaisia naapurikylistä tai jopa naapurikunnista. Kauppojen myymäläapulaisten muisteltiin lähes aina tulleen Jokilaakson ulkopuolelta samoin Riihimäen ja Kujalan palkollisten, jotka usein haettiin Perhosta ja Karstulasta. Palkolliset asuivat tiloilla joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta. Meriläisessä käsiteltynä ajanjaksona yhden talon miniä oli palveluksessa toisella tilalla, muuten palkolliset olivat aina naimattomia. Piioilla saattoi olla myös lapsia, jotka olivat äitinsä mukana palveluspaikassa⁸². Palvelusväen asema oli itsellisväestöä turvatumpaa, heillä oli pysyvä asuin- ja työpaikka aina vuodeksi kerrallaan. Yleensä

⁸⁰VAM: Bab 1 ja 2. Todennäköisesti renkejä oli kuitenkin useammilla tiloilla.

⁸¹Junkala 1979, 149.

⁸²VAM: Bab 1 ja 2.

palkolliset pysyivät pitempään palveluksessa samalla tilalla, palkollisten ja isäntäväen välit olivat hyvät ja perheen lapset usein kiittyivät palkollisiin kuin omiin sisaruksiinsa. Ahkeria työntekijöitä osattiin arvostaa.

Kauppiaat ja kaupat

Meriläisessä toimi vuosina 1900 - 1938 kuusi kauppaa: neljä yksityistä kauppaa ja joitakin vuosia 1920-30-lukujen vaihteessa Keski-Pohjanmaan osuuskaupan (KPO) jakelupiste sekä OTK:n liike. Käytännössä kylässä toimi 1930-luvun alussa yhtä aikaa kaksi yksityistä liikettä sekä KPO:n jakelu, joten kauppiaat perheineen muodostivat vain muutaman prosentin vähemmistön kyläläisistä. Halsualla ja koko Perhonjokilaaksossa oli suhteessa muuhun Keski-Pohjanmaahan paljon maakauppiaita, 1910 Halsualla oli kymmenen maakauppaa eli maakauppa 500-1000 asukasta kohti. Ensimmäinen kauppa kylässä oli Matti Vähäkainun liike jo 1870-80-luvulla. Vähäkainun liikkeen kautta myytiin muunmuassa kyläläisten voita Pietariin saakka.⁸³ Kauppa toimi kylässä muutaman vuoden. 1914 kylässä asui maakauppias Edvard Meriläinen⁸⁴, jolla todennäköisesti oli oma kauppa. 1924 Jalmari Niemi ja Juho Mattila perustivat Halsualle Kauppa Oy:n, jonka Niemi osti itselleen 1926 ja myi 1928. Liike sijaitsi Vanhassatalossa. 1931 Niemi perusti uuden sekataravakaupan omaan liiketilaan⁸⁵, jonka hän laajensi Erkki ja Kaisa Meriläiselta ostamaansa leipomo- ja asuinrakennukseen. 1920 - 30 -lukujen vaihteessa Välitien varrelle, lähes vastapäätä Niemen kauppaa, rakennettiin Julius Salmelan sekataravakauppa, joka toimi myös muutamia vuosia. Kauppias Salmela tuli myöhemmin tunnetuksi Visa-nimisen suksivoiteen keksijänä⁸⁶. KPO:n jakelua pidettiin Niemen kaupan jälkeen joitakin vuosia Vanhassatuvassa, jakelukauppa oli toiminut kylässä jo kuitenkin ennen vuotta 1917⁸⁷, jolloin se oli ehkä Meriläisen

⁸³Junnila 1987, 256.

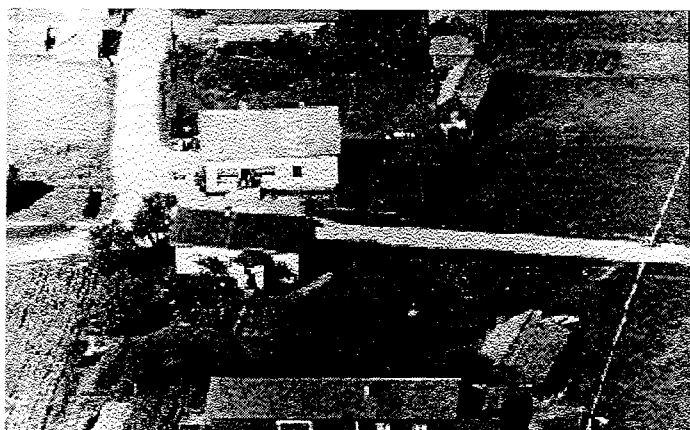
⁸⁴VAM: Bab2.

⁸⁵Maakauppa ja sen kehitys Suomessa 1938, 256.

⁸⁶Hietalahti 1986, 28.

⁸⁷Junnila 1987, 264.

Ketolassa. Siellä oli pitänyt yksityisiikettä myös Eemeli Ketola⁸⁸. KPO:n liikkeenhoitajat olivat yleensä naapurikunnista kotoisin, mutta muuttivat asumaan Meriläiseen. Jakelukauppa loppui oletettavasti 1930 - 1940 -lukujen vaihteessa sota-aikana, sen viimeisin toimipiste oli Julius Salmelan entisessä liiketilassa⁸⁹. OTK:n liikettä piti joitakin vuosia myös Meriläisessä Alvar Meriläinen, hän oli OTK:n liikkeenhoitajana myös Halsuan Karvosella. Niemen yksityiskauppa toimi taas 1931-vuodesta lähtien.

Välitienristeys kaupankulmalta 1960-luvulla. Onnilan rakennukset, Niilonkauppa ja kuvan yläreunassa keskellä Jamminkauppa, jota vastapäätä makasiinit ja entinen Sefaniaantalo. Kuvan omistaa Martta Niemi.

Kauppiaat olivat syntyperältään itsellisiä tai tilallisia. Heidänkään koulutustasonsa ei poikennut paljoakaan muista kyläläisistä, mutta ainakin kauppias Niemi sekä KPO:n jakelun hoitaja olivat opiskelleet kauppakoulussa. Meriläisessä kauppiaat asuivat ja pitivät liikettään ahtaissa tiloissa. Esimerkiksi Salmelan kaksihuoneisen rakennuksen toisessa huoneessa asui perhe ja toisessa pidettiin myymälää. 1920- ja -30-luvun pula-aikana kaupankäynti oli riskialtista ja kyläläisillä oli vähän ostovoimaa. Maakauppojen valikoimatkin olivat aluksi vaatimattomat, mutta jo 1930-luvulla sieltä sai lähes kaikkea, mitä tarvittiin. Kyläläiset muistelivat, että koko kylän tytöillä oli samanlaisesta kankaasta ommellut “kesäkussat” eli mekot. Kaupat olivat tärkeitä kyläläisten kokoontumispaikkoja, jossa etenkin miehet istuivat tupakoimassa ja maailmaa parantamassa. Kaupat olivatkin sijainneet keskellä kylää Ketolaa lukuun ottamatta. Venäjänvallan aikoina kylässä liikkui laukkuryssiä ja hevosella ajavia “kulansseja”, venäläisiä kauppiaita, jotka vaihtoivat erilaista

⁸⁸Haastattelu 6.

⁸⁹Hka, Ksa: A. ja A. Patana.

kauppatavaraa jyviin, nahkoihin ja melkein mihin tahansa. Suomen itsenäistymisen aikoihin lapsia kiellettiin puhumasta kulansseille, koska heitä pidettiin vakoojina.⁹⁰ Kannukseen asettunut Ryssä-Pekka -niminen kauppias kiersi hevosen ja vaunujen kanssa vielä sotien jälkeenkin myymässä kankaita ja valmisvaatteita. Muita kiertäviä kauppiaita oli muun muassa Erkki Matokangas eli Pikku-Erkki, joka myös kiersi hevosella kylä ja myi “kivivateja” vaihtaen niitä jyviin.⁹¹

Opettajat ja koulut

Meriläiseen perustettiin kansakoulu oppivelvollisuuslain hyväksymisen jälkeen 1923, koulupiirissä oli tuolloin noin 50 kouluikäistä lasta. Koko Halsuan kansakoulua oli tosin pidetty Meriläisessä Luoman talossa jo vuosina 1884-1985, ennen kirkonkylän kansakoulun rakentamista. Vuodesta 1895 lähtien Halsualla toimi kirkonkylän kansakoulun lisäksi seurakunnan ylläpitämä kiertokoulu, joka kiersi kunnan muilla kylillä. Sen opettajaksi valittiin 1911 Oiva Löija, joka henkikirjojen mukaan asui Meriläisessä ainakin vuoteen 1915 saakka.⁹² Koska Halsuan kirkonkylän kouluun oli vain parin kilometrin matka, koulun perustamista Meriläiseen oli lykätty mahdollisimman pitkään. Meriläisen koulupiiriin kuuluivat naapurikylät Liedes, Taipale, Nurmela, Venetjoki ja Kalliokoski. Koulua pidettiin aluksi supistetussa muodossa eli kahta alinta luokkaa pidettiin vain pari viikkoa syksyisin ja keväisin. Koulunpitoa varten vuokrattiin huoneisto Jalmari Kujalalta Kujalan Peritalosta.⁹³ Tupa toimi luokahuoneena ja toinen perikamari varastona ja toinen opettajan asuntona. Rakennuksen toisessa päädyssä asui talon vanhaemäntä perheineen. Supistetussa koulussa oli vain yksi opettaja, joka Meriläisessä oli poikkeuksetta perheetön nainen. Alkuvuosina opettajat vaihtuivat tiheään, pieni maaseutukylä ei ehkä vastannut muualta muuttaneiden opettajien toiveita. Palkkakaan ei ollut järin suuri. Koulurakennus oli huonokuntoinen ja opettajan asunto alkeellinen, vailla muita keittomahdollisuuksia kuin luokkahuoneen avotakka. Opettajat olivatkin sitten taloissa ruokamiehinä, esimerkiksi Kujalassa.

⁹⁰Ptkk, 1.

⁹¹Hka, Ksa: A. ja A. Patana.

⁹²Hietalahti 1980, 44.

⁹³Hietalahti 1980, 69, 79-82.

Ensimmäisenä lukuvuonna koulupiirissä oli lähes rippikouluikäistä nuorisoa, joka oli käynyt vain pari luokkaa koulua kirkonkylällä. Heitä varten järjestettiin ensimmäisenä lukukautena oma iltakoulu, yhdessä lukuvuodessa suoritettiin opettaja Fanny Salmelan opastamana koko kansakoulun oppimäärä.⁹⁴ Opettaja Tellervo Ailio oli Meriläisessä opettajana 1929-1936⁹⁵. Hänellä muisteltiin olleen kylän ensimmäinen sähköllä toimiva vedenkeitin. Sähkövirta oli tuolloin heikohkoa ja naapuritaloissa tiedettiin lamppujen himmenemisestä, milloin opettaja alkoi keittää sulhaselleen kahvia. Opettajat edustivat kylässä korkeinta sosiaalista statusta, he olivat koulutettuja ja arvoasteikossa heti kirkkoherran jälkeen. Meriläisessä opettajat joutuivat pakostakin osallistumaan kyläläisten elämään; koulu oli keskellä kylää ja nuoret opettajat tutustuivat samanikäisiin kyläläisiin. Opettajista ja palkollisistakin tuli hyviä ystäviä sosiaaliluokista välittämättä.⁹⁶ Toisaalta kirkonkylään oli lyhyt matka ja siellä asui useampi opettaja sekä kirkkoherra ja kanttori perheineen. Opettajat osallistuivat kyläläisten ompeluseuroihin ja muun muassa Halsuan nuorisoseuran toimintaan.

Kujalan Tuharintalo eli Peritalo kesällä 1996.

⁹⁴Ptkk, 1.

⁹⁵Hietalahti 1980, 134.

⁹⁶Ptkk; Haastattelu 3..

Vuonna 1938 rakennettiin uusi koulurakennus Vältien varrelta Loistolän maasta ostetulle tontille. Uudessa koulussa voitiin pitää täydellistä kansakoulua. Koulu rakennettiin arkkitehti Salervon piirustusten mukaan.⁹⁷ Koulun veistosali muutettiin toiseksi luokkahuoneeksi, jolloin saatiin kaksiluokkainen koulu. Opettajiksi Meriläiseen muuttivat Suoma ja Antti Kulla, jotka olivat kylän opettajia pitkään. Kullat asuivat koulun päädyssä olevissa opettajien asunnoissa. Kansakoulun rakennuksiin kuului myös sauna, aitta, talli ja navetta, jossa opettajat pitivät lehmiä. He omistivat myös maapalstoja, joten opettajan ammatin ohella he olivat myös maanviljelijöitä. Opettajien lisäksi kansakoulu työllisti kyläläisiä: poikien käsitöitä opetti monien vuosien ajan tilallinen Vesteri venetjoki, joka oli taitava puuseppä ja opiskellut Kuopion kotiteollisuuskoulussa; itsellinen Senja Liedes toimi koulun siivoojana ja emäntä Karoliina Riihimäki keittäjänä.

Redfieldin mukaan koulu on yksi esimerkki instituutioista, joka vaikuttaa yhteisöön sen ulkopuolelta ja edustaa "isoa traditiota" yhteisön ollessa pieni traditio⁹⁸. Koulu on osittain epätraditionaalinen, riippumaton sukulaisuussuhteista, ja syntynyt yhteisön ulkopuolella. Koulun saavuttua kylään se kuitenkin vaikutti kyläläisten jokapäiväiseen elämään.⁹⁹ Lapset oppivat tietoa ja tapoja koulussa, koulu toi kyläläisille työpaikkoja ja kylään muutti koulutettu ihminen, opettaja. Opettajan rooli kylässä oli tärkeä, hän toi uusinta tietoa monelta elämän eri osa-alueelta, uusia tapoja ja myös uutta pukeutumismuotia. Vaikka koulu olikin aluksi oli epätraditionaalinen, se Koulu on osittain epätraditionaalinen, riippumaton sukulaisuussuhteista, ja syntynyt yhteisön ulkopuolella. Koulun saavuttua kylään se kuitenkin vaikutti kyläläisten jokapäiväiseen elämään.¹⁰⁰ Lapset oppivat tietoa ja tapoja koulussa, koulu toi kyläläisille työpaikkoja ja koulutetun ihmisen, opettajan. Vaikka koulu aluksi oli epätraditionaalinen, se kuitenkin loi kylään traditioita. Niistä tärkeimpiä olivat kuusijuhlat ja äitienpäiväjuhlat. Tilaisuuksiin kerääntyi koko koulupiirin väki useinkin riippumatta siitä oliko perheessä kouluikäisiä lapsia tai ei. Peritalon ollessa kouluna äitienpäivillä oli usein niin paljon väkeä etteivät kaikki edes sopineet luokkaan, vaan isännät joutuivat jäädä ulos tupakoimaan. Äitienpäiväjuhlien päätteeksi otettiin yhteiskuvia äideistä, tilallisista ja tilattomista vierekkäin, lasten askartelema kukka rintapieleen kiinnitettynä. Koulu

⁹⁷Hietalahti 1981, 81.

⁹⁸Redfield 1955, 23.

⁹⁹Redfield 1955, 42-43.

¹⁰⁰Redfield 1955, 42-43.

Meriläisen koulun äiteinpäiväjuhlat 1920-40 luvun lopulla. Kuvan omistaa Martta Joki

juhlineen lujitti yhteisön sosiaalista yhteenkuuluvaisuutta.

Siirtolaisuus ja muutto

Joku oli nähäny Oosin Ison-Antin kävelevän haarapussi olalla Possakkonevalla Kaustiselle päin ja kysyny tältä mihin mies oli menosa. Monttaanaan, oli kuulunu vastaus.¹⁰¹

Pohjanmaa oli aluetta, josta perinteisesti lähdettiin Amerikkaan. Siirtolaisuuden huippu osui 1900-luvun alkuun. Keskimäärin Perhonjokilaaksosta lähti noin kymmenen promillea kunnan väestöstä vuodessa 1870-1914 välisenä aikana. Halsuan kohdalla se tarkoitti keskimäärin 12 asukasta.¹⁰²

1900 -1938 muutama prosentti Meriläisen kyläläisistä oleskeli ulkomailla. 1929 ulkomailla oleskeli peräti 5,7 prosenttia kyläläisistä eli yhdeksän henkilöä¹⁰³. Osalla kyläläisistä oli myös Amerikan kansalaisuus, joka johtui siitä että he olivat syntyneet siellä. Lähes joka talosta oli lähdetty Amerikkaan. Pääasiassa lähtijät olivat nuoria aikuisia, yleensä perheen nuorempia lapsia, jotka eivät perineet tilaa. Lähes yhtä paljon lähtijöitä oli myös itsellisissä. Harvoin muuttajana oli koko perhe kerrallaan. Esimerkiksi Meriläisessä Loistololan perheestä Amerikkaan muuttivat kaikki lapset, vain nuorin tytär jäi kotiin. Vanhemmat Erkki ja Kaisa Meriläinen myivät tilan ja pitivät itse leipomoa. Myös Torppiaituksen asukkaat, Kusti Mattila perheineen, muuttivat Amerikkaan.

¹⁰¹Kalliokoski, Voitto 1994, 8-9.

¹⁰²Junnila 1987, 76-77.

¹⁰³Hka: ote henkikirjoista 1929.

Muuttajat olivat usein miehiä, jotka ensin rahaa “tienattuaan” pystyivät maksamaan myös perheen matkat Suomesta Amerikkaan. Siirtolaisuuden syiksi mainitaan usein työttömyys, rahan puute ja pohjalaisen vapauden kaipuu, ja Venäjän vallan aikana myös pako asepalveluksesta ja viranomaisten valvonnasta. Amerikassa siirtolaiset suuntasivat samoille seuduille, jossa jo ennestään asui sukulaisia tai tuttavvia.¹⁰⁴

Susannan Nesto, Koivukankhan Pentti ja Ketolan Sefa ne meni yhtä aikaa hakivat serän osotteen ja menivät sinne serälle..lähtivät sitte sinne, se oli Clevelantisa..sielä ne palijon pyöriskeliki Clevelantisa¹⁰⁵.

Perhonjokilaaksolaisia asui erityisesti Massachusetiin, Michiganiin, Montanaan, Minnesotaan, Ohioon, New Hampshireen, Oregoniin ja Washingtoniin osavaltioissa.¹⁰⁶ Enimmäkseen siirtolaisten toiveena oli palata takaisin Suomeen, kun riittävästi rahaa oli saatu kokoon. Amerikan matkojen tarkoituksena oli vaurastuminen, sinne lähdettiin “kultaa vuolemaan”. Totuus olikin usein muuta, lamakaudella Amerikassakin oli vaikeaa saada töitä ja siirtolaiset joutuivat muutamaa työn perässä osavaltioista toiseen, välillä tultiin jopa Suomeenkin takaisin. Meriläisessä siirtolaisuuden huonoista puolista on esimerkkinä Nestor Meriläinen elämä. Meriläisen tarkoituksena oli käydä Amerikassa rikastumassa ja palata sitten Suomeen viljelemään tilaansa, jonka hän oli vuokrannut matkansa ajaksi. Aluksi töitä sai hyvin ja Meriläinen lähetti rahaa tilan velkojen maksamiseen ja rakennusten korjaamiseen. Meriläinen antoi kirjeissään tarkkoja ohjeita eläinten ja tilan hoidosta. Hän haaveili rakentavansa Suomeen tultuaan samanlaisen navetan kuin mitä “farmeilla” oli ollut:

Ajatukseni on ollut Uuden navetan laitton suhteen sellainen, että olen täällä niin kauan että saan navetan aineet ostettua eli ostatettua, tarkoitan sementtiä ja laitton Sementti Plokeista sellaisista kuin täälläkin laitetaan huoneita¹⁰⁷.

Lamavuodet kuitenkin vaikuttivat ja Meriläinen päätti työläisten agitaattoreiden innoittamana lähteä Neuvostoliittoon töihin. Siellä hakkuutyömailla sai hyvää palkkaa, mutta ruplat olivatkin

¹⁰⁴Junnila 1987, 78-79.

¹⁰⁵Hka, Ksa: A. ja A. Patana.

¹⁰⁶Junnila 1987, 78-79.

¹⁰⁷Hka, Ksa: Meriläisen kirje 20.12. 1929.

arvottomia.¹⁰⁸ 1930-luvun alussa koko hakkuutyömaan suomalaiset vietiin jonnekin eikä Nestor Meriläisestä sen jälkeen kuultu kotikylässä. Useamman Meriläisen talon isäntäväki kuitenkin palasi Amerikasta ja lunasti perintöosuuksia, osti lisää maata ja korjasi tai jatkoi asuinrakennuksia. Riihimäen talon entiset palkolliset Iita ja Juho Mattila lähtivät amerikkaan ja Halsualle palattuaan ostivat “Ameriikan tienesteillä” Luomalan. Toisaalta monelta tilalta taas jouduttiin myymään maita perintöosuuksien maksamiseksi Amerikkaan muuttaneille sisaruksille. Siirtolaisuuden lisäksi kylässä ja kylästä muutettiin. Itselliset ja muut tilattomat saattoivat muuttaa isompiin mökkeihin asumaan tai hankkia vaurastuttuaan oman mökin tai tilan. Kortteeriväkenä asuneet nuoret parit muuttivat puolestaan vapaisiin mökkeihin tai naapurikyliinkin, esimerkiksi kirkonkylään. Tilallisten muuttaminen ei ollut yhtä yleistä. Köyhtyneet tai tilanpidon lopettaneet tilalliset muuttivat mäkitupiin. Toisaalta sukulaisperheet saattoivat vaihtaakin keskenään asuinrakennuksia ja tai paikkoja. Syynä vaihtoon oli esimerkiksi isomman perheen asuminen pienemmässä asunnossa ja pienen perheen asuminen tarpeettoman suureessa, kuten Luomalassa ja Koivulassa, jossa sisarusten perheet vaihtoivat samassa pihassa olevia asuinrakennuksia. Tiloja eli maaomaisuuksia ei tässä tapauksessa kuitenkaan vaihdettu. Kylään myös muutti tilallisperheitä, jotka olivat ostaneet tilan tai maata Meriläisestä.

Yhdistykset, järjestöt, seurat ja herätysliikkeet

Halsualla toimi useita eri järjestöjä, seuroja ja yhdistyksiä, joitten toimintaan kyläläiset ottivat osaa sosiaalisesta asemasta huolimatta. Aktiivisia olivat sekä tilalliset että itselliset. Vain muutamilla järjestöillä oli Meriläisessä omat osastonsa. Varhaisimpia Meriläisen alueella toimineita seuroja oli Nuorisoseura. Halsuan Nuorisoseura oli perustettu 1909¹⁰⁹, jonka alajaosto Meriläisen Nuorisoseura oli toiminnassa ainakin vuonna 1916 (1918), jolloin kylässä järjestettiin

¹⁰⁸Hka, Ksa: Meriläisen kirjeet.

¹⁰⁹Junnila 1986, 416.

urheilukilpailut¹¹⁰. Samoina vuosina Halsuan nuorisoseuralla ei ollut toimintaa lainkaan¹¹¹, joten puolen kunnan seuratoiminta oli tuolloin keskitetty Meriläiseen. Kylän isäntämiehistä ainakin Albert Isosaari oli innokas yleisurheilija. Nuorisoseuran muita innokkaita jäseniä Meriläisessä olivat seuran esimiehenäkin toimineet Matilda Mutkala (1918) ja Kasper Kujala (1917). Meriläisen nuorisoseuralla ei ollut koskaan omaa toimitaloa. 1930-luvulla Meriläisessä toimi enää Halsuan kirkonkylän nuorisoseuran kyläkerho¹¹², johon kuului myös jäseniä Venetjoelta ja Kalliokoskeltakin. Kyläkerhon illoissa jokaisen täytyi suorittaa ohjelmaa: lausua runoja, laulaa tai pitää esitelmiä. Illoissa opiskeltiin aina myös jotakin hyödyllistä. Halsuan ensimmäiset keittokurssit pidettiin luultavasti Nuorisoseuran toimesta Luomalan tuvassa ennen I Maailmansotaa.¹¹³ Kyläkerhoa pidettiin vuorotellen kylän taloissa:

... Kujalasa oli joskus sitte sen ajan nuortaväkiä sitte tuota niissä tilaisuuksissa...ja ne oli hirviän innostuneita...ja ne oli ihan semmosia niinko valistuksenihimisiä ja sillonki niinko oli Uusiaika, ko Suomi rupes tulehan itsenäiseks.¹¹⁴

Nuorisoseura aate oli hyvin vahvaa ja kylässä kävi muun muassa eteläpohjalaisia nuorisoseuran puhujia. Käytännössä aate näkyi esimerkiksi nuorison seurustelutavoissa, ”riijuulla” käytiin vain päiväsaikaan ja vanhaa yöjalkakulttuuria vältettiin. Esimerkkiä yritti näyttää ainakin naapurikylästä kotoisin oleva nuorisoseuranpuhujia ja myöhemmin Keski-Pohjanmaan Nuorisoseuran puheenjohtaja Viljami Kalliokoski seurustellessaan tulevan vaimonsa Kujalan tyttären Hiljan kanssa. Kirkonkylälle rakennettiin 1924 uusi Nuoriso- ja Maamiesseuran yhteinen seurantalo, joiden molempien seurojen toimintaan myös meriläiset osallistuivat. Kylän uskovaisimmat tahot kritisoivat kuitenkin nuorisoseuran toimintaa.

Toinen tärkeä Meriläisessä toiminut järjestö oli Meriläisen Martat. Martta-yhdistyksen toiminta alkoi Halsuan kirkonkylällä 1933-34 ja 1938 perustettiin Meriläisen Martat, jolloin suurin osa

¹¹⁰Hietalahti 1986, 25. Halsuan Nuorisoseuran 1900-luvun alun pöytäkirjat ovat tuhoutuneet, joten niistä ei ollut saatavilla arkistomateriaalia.

¹¹¹Määttä 1997, 105.

¹¹²Junnila 1987, 712.

¹¹³Ptk, 1.

¹¹⁴Ptk, 1.

kylän ja koko koulupiirin emännistä osallistui toimintaan. Lisäksi kyläläiset osallistuivat Halsuan kirkonkylän maamiesseuran toimintaan, maatalousnaisiin ja lapset maatalouskerhoon. Halsuan maatalouskerho aloitti toimintansa 1931 ja toiminta painottui alussa pääasiassa vihanneskasvien Kohderyhmänä olivat lapset ja nuoret. Viljelysten sato käytettiin kotitarpeiksi. Kerhotoimintaan kuului alusta lähtien myös näyttelyiden ja retkien järjestäminen, joihin lapset innokkaasti osallistuivat. Kerhoretki olikin monelle ensimmäinen mahdollisuus päästä kotikunnan rajojen ulkopuolelle. Kerhoneuvojana toimi Nurmelan talon isäntä Martti Kujala.¹¹⁵ Maanviljelysseuran toimintaan oli toki osallistuttu jo aiemminkin, esimerkiksi tilallinen Juho Mattila oli voittanut kunniakirjan valtakunnallisessa lannanhoitokilpailussa vuosina 1919-1920.¹¹⁶ Osa tilallisista liittyi 1921 perustettuihin Halsuan Karjantarkastusyhdistyksen ja hevosjalostusyhdistyksen¹¹⁷, jonka toiminta oli aktiivista etenkin 1930-luvulla, jolloin järjestettiin usein kilpa-ajoja. Meriläiseen perustettiin myös oma Sonniyhdistys, johon kuului myös Venetjoki, Taipale ja Liedes. Sonni asusti Meriläisessä ainakin vuoroin Riihimäen Oskantuvan ja Kujalan navetoissa. Joitakin asukkaita kuului myös lottiin ja suojeluskuntaan.

Halsualla alkoi evankelinen järjestötoiminta 1920-luvulla¹¹⁸. Evankelinen liike oli saanut kunnassa paljon kannattajia jo 1800-luvulla. Osa Meriläisen nuorista kuului evankelisen nuorisoliiton kuoroon, joka esiintyi aina kuukausijuhlilla ja hartaustilaisuuksissa kirkonkylässä. Koko pitäjän nuoria miehiä puolestaan kuului 1930-luvulla toimineeseen Hallan pojat -kuoroon, joka kulki esiintymässä ympäri maata. Kuorotoiminnalla olikin pitkät perinteet Halsualla, ensimmäinen halsualaisten sekakuoro oli esiintynyt jo 1881 Perhon Kokkonevalla Suomensodan muistomerkin paljastustilaisuudessa.¹¹⁹ Evankelisen liikkeen lisäksi osa meriläisistä kuului Todistajainseuralaisiin. Henkikirjojen mukaan 1900-1938 Meriläisessä asui poikkeuksellisesti myös yksi seurakuntaan kuulumaton henkilö, hän kuului "pätiäläläisiin" eli Vapaaseurakuntaan,

¹¹⁵Toim. Karhulahti - Tuikka 1994, s. 39.

¹¹⁶Halsuan kotiseutumuseo.

¹¹⁷Junnila 1987, 541.

¹¹⁸Junnila 1987, 691.

¹¹⁹Junnila 1987, 421.

jonka jäsenet olivat eronneet seurakunnasta.¹²⁰ Poliittisella toiminnalla ei ollut näkyvää merkitystä kylän sosiaaliin suhteisiin käsiteltynä ajankohtana. 1915 maalaisliiton kannatus oli koko pitäjässä noin 5 prosenttia¹²¹. Itsenäisyyden ajalla maalaisliitto nousi kylässä ja koko Halsualla vahvimaksi puolueeksi, sillä nuorisoseuralainen, Maalaisliiton pitkäaikainen kansanedustaja ja maatalousministeri Viljami Kalliokoski (1894-1978) asui kotitilaansa Meriläisen naapurikylässä Kalliokoskella.

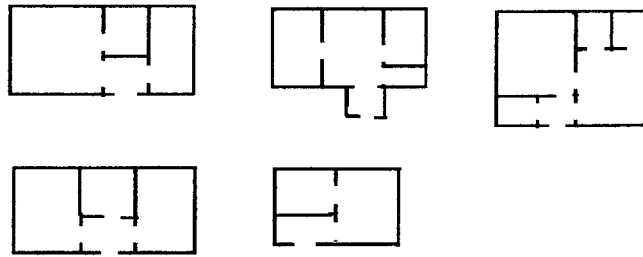
3. ASUINRAKENNUKSET

1900- 1930-lukujen aikana Meriläisen kylässä oli noin 33 asuinrakennusta¹²². Asuinrakennukset voidaan jakaa tyypeihin usean eri kriteerin mukaan: mm. pohjakaavan, tyylin, rakennusajan, mutta myös asukkaidensa edustaman ammatin tai sosiaalisen aseman mukaan. Oliko Meriläisessä sitten olemassa eri sosiaaliluokille tyypillisiä asuinrakennuksia? Olen jakanut Meriläisen asuinrakennukset pohjakaavansa mukaan eri tyypeihin, joista esittelen esimerkkejä. Asuinrakennuksissa olen kiinnittänyt huomiota niiden pohjakaavaan, ulkonäköön, väreihin ja koristeluun. Esittelen myös eri aikakausina rakennettuja taloja ja niiden eroja. Kaikkien asuinrakennusten varmaa rakennusaikaa oli mahdotonta selvittää, ne ovat “eläneet ajassaan”, joten niissä on useinkin nähtävissä eri aikakerrostumia yhtä aikaa. Toisaalta taas perusteelliset remontit ovat uudistaneet vanhatkin talot “iättömiksi”. Sosiaaliluokkien rajat ovat liukuvia ja tutkimusajankohtana tapahtuu siirtymiä luokasta toiseen; maatilanemännistä tulee syytinkiläisiä, jotka kuitenkin omassa taloudessaan asuvina lasketaan itsellisiksi. Maaomaisuuden periminen kohottaa puolestaan itsellisen käsityöläisen lesken talolliseksi. Sama rakennus voi siis palvella eri aikoina eri sosiaaliluokan asuntona ja myös yhtä aikaa, sillä isompien talojen kamareissa oli

¹²⁰Hka: Ote henkikirjasta 1929. Vetelin vapaa evankelisluterilainen seurakunta erosi Vetelin seurakunnasta 1924, ja siitä muodostui Heimo Pätiälän johtamana Suomen vapaa evankelis-luterilainen seurakuntaliitto, johon kuului jäseniä myös naapurikunnista.

¹²¹Kalliokoski 1994, 10.

¹²²Lukumäärästä puuttuvat Nurmelanperän talot, joita en muutenkaan ole käsitellyt työssäni.

Asuinrakennusten pohjakaavoja. Yläriivi vasemmalta: keskieteistyyppinen paritupasovelletus ilman perikamareita, muunnostupa, sivukamaritupa. Alariivi vasemmalta: paritupa ja porstukamaritupa.

yleisesti *kortteeria* (vuokralaisina eli loisina) itsellisiä yksin ja perheineen. Aluksi käsittelen kuitenkin koko Perhonjokilaakson alueen asuinrakennusten varhaisempia muotoja ja niiden kehittymistä.

Asuinrakennusten kehittyminen Perhonjokilaaksossa

Vanhinta asuinrakennustyyppiä edustivat yksihuoneiset savutuvat. Virrankosken¹²³ mukaan Halsualta ei ole asiakirjatietoa savutuvista, joitakin savutupia muistetaan vielä 1830-luvulla kuitenkin olleen. Suurin osa Halsuan väestöstä oli 1600-luvulta lähtien länsisuomalaisia, jotka käyttivät asuinrakennuksissaan savujohdollista lämmitystä. 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa Meriläisessä purettiin kaksi vanhaa asuinrakennusta: Kujala ja Vanhatalo, jotka paljastuivat savutuviksi mustine hirsineen ja savuräppänäineen. Kukaan kyläläisistä ei edes muistanut puhutun, että kylässä olisi joskus ollut savutupia¹²⁴. Purettujen talojen kuitenkin tiedettiin olleen kylän vanhimpia taloja.

¹²³Virrankoski 1961, 576.

¹²⁴Valosen mukaan vuosina 1824-1880 koko Vaasan läänin alueella ei ollut savupirtejä eli -tupia, vaan kaikki asuinrakennukset olivat uloslämpiviä. (1963, s.154 ja 163)

Perusasuinrakennus muodostui 1600-luvulta lähtien takkatuvasta ja *porstuasta* eli eteisestä ja joskus myös porstuanperäkamarista, joka erotettiin porstuasta väliseinällä. Tämä pohjakaavarakaisu edellytti siis jo uloslämpivää takkaa.¹²⁵ Sisäänkäynti oli pitkällä sivulla, joten toinen huone eli porstua oli pitkä ja kapea ellei sen perältä oltu erotettu kamaria, jolloin molemmat huoneet olivat neliömäisiä. Tupa oli puolestaan aina neliömäinen.¹²⁶ Tällainen yksinäistupa oli itsellisten ja mäkitupalaiisten asuntona sekä vieras- ja syytinkitupina¹²⁷ 1930-luvulle saakka. Ainakin halsualaisissa tuvissa porstuanperäkamariin kuljettiin tuvan -ei eteisenkautta. Tällainen yksinäistupa kuuluu päätyeteistyypisiin rakennuksiin, koska porstuan toisella puolella, tupaa vastapäätä, ei ole huoneita.¹²⁸

Vähitellen taloja alettiin pidentää, jolloin porstuanpuoleiseen päähän rakennettiin joko kaksi kamaria tai kapea rakennuksen poikki ulottuva huone eli *erustupa* tai *pohojatupa*.¹²⁹ Korhosen mukaan kyseessä on keskieteistyyppin piiriin kuuluva parituvan sovellutus, jossa “eteisen toisella puolella on suuri tupa ja toisella puolella kaksi kamaria”¹³⁰. Keskieteistyyppin rakennuksissa on huoneita porstuan molemmin puolin, mutta niiden ei tarvitse olla symmetrisiä eikä edes asuinkäytössä. Rakennuksen suurimman huoneen on kuitenkin sijaettava porstuan toisella sivulla eikä porstuanpohjassa. Nämä kamarit porstuan toisella puolella olivat siis parituvan toinen tupa. Tämä säätyläisrakennuksista saatu malli on yleinen paritupasovellutus koko maassa.¹³¹ Valonne on käyttänyt tästä pohjakaavamuodosta myös tasaleveä parihuonetyyppi, jossa on rinnakkaishuonesovellutus.¹³² Perhonjokilaaksossa on ollut myös “oikeita” paritupia, joissa on kaksi tupaa ja niitten välissä porstua porstuanperäkamareineen, mutta ne eivät olleet yhtä

¹²⁵Härö - Kaila 1976, 14.

¹²⁶Gardberg 1953, 16; Woolston 1994, 13.

¹²⁷Valonen 1963, 15, 73-75.

¹²⁸Korhonen, 1991 s.280-281.

¹²⁹Valonen 1963, 41; Virrankoski 1961, 578.

¹³⁰Korhonen 1991, 291.

¹³¹Korhonen 1991, 280-281.

¹³²Valonen-Vuoristo 1994, 27.

yleisiä.¹³³ Erustuvan merkitys oli kuitenkin toinen kuin parituvissa, joissa oli sali juhlija varten ja pakaritupa jokapäiväistä elämää varten. Perhunjokilaaksolaisessa asuinrakennuksessa tupa oli talon tärkein huone, siellä valmistettiin ja syötiin ruoka, siellä nukuttiin ja työskenneltiin. Erustupa puolestaan oli joko kylmä ruoansäilytys huone, nukkumakamari, kesäkamari¹³⁴ tai mahdollisesti toisen perheen asuintupa. Vierastupa oli kokonaan erillinen pienempi rakennus tai edustushuoneena palveli toinen perikamareista.

Tämän keskieteistyyppisen paritupasovellutuksen toisessa mallissa porstuan vieressä sijaitsevaa pientä nelikulmaista kamaria kutsutaan *porstukamariksi*. Toisella sivuseinällä (porstuan ja porstukamarin takana, porstuanperäkamarin paikalla) sijaitsee pitkä *ovikamari*¹³⁵, jonne oli kulkuyhteys tuvan kautta. Perhunjokilaaksolaiseen tavalliseen asuinrakennukseen kuului siten tupa ja vähintään kolme kamaria.¹³⁶ Ovikamari saatettiin jakaa myös kahtia, jolloin kulmaan muodostui vielä *nurkkakamari*. 1800-luvulla asuinrakennuksia jatkettiin vielä rakentamalla tuvan päähän yksi iso tai kaksi pienempää *perikamaria*, joten yhdessä talossa saattoi olla tupa ja viisikin kamaria. Paulaharjun¹³⁷ mukaan “vanhan, hyvän talon tavallinen huonesovitus oli tällainen: keskellä iso tupa, sen edessä ovikamari ja porstua, perässä vierekkäin kaksi peräkamaria”, joten Paulaharju kuvailee päätyeteistyyppistä perikamareilla jatkettua yksinäistupaa.

1700-luvun alussa talot olivat vielä hyvinkin matalia, mutta niissä kuitenkin oli jo välikatot. Talojen pidentämisen myötä niitä alettiin myös korottaa, jolloin tavalliseksi muodostuivat puolitoistakerroksiset talot.¹³⁸ Keskieteistyyppiset paritupasovellutet kaksikerroksiset talot olivat Perhunjokilaaksossa harvinaisia. Yläkerta, vintti, *kulla* eli *ylinen*, oli yleensä varastotilana, mutta toiseen tai molempiin päätyihin saatettiin rakentaa kesäasuttavia huoneita eli *yliskamareita*.

¹³³Virrankoski 1961, 578.

¹³⁴Valonen 1963, 24, 45.

¹³⁵Virrankoski 1961, 578.

¹³⁶Jokivuolle 1979, 57.

¹³⁷Paulaharju 1981, 34.

¹³⁸Virrankoski 1961, 579.

Korotettu yläkerta ei siis niinkään aina lisännyt asuinpinta-alaa vaan oli muoti, joka jäljitteli kaupunkien renessanssityylisiä kivitaloja¹³⁹.

Asuinrakennusten tuvat olivat pohjamuodoltaan lähellä neliötä, sivujen pituudet vaihtelivat 6-8 metriin¹⁴⁰, porstuat, porstukamarit ja perikamarit lisäsivät koko talon pituuden useinkin kahdeksi tuvan mitaksi eli 12-16 metriin. Asuinrakennuksen pituus ja leveys olivat riippuvaisia rakentamiseen käytettyjen hirsien pituudesta, tavallisesti hirsyä ei keskeltä seinää jatkettu. Toisaalta taas vanhojakin rakennuksia pidennettiin juuri perikamareilla hirren mitan verran. Pohjakaavaltaan samantyyppisiä asuinrakennuksia rakennettiin vielä 1900-luvun alussa. Kokonaan oman ryhmänsä muodostivat asuinrakennukset, joissa ei ole porstuaa lainkaan, vaan kuistilta päästään suoraan tupaan, jonka toisella tai molemmilla puolilla sijaitsee kamareita. Tämä rakennustyyppi on Korhosen¹⁴¹ mukaan keskieteistyyppisen talonpoikaisrakennuksen muunnos. Ne on ajoitettava noin 1850-luvun jälkeen rakennetuiksi, koska kuisti on näissä välttämätön. Käytän näistä asuinrakennuksista nimitystä muunnostupa.

Erikoisin ja harvinaisin alueen asuinrakennustyypeistä on kuitenkin ollut sivukamaritupa. Sivukamaritupaa tunnetaan Keski-Pohjanmaalla vain 12 kunnan alueella etenkin Perhonjoki- ja Kruunupyynjokilaaksossa. Halsualla niitä on ollut kolme, mutta koko Perhonjokilaakson alueella 57. Niitä rakennettiin 1700-luvun puolivälistä 1840-luvulle. Sivukamaritupa voidaan jakaa sekä yksi- että kaksitupaisiin sovellutuksiin. Kaksitupaisista on lisäksi olemassa viisi eri tyyppiä. Sivukamaritupa on tavallista asuinrakennusta leveämpi, se on pohjakaavaltaan melkein neliönmuotoinen. Yksitupaisessa sivukamarituvassa asuintuvan takasivulla on kaksi kamaria ja tuvan toisessa päädyssä on pitkäkamari ja porstua. Kaksitupaisessa tyyppissä porstuan vieressä on lisäksi kamari, jonka takana (pitkäkamarin paikalla) on talon toinen tupa eli pohjatupa. Tämän asuinrakennustyyppin esikuvina on pidetty Pohjanmaan rannikkokaupunkien porvaristaloja.¹⁴² Sivukamarituvat puolestaan olivat enimmäkseen kaksikerroksisia. Sekä sivukamaritupien että

¹³⁹Korhonen 1985, 112; Virrankoski 1961, 579.

¹⁴⁰Härö - Kaila 1976, 20.

¹⁴¹Korhonen 1991, 302-303.

¹⁴²Känsälä 1984, 134, 136, 144-146.

muiden edellä esitettyjen asuinrakennustyyppien lähtökohtana oli kuitenkin eteiskamaritupa, joka oli oman aikansa tyyppitalo¹⁴³.

Luultavasti vielä 1700-luvulle saakka asuinrakennukset salvottiin nurkkakivien varaan.¹⁴⁴ Seinän alusta täytettiin sitten luonnonkivillä. Alempia seinähirsistä vasten tehtiin multa- eli *multipenkit* suojaamaan lattiaa kylmyydeltä ja kosteudelta. Varsinaisia kivijalkoja alettiin talonpoikaistaloihin tehdä vasta 1800-luvun puolivälin jälkeen, jolloin kivien louhimistaito yleistyi.¹⁴⁵

Asuinrakennusten ulkonäkö

Härön ja Kailan mukaan¹⁴⁶ “pohjakaavan ja julkisivun tiukka keskinäinen yhteys on tyyppillistä kansanomaiselle arkkitehtuurille”. Huonejako näkyi siis selvästi ulospäin hirsisalvosten nurkkina (*hulaina*) sekä ikkunoitten eli *klasien* paikkoina. 1700-luvun puolivälissä lasi-ikkunoita oli vähän ja luukuin suljettavia valoaukkoja oli vielä yhtä aikaa käytössä. Halsualla oli tuolloin kolme taloa, joissa oli kokonaista neljä kaksiruutuista ikkunaa, kolme ikkunaisia taloja oli kaksi, kaksi ikkunaisia taloja oli viisi ja kahdessa talossa oli tuolloin vain yksi ikkuna. Lasi-ikkunat olivat ylellisyyttä, josta kruunu kantoi veroa.¹⁴⁷ 1780-luvulla pienten ikkunaruuutujen sijasta alettiin käyttää ns. kokonaisia ruutuja, joita tarvittiin neljä kappaletta yhteen ikkunaan.¹⁴⁸ Ja samoihin aikoihin yleistyivät kaksinkertaiset ikkunat, joita tosin ensin käytettiin vain pappiloissa. 1800-luvun alussa huoneiden lukumäärän lisääntyessä myös ikkunoiden määrää ja kokoa lisättiin.¹⁴⁹ Puolitoistakerroksiset talot saivat klassiset suhteensa, jotka oli jaettu pysty- ja vaaka-akseleihin.

¹⁴³Woolston 1994, 13.

¹⁴⁴Nirvi 1933, 115.

¹⁴⁵Vuorela 1949, 196-197.

¹⁴⁶Härö - Kaila 1976, 14.

¹⁴⁷Nirvi 1933, 114-115; Virrankoski 1961, 582-583.

¹⁴⁸Vuorela 1949, 224.

¹⁴⁹ Virrankoski 1961, 582-585.

Vinttikerrosta korostettiin matalilla haukkaikkunoilla eli *rästäsklaseilla*¹⁵⁰, jotka olivat samassa linjassa alakerran ikkunoiden kanssa. 1800-luvulla muotiin tulivat ensin kahdeksan- ja kuusiruutuiset ikkunat ja myöhemmin kolmiruutuiset T-ikkunat.

Asuinrakennuksia alettiin maalata ja laudoittaa Perhonjokilaaksossa vasta 1850-luvulta lähtien eikä se ollut yleistä vielä 1860-luvullakaan. Tosin talojen seinät olivat Virrankosken¹⁵¹ mukaan “kauniisti veistetyt ja ...säännölliset, ja räystästä kaunistivat kuperiksi tai koveriksi veistetyt seinistä ulkonevat räystäshirret”, jotka olivat päädyistä *veistetty kontille* eli ne muodostivat talon päätyihin *kissanpenkit*. Vuosisadan vaihteessa puna- ja keltamultamaalit yleistyivät, samoin laudoitukset, jotka aluksi olivat pysty-laudoituksia. 1800-luvulla rakennusten laudoitukset eli *fooraukset* olivat sekavuorausta, joka kuitenkin jakautui kolmeen vyöhykkeeseen esimerkiksi vaaka-, pysty- ja vaakasuoraan laudoitukseen. Kertaustyylien myötä myös ikkunapuitteiden koristeluun alettiin kiinnittää enemmän huomiota: niihin tehtiin esimerkiksi konsoleiden tukemia suojalippoja.¹⁵²

Vuorelan mukaan “vanhat ovet olivat lautaovia, jotka olivat keskiajan lopulle saakka kulttuurirakennuksissakin vallitseva ovimuoto”. Ulko-ovet olivat vanhastaan kaksiosaisia, oven yläosaa voitiin pitää auki valon saamiseksi. Peiliovia alettiin käyttää talonpoikaistaloissa 1700-luvulta lähtien.¹⁵³ Ulko-ovet olivat pariovia, jotka 1800-luvun lopulla olivat kolmiosaisia riflauksin ja puuleikkauksin koristeltuja peiliovia koristeellisine ovenpieluksineen eli karmeineen. 1800-luvun puolivälissä ulko-oven edustalla oli pelkät puiset tai laakakivistä tehdyt *traput* eli portaat. Kuisteja alettiin rakentaa vasta myöhemmin¹⁵⁴ ja ne yleistyivät 1900-luvun vaihteesta lähtien.

Perhonjokilaaksolaiset asuinrakennukset oli usein rakennettu liuhalle eli *trattisiksi*: seinät levenevät ylöspäin. Tämä ilmiö saa aikaan, että talo vaikuttaa korkeammalta kuin se todellisuudessa onkaan. Trattisuudelle on olemassa useita selityksiä. Kapea räystäisessä talossa

¹⁵⁰Härö - Kaila 1976, 18-22.

¹⁵¹Virrankoski 1961, 590.

¹⁵²Korhonen 1985, 109-110.

¹⁵³Vuorela 1949, 228-230.

¹⁵⁴Virrankoski 1961, 579.

ylöspäin levenevä seinä suojaa seinä ja kivijalkaa sateella kastumiselta.¹⁵⁵ Toisaalta ylöspäin levenevän rakenteen sanotaan sitovan rakennuksen hirsisalvoksen tiukemmaksi, kun sitä tukee vielä tuvan halki kulkeva piittahirsi, jonka päädyt lepäävät sivuseinien päällä. Piittahirren varaan ripustettiin sitten orret.

Asuinrakennuksissa oli 1700-luvulla useimmiten tuohikatot, joissa oli malkapeite. Pelkkiä lautakattoja talonpoikaistaloissa ei ollut ja turvekattojakin mainitaan olleen hyvin harvoin.¹⁵⁶ 1900-luvun alusta lähtien päreet olivat yleinen rakennusten kattomateriaali.

Yksihuoneiset asuinrakennukset eli mökit

Yksihuoneiset mökit olivat vielä 1930-luvulla itsellisten ja käsityöläisten asuintoina Meriläisessä erityisesti uudentalontien varrella. Tällaisia mökkejä oli 1900-1930 -luvulla Pykärin Karuliinan mökki, Lönnin mökki, Krintin-Jussin tupa, Susannan vanhatupa alkuperäisessä muodossaan ja ainakin toinen Hautamäentuvista. Näiden tarkkaa rakennusaikaa ei tiedetä, mutta oletettavasti ne on rakennettu 1800-luvulla. Nämä asuinrakennukset olivat pieniä lähes neliönmuotoisia, matalia, hirsistä salvottuja, vuoraamattomia ja maalaamattomia harmaita rakennuksia, joissa oli päleistä tehty satulakatto. Ulko-ovi oli yleensä päädyssä. Kuisteja tai eteisiä pienissä mökeissä ei muistettu olleen, sillä kerrottiin, että "Krintin-Jussilla on suurin porstua, ko sillä on porstuana koko mailma" tai että "Krintin-Jussilla on törkiän iso porstua, siellä oli yhtenä aamuna ollu kaks hirviä". Mökkejä lämmitettiin takalla, jossa myös valmistettiin ruoka. Hyvinkin pienessä mökissä saattoi asua suuriakin perheitä esimerkiksi Hautamäen mökeissä. Pykärin Karuliinan mökki oli noin neljä metriä pitkä ja saman levyinen¹⁵⁷.

Susannan yksihuoneinen mökki laajennettiin vähitellen useampi huoneiseksi tuvaksi. Susannan-tuharin kerrottiinkin rakentaneen asuinrakennukseen aina kolmisenäisen huoneen lisää, kun uusi

¹⁵⁵Virrankoski 1961, 590.

¹⁵⁶Nirvi 1933, 114; Paulaharju 1981, 32-33.

¹⁵⁷Haastattelu 2.

lapsi syntyi. Kyläläisten mielestä Susannantuharin tupa ei lopulta vastannut muitten mielikuvaa oikeasta talosta.¹⁵⁸ Muitakin yksihuoneisia mökkejä lienee laajennettu suuremmiksi. 1990-luvulle saakka yhtään mökkiä ei ole säästynyt, joten tiedot perustuvat haastateltavien muistikuviiin.

Eteiskamari- eli porstukamarituvat

Käsittelmälläni ajanjaksolla Meriläisessä oli vain yksi eteiskamaritupa: Vanhatupa. 1900-luvun alussa rakennus oli suorakaiteenmuotoinen, oikeassa päädyssä oli tupa, vasemmassa porstua ja sen takaosasta erotettu porstukamari, jonne kuljettiin tuvasta. Vanhatupa (rakennukset ja tila) oli vaihtanut useasti omistajaa ja siinä asui välillä myös vuokralaisia. Vesteri Venetjoki, joka omisti Vanhantuvan 1920-luvulla, jatkoi sitä rakentamalla porstuan vasemmalle puolelle lautarakenteisen kamari, jossa pidettiin myös Niemen ja Mattilan yhteistä kauppaa.¹⁵⁹ Vanhatupa oli siis lopulta paritupatyypinen asuinrakennus. Se oli kylän vanhimpia asuinrakennuksia, joka oli ehkä vanha savutupa ja rakennettu siis 1600-1700-luvulla¹⁶⁰. Vanhatupa oli vielä 1900-luvulla hirsipinnalla. Laajennuksen yhteydessä rakennus vuorattiin vaakasuoralla puoliponttilaudoituksella ja maalattiin valkoiseksi.

Kaksihuoneiset kuistittomat ja kuistilliset asuinrakennukset

Meriläisessä oli useita kaksihuoneisia hirsisiä asuinrakennuksia. Kaikissa asuinrakennuksissa ei ollut porstuaa eikä kuistiakaan vaan ulko-ovi aukesi suoraan tupaan. Tuvan lisäksi rakennuksissa oli vain lämmitettävä kamari. Tällaisia rakennuksia Meriläisessä olivat: Saninmökki, Piikkilä ja Koivula sekä Salmelan Juliuksen kauppa vanhassa asussaan. Näissä asui itsellisiä: käsityöläisiä ja päivämiehiä perheineen, jotka omistivat pelkän tontin ja asuinrakennuksen ja ehkä saunankin. Saninmökki oli rakennettu 1930-luvun alussa Karhulahdesta ostetusta vanhasta aitasta.

¹⁵⁸Haastattelut 1 ja 2.

¹⁵⁹Haastattelut 1,2 ja 4.

¹⁶⁰Haastattelut 2 ja 9.

Rakennusta jatkettiin laudoista rakennetulla kamarilla. Koko rakennuksen pituus oli 7,85 m ja leveys 4,40 metriä. Rakennus oli maalaamaton ja hirsipinnalla. Siinä oli neliruutuiset ikkunat. Mökissä asuivat itselliset Sanelma ja Matti Anttila perheineen. Koivula oli myös rakennettu vanhasta, se tehtiin Luomalan luhdista syytinkituvaksi vanhalle isännälle 1920-luvulla¹⁶¹. Rakennuksen pituus oli 11 metriä ja leveys noin viisi metriä, ja siinä oli kaksi huonetta: tupa ja kamari. Piikkilä oli vanha asuinrakennus, jonka rakentamisajankohtaa kukaan ei enää muistanut. Siinä asui itsellisiä, joilla ei ollut muuta asuntoa. Rakennuksen omisti kunta, vaikka se olikin Meriläisten mailla. Rakennuksessa oli kaksi huonetta, joihin molempiin oli oma ulko-ovi, mitään eteistä tai kuistia rakennuksissa ei kuitenkaan ollut.

Kaksihuoneisten kuistillisten asuinrakennusten toisessa päässä oli tupa ja toisessa kamari, jossa oli yleensä kakluuni tai jokin muu lämmityslaitte. Rakennuksen pitkän sivun päässä tai keskellä oli umpikuisti, josta päästiin suoraan tupaan. Tällaiset asuinrakennukset olivat Meriläisessä itsellisten käsityöläisten asuinrakennuksia, maatilan päärakennus sekä vuokraviljelmän eli torpan päärakennus. Tällaisia asuinrakennuksia Meriläisessä olivat: *Oosi* eli Tuomi alkuperäisessä asussaan, *Kaunisto*, Ketolan *Sefaniaan syytinkitupa* (eli Kauppala, rakennettu 1910-luvulla), *Oivantupa*, *Salmelan Juliuksen kauppa* ja Kothartin- eli *Kotilaisentupa*. *Oosi* ja *Kaunisto* (eli Pikkuaituus) rakennettiin luultavasti 1800-luvulla. Molemmissa taloissa oli koristeelliset kuusikulmaiset umpikuistit, joissa oli monitaitteinen katto. *Oosin* talon asuinrakennus oli kahdeksan metrin pituinen ja viiden ja puolen metrin levyinen¹⁶². Sekä *Kaunisto* että *Oosi* olivat molemmat tiloja, joihin liittyi myös peltoja. *Oiva Meriläinen* rakensi *Oivantuvan* 1920-luvulla asuinrakennukseksi vuokraviljelmälleen. Rakennuksessa oli myös koristeellinen lasikuisti, josta pääsi suoraan tupaan. *Oivantupaa* luonnehdittiin oikeaksi piparkakkutuvaksi koristeellisine räystäslautoineen ja ikkunapuineen. Se oli vuorattu ja maalattu keltaiseksi ja nurkka- sekä ikkunalaudat olivat valkoiset. *Oivantuvan* päädyssä oli talonpoikaisrakennuksissa poikkeuksellinen valeikkuna, joka oli ovi vintille meneviin portaisiin. *Salmelan Juliuksen kauppa* oli rakennettu 1920-luvulla. Isompi huone oli kauppana ja sinne oli oma sisäänkäynti tienpuolelta, pienempi huone oli asuinhuoneena. *Kotilaisentupa* puolestaan oli rakennettu 1920-luvulla suutari Godhard

¹⁶¹Haastattelu 2.

¹⁶²Kysym.lomake

Tuomelle. Rakennus oli poikkeuksellisesti lautarakenteinen ja vuorattu vaakasuoralla puoliponttilaudoituksella. Se oli pieni ja siinä oli satulakattoinen kuisti, jossa oli vinolaudoitettut pariovet. Kotilaisentupa oli maalaamaton.

Kolme- tai useampihuoneiset kuistilliset asuinrakennukset

Rakennuksista, joissa on tupa sekä toisessa tai molemmissa päädyissä kamari (tai kamareita) sekä tupan edessä kuisti, käytän tässä nimitystä *muunnostuvat*, koska en ole löytänyt niille sopivaa valmista nimitystä. Meriläisessä muunnostupia oli kahta eri pohjakaavatyyppeä. Ensimmäistä tyyppiä olivat rakennukset, joissa oli tupa ja rakennuksen toisessa päädyssä kaksi rinnakkaista kamaria. Nämä asuinrakennukset olivat Jammin vanhaa kauppaa lukuun ottamatta maatalojen asuinrakennuksia. Keskellä pitkää sivua oli kuisti, josta päästiin suoraan tupaan. Tällaisia asuinrakennuksia olivat: *Mutkala*, Mattila eli *Kallentupa*, *Jammin vanhakauppa* (Peltola), *Pikkutupa* ja *Kraatarintupa eli Rantala* myöhemmässä muodossaan. Pikkutuvan ja Kallentuvan varmaa rakennusaikaa ei tiedetä, mutta niiden on oletettu rakennetun 1800-luvulla. Ainakin Kallentuvassa oli satulakattoinen koko rakennuksen korkuinen kuisti ja koristeelliset ikkunapuut. Rakennus oli maalattu punaiseksi ja vuorattu pystyllä peiterimalaudoituksella. Kallentuvan ulkoseinää kiersi välikaton korkeudella vaakalauta, joka jakoi seinän kahteen pintaan.

Saninmökki kesällä 1996.

Kraatarintupa kesällä 1996. Rakennus kuuluu Halsuan kotiseutumuseoon

Mutkalan asuinrakennus rakennettiin 1908. Rakennuksen pituus on 11 metriä ja leveys kahdeksan metriä. Kuisti oli satulakattoinen, mutta siinä oli harjat sekä eteen että molemmille sivuille.

Kuistista päästiin suoraan tupaan, jonka oikeassa päädyssä meni ovet rinnakkaisiin kamareihin. Takka sijaitsi tuvan sivuseinän ja tienpuoleisen kamarin oven välisessä nurkassa, ovea vastapäätä. Tienpuoleisessa kamarissa on kakluuni, pihanpuoleinen kamari oli puolestaan “kylymänäkamarina”, jossa pidettiin ruokia. Yläkerrassa ei ollut huoneita. Alaosasta vaakaponttilaudoitettu ja yläosasta pystylaudoitettu rakennus oli maalattu punaiseksi ja nurkkalaudat olivat valkoiset. Ikkunat olivat kuusiruutuiset.¹⁶³

Kraatarintuvassa eli Rantalassa on samanmuotoinen pohjakaava kuin Mutkalassa. Alunperin Rantala oli pitkä keskieteistyyppinen parituvan sovellutus, joka 1920-luvulla kuitenkin sahattiin kahtia keskeltä tupaa¹⁶⁴. Jäljelle jäi vasempaan päähän kapea tupa ja oikealle kaksi rinnakkaista perikamaria. Rakennuksen pituus on kuusi ja puoli metriä ja leveys noin kuusimetriä. Tuvan eteen rakennettiin satulakattoinen kuisti. Kamareissa oli kakluunit ja tuvassa päätyseinän pihanpuoleisessa nurkassa liesi. Rakennus oli hirsipinnalla, kamareiden puoleinen pääty on kuitenkin vuorattu pystylaudoituksella, joka on jaettu vaakasuorilla valkoiseksi maalatuilla laudoilla kolmeen vyöhykkeeseen: *jalaka-, seinä- ja rästäsooriin*. Muuten koko rakennus on maalattu punaiseksi. Kraatarintuvassa oli kuusiruutuiset ikkunat.

Toista muunnostupa sovellutusta edusti pohjakaavaratkaisu, jossa tuvan molemmissa päädyissä oli kamareita tai kamari. Tällaisia “keskeistupa” asuinrakennuksia Meriläisessä oli kuusi. Kaksi niistä oli alunperin rakennettu syytinkituviksi, mutta olivat käsitellyllä ajanjaksolla maatilojen

¹⁶³Haastattelut 5 ja 10.

¹⁶⁴Haastattelut 4, 8 ja 5.

päärakennuksia kuten myös neljä muuta muunnostupa sovellutusta. 1800-luvulla rakennettuja muunnostupia olivat *Peltola*¹⁶⁵ ja *Onnila* eli Riihimäen syytinkitupa (rakennettu 1890-luvulla). Onnilan asuinrakennuksessa tuvan molemmilla puolilla on kamarit. Oikeanpuoleinen kamari oli vailla lämmityslaitetta, siitä oli lisäksi erotettu pihanpuolelle pieni "kylymäkamari". Tuvassa on takka vasemmalla pihanpuoleisessa nurkassa. Vasemmassa kamarissa oli kakluuni. Tupaan päästiin umpikuistista, joka on pitkän sivun keskiakselilta hieman oikealle. Kuistissa on kolmilapainen aumakatto. Talo oli maalattu keltaiseksi ja se on vuorattu kolmessa osassa pystyllä helmiponttilaudoituksella-, vaakasuoralla- ja pystysuoralla puoliponttilaudoituksella. Ikkunat ovat kolmiruutuiset T-ikkunat, joitten ikkunapuissa on koristeelliset profiloinnit. Rakennuksen pituus on noin 11 metriä ja leveys noin 5 metriä. Peltolan asuinrakennus oli samanmittainen kuin Onnila, mutta se oli noin kuusi metriä leveä. Peltolassa oli myös keskellä tupa, jonka vasemmassa päädyssä oli kaksi rinnakkaista kamaria ja oikeassa päädyssä rakennuksen levyinen perikamari. Tuvan edessä keskiakselilta vasemmalle sijaitsi kuisti, jossa oli pulpetti katto, jonka keskiosaan muodostui kuitenkin satulakattoinen harja. Peltola oli vuorattu pysty-, vaaka- ja pystyponttilaudoituksella, jotka oli myös jaettu vaakalaudalla kolmeen kenttään. Seinät oli maalattu valkoiseksi ja nurkkalaudat sekä ikkunapuut olivat vihreät. Peltolassa oli viisiruutuiset T-ikkunat ja yläkerrassa kolmiruutuiset "rästäsklasit", joita muissa muunnostuvissa ei ollut.¹⁶⁶

1900-luvulla rakennettuja "keskeistupia" ovat *Päivölä* (1938) ja *Susanna* eli Takala (1928) sekä *Oosi*, johon jatkettiin yksi huone lisää vuosina 1908-1910. Oosin asuinrakennuksen pituus on 15,10 metriä ja leveys viisi ja puoli metriä. Oosi oli maalattu valkoiseksi ja siinä oli vihreät nurkkalaudat ja ikkunapuut. Päivölän ja Susannan asuinrakennukset ovat rakennettu samalla pohjakaavalla ja mitoilla ja niillä oli myös sama suunnittelija ja veistäjä Vesteri Venetjoki (18 - 1973). Molempien rakennusten pituus on 11,60 metriä ja leveys 5,60 metriä. Rakennuksissa keskellä on tupa, jonka molemmissa päädyissä on yksi kamari. Oikeanpuoleisesta kamarista erotettiin pihanpuolelle pieni "kylymäkamari", josta nousi myös raput yläkertaan. Rakennusten tuvan edessä keskiakselilta oikealle on satulakattoinen umpikuisti, josta pääsee suoraan tupaan. Susannantalo on punaiseksi maalatulla hirsipinnalla, yläkerta on vuorattu umpiniaisella

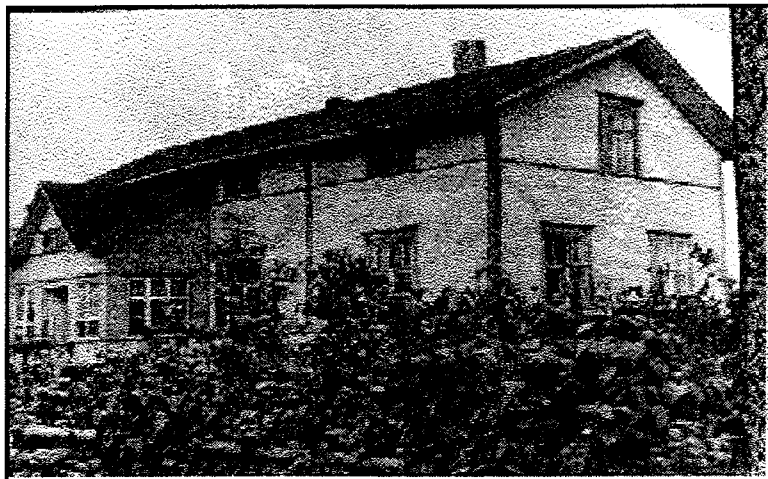
¹⁶⁵Myös Peltolan eli Pellonpään kerrotaan olleen Riihimäen vanha syytinkitupa. Talo myytiin ja vedettiin ehjänä uudentalontien varteen 1900-luvun alussa. (Hka: A. ja A. Patana).

¹⁶⁶Haastattelut 2,4, 12 ja 20.

pystyponnttilaudoituksella ja maalattu valkoiseksi, samoin kuisti. Päivölä on alhaalta vaakapontti- ja yläkerrassa pystyponnttilaudoitettu ja maalattu valkoiseksi. Lautavuoraus on jaettu kahteen kenttään punaisiksi maalatuilla vaakalaudoilla, myös nurkkalaudat ja ikkunapuut on maalattu punaisiksi. Päivölä on poikkeuksellisesti veistetty lyhyille nurkille.

Kujalan *Oskantupa eli Tuharintupa eli nykyinen Peritalo* on muunnostuvista suurin. Se rakennettiin 1800- 1900-lukujen vaihteessa ja sitä oli veistämässä Kujalan vanhaisäntä Joonas Kujala (s.1848-1929) pojalleen Oskari Kujalalle. Peritalo on noin 15 metriä pitkä ja seitsemästä kahdeksaan metriä leveä. Rakennuksen keskellä on tupa, jonka molemmissa päädyissä on rinnakkain kaksi kamaria. Vasemmanpuoleiset kamarit olivat pitempiä kuin oikeanpuoleiset kamarit. Tuvan edessä rakennuksen keskiakselin vasemmalla puolella oli kuisti, josta päästiin tupaan eli Oskanpuolelle ja vasemmalle kamareihin, Tuharintupaan . Vuosina 1922-1938 Peritalo oli vuokrattu Meriläisen kansakouluksi, kun Oskari Kujala muutti perheineen Hautakankaalle. Oskantupaa remontoitiin. Vasemmanpuoleiset kamarit pysyivät Ida Kujalan perheen asuntona, kun taas tupa remontoitiin luokkahuoneeksi. Kuistiin rakennettiin väliseinä erottamaan koulun- ja asunnonsisäänkäynnit. Tuvasta eli silloisesta luokkahuoneesta vasemman päädyn kamareihin johtaneet ovet suljettiin. Oikean päädyn huoneista pihanpuoleinen oli opettajan asuntona ja toinen kamari varastona. Yläkerrassa oli huone kuistin päällä ja siellä oli rästäsklasit. Rakennus oli maalaamaton kunnes se 1938 remontoitiin pelkästään asuinkäyttöä varten. Kuistia muutettiin niin, että siitä pääsi vain tupaan ja tuvasta avattiin ovet vasemman päädyn kamareihin. Samalla tuvasta poistettiin takka ja tilalle laitettiin puuliesi.¹⁶⁷ Rakennus vuorattiin pysty-, vaaka- ja pystyponnttilaudoituksella ja maalattiin valkoiseksi. Remontin yhteydessä uusittiin myös ikkunapuut, vanhojen koristeellisten kuusiruutuisten ikkunoiden tilalle laitettiin neliruutuiset t-ikkunat.

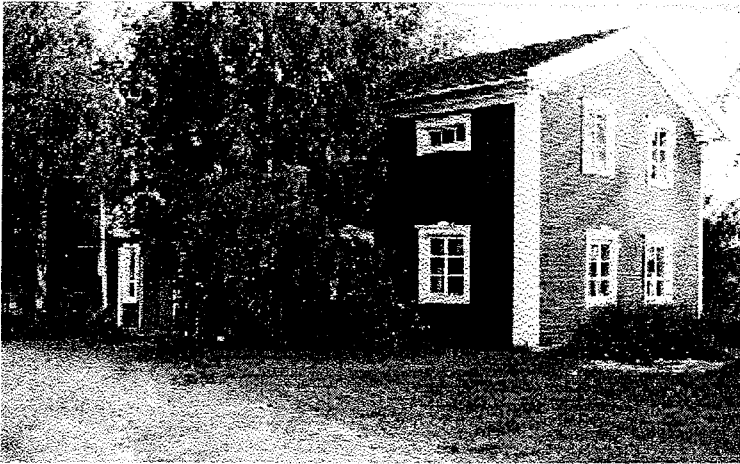
¹⁶⁷Haastattelut 1-3,9,19,20 sekä 23; Ptkk,1; Hietalahti 1980, 79-82.

Peltola Vältien varrella. Kuva Elsa Sillanpään

Päivölän asuinrakennus tieltäpäin.

Riihimäen Karuliinan talo nykyisessä asussaan Vetelin Palsossa.

Keskieteistyyppinen paritupasovellutus

Meriläisen keskieteistyyppiset paritupasovellutukset olivat oletettavasti rakennettu 1800-luvun kuluessa. Tarkka rakentamisajankohta on tiedossa vain muutamista taloista: *Sillanpää* (Oskantupa) eli Riihimäen renkitupa oli rakennettu 1810-luvulla¹⁶⁸, *Riihimäki* 1849¹⁶⁹. *Kujalan* asuinrakennuksen muisteltiin olleen kylän vanhimpia ja taloa purettaessa ainakin tupa oli ollut savutupana, joten se oli rakennettu ehkä jo 1600-luvulla. *Ketola*, *Vanha-Meriläinen*, *Meriläinen*, *Loistola* ja *Kraatarintupa* olivat rakennettu viimeistään 1800-luvulla. *Luomala* oli rakennettu viimeistään 1860-luvulla, koska se jo nälkävuosina oli nälkään kuolevien hoitotupana¹⁷⁰. Kaikki keskieteistyyppiset paritupasovellutukset olivat kylän isompien maatilojen päärakennuksia 1900-1930-luvuilla.

Keskieteistyyppisen paritupasovellutuksen pohjakaavasta oli useampia muotoja. Rakennuksissa oli

¹⁶⁸Suuri maatilakirja VI 1967, 106.

¹⁶⁹Haastattelu 11.

¹⁷⁰ Luomalan asuinrakennus oli Halsuan kunnan kansakouluna vuosina 1882-1895. Haastattelut 1 ja 2; Hietalahti 1980, 31-32..

vähintäänkin tupa, porstua, sen vieressä porstukamari sekä porstuan takana ovikamari, jonne oli ovi tuvasta¹⁷¹. Ovikamari oli saatettu jakaa väliseinällä kahtia, jolloin saatiin vielä nurkkakamari. Lähes kaikkiin taloihin oli jossakin vaiheessa jatkettu joko yksi iso perikamari tai kaksi pienempää perikamaria, jotka puolestaan saattoivat olla rinnakkain tai peräkkäin. Jos perikamarit oli jatkettu rinnakkain tuvan päähän, päätyikkunoiden tilalle rakennettiin kamareiden ovet. Rinnakkaisia perikamareita oli Kujalassa, Meriläisen talossa ja Kraatarintuvassa. Kujalan perikamarit oli ostettu ruotsinkieliseltä alueelta, koska kamareiden seinissä oli ruotsinkielistä kirjoitusta ja vuosilukuja 1700-luvulta.¹⁷² Kujalan ja Meriläisen pohjakaavat olivat myös muuten samankaltaiset. Molemmissa oli keskellä tupa, jonka vasemmassa päädyssä oli perikamarit. Tuvan oikealla puolella oli porstua, sen oikealla puolella nurkassa pieni porstukamari ja näiden takana suuri ovi tai nurkkakamari, jonne oli ovi tuvasta. Kraatarintuvassa huonejärjestys oli luultavasti päinvastainen: perikamarit olivat tuvan oikeassa päädyssä.

Ketolassa oli muuten edellisten kaltainen pohjakaava, mutta perikamarit olikin rakennettu tuvan sivuseinän jatkoksi päädyn sijaan. Kamarit muodostivat sitten asuinrakennuksen runkoon siiven eli vinkkelin. Koko asuinrakennuksesta tuli tuolloin L-kirjaimen muotoinen. Ainakin Riihimäen asuinrakennuksissa vinkkeli oli ainoa mahdollisuus rakentaa lisää tilaa, sillä asuintontti oli pieni ja päärakennus sekä renkitupa sijaitsivat kulmittain vain kolmen metrin päässä toisistaan. Ketolassa perikamarit sijaitsivat peräkkäin, Riihimäen vinkkelissä ne oli sijoitettu rinnakkain. Sillanpään eli Oskantuvan ja Luomalan vinkkeleissä oli vain yksi suuri perikamari. Myös Vanha-Meriläisessä eli Tiltantuvassa ja Loistolassa oli yksi suuri perikamari, mutta ne olivat jatkettu tuvan päähän. Perikamarit olivat yleensä makuukamareita (Loistola, Luomala, Sillanpää, Vanha-Meriläinen, Riihimäki), mutta esimerkiksi Ketolassa toinen perikamareista oli kylmä aitta, koska porstukamari oli lämmitettävä huone, Ketolan pitkäkamari puolestaan oli ollut kauppana 1800-luvulla ja siellä oli takka. Yleensä porstukamari oli ”kylmäkamari” eli ruokavarasto. Oskantupa eli Sillanpää oli Riihimäen vanha renkitupa. Sen porstukamarin takaista kamaria oli pidetty meijerihuoneena, eli

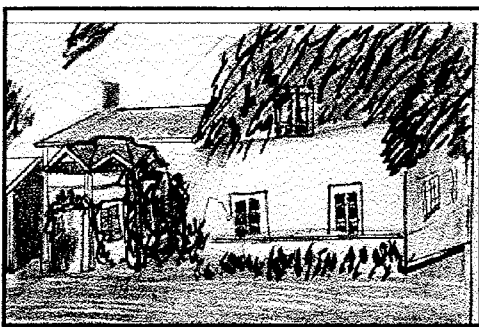
¹⁷¹Poikkeuksena Riihimäen molemmat asuinrakennukset (Riihimäki ja Sillanpää eli Oskantupa), joiden kamareihin mentiin eteisestä. Karuliinan tuvassa porstua oli muutettu talon vastakkaiselle puolelle.

¹⁷²Haastattelu 9.

kylmänä maalattaisena jäädytyshuoneena¹⁷³. Riihimäellä toinen perikamareista oli “pianohuoneena” eli siis salina¹⁷⁴.

Keskieteistyyppisen parituvan sovellutukset olivat kookkaita rakennuksia. Ne olivat 11-16 metrin pituisia, yleensä noin 15 metriä, ja viidestä kahdeksaan metriä leveitä. Vinkkelitaloissa lisäksi tuli vielä viiden, kuuden metrin mittaiset ja levyiset perikamarit. Näissä “parituvissa” ei yleensä kuitenkaan ollut asuttavia huoneita yläkerrassa vaan ne olivat vain puolitoista kerroksisia. Kraatarintuvassa, Meriläisessä, Oskantuvassa, Riihimäessä ja Kujalassa oli rästäsklasit. Kaikki rakennukset oli veistetty hirsistä ylös saakka, lukuun ottamatta Kujalaa, jonka yläkerta oli laudoista. Kujalan ja Vanha-Meriläisen asuinrakennuksia oli korotettu useampaan kertaan. Kujala oli 1800-luvulla ollut matala olkikattoinen talo, jonka räystäälle ylsivät pikkupojatkin¹⁷⁵. Kujalassa oli kuitenkin lopulta 4-ruutuiset rästäsklasit, joten se oli melkein kaksikerroksinen, vaikka yläkerrassa asuttavia huoneita ei ollutkaan. Meriläisentalon yläkerran itäpäättyyn oli puolestaan rakennettu kesäasuttava kamari.

Keskieteistyyppiset parituvan sovellutukset olivat 1900-luvulla maalattuja tilojen päärakennuksia. Riihimäen asuinrakennukset, Loistola, Kujala ja Kraatarintupa oli maalattu punaisiksi. Ketola ja Vanha-Meriläinen olivat keltaisia ja Luomala ja Meriläinen valkoisia. Loistolaa lukuun ottamatta muut asuinrakennukset olivat laudoitettuja. Laudoitus oli enimmäkseen jaettu nurkkalautojen värisellä vaakalaudalla kolmeen vyöhykkeeseen: joko pysty-, vaaka- ja pysty-laudoitukseen

(esimerkiksi Meriläinen) tai vaaka-, pysty- ja vaakalauoituukseen (Ketola). Kolmantena vaihtoehtona rakennus oli kokonaan pysty-laudoitettu, mutta silloinkin laudoitus oli jaettu jalka-, seinä- ja räystäsvuoraukseen.

Luomalan päärakennus. Siipiosa kuvassa virheellisesti runkoa matalampi. Piirretty Antti Kujalan omistaman kuvan mukaan.

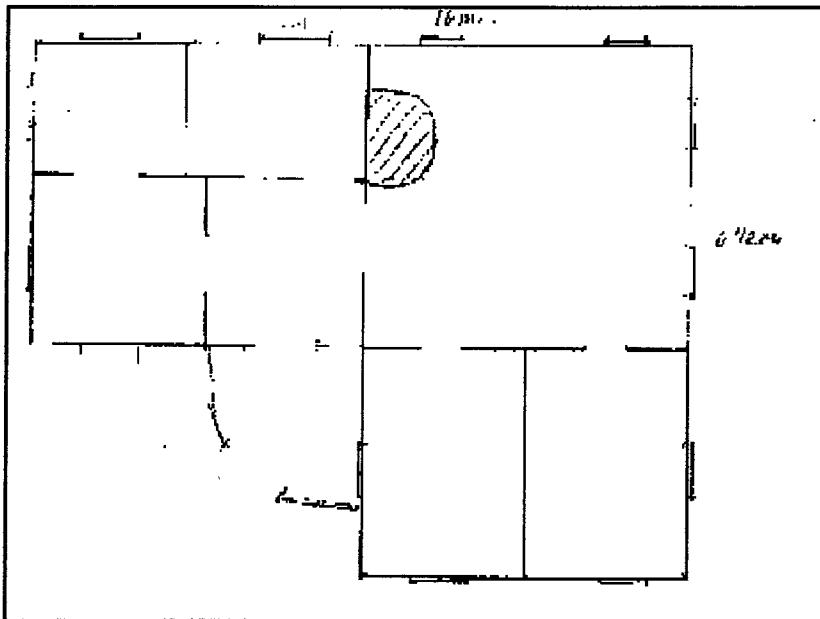
¹⁷³Haastattelu 4.

¹⁷⁴Haastattelu 25.

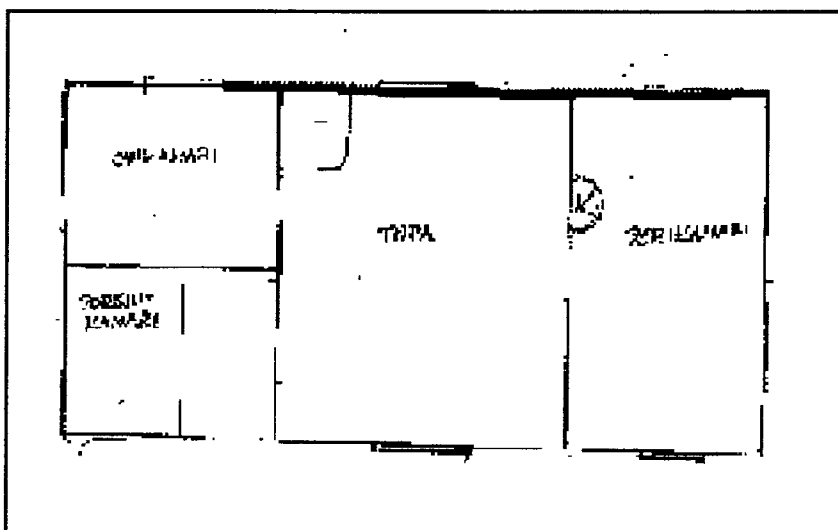
¹⁷⁵Haastattelu 9.

Keskieteistyyppisissä parituvan sovellutuksissa kuistit vaikuttavat olevan myöhempi lisä, koska ne olivat tarpeettomia porstuan takia. Loistolassa, Kujalassa, Oskantuvassa ja Vanha-Meriläisessä kuistia ei 1900-1930-luvuilla ollut lainkaan. Muihin taloihin umpikuistit rakennettiin 1800-1900-

lukujen vaihteessa, perikamareiden lisäyksen yhteydessä tai jälkeen päin.

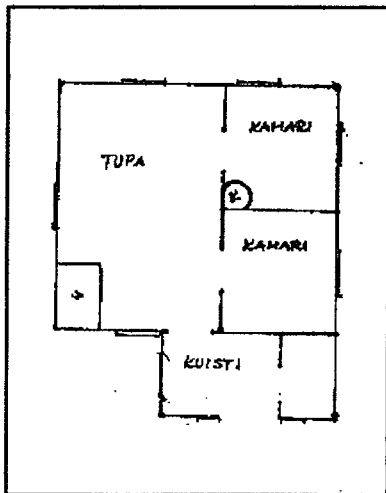
Riihimäen Karuliinan tuvan pohjakaava. Perikamarit on rakennettu vinkkeliin tuvan sivulle. Alkuperäinen porstua oli ollut tuvan vastakkaisella sivuseinällä ja vanhasta ovikamarista oli tehty porstua, joten kulku kamareihin muuttui.

Vanha-Meriläisen pohjakaava. Tuvan oikeassa päädyssä perikamari.

Muita pohjakaavoja

1920-luvun alussa rakennettu Luomalan kaksihuoneinen syytinkitupa eli Koivula remontoitiin 1930-luvun vaihteessa nelihuoneiseksi asuinrakennukseksi, jossa oli vierekkäin tupa ja porstua sekä tienpuolella vierekkäin kaksi kamaria. Porstuasta meni raput vintille, jossa ei ollut asuttavia huoneita. Rakennusmateriaalia saatiin muunmuassa Luomalan asuinrakennuksesta puretusta kulmassa olleesta perikamarista, josta laitettiin myös t-ruutuiset ikkunat. Koivulan asuinrakennuksen pituus oli noin yhdeksän metriä ja leveys seitsemän metriä. Asuinrakennus oli vaakalaudoitettu ja maalattu valkoiseksi. Porstuan edessä oli avokuisti. Koivulan asuinrakennus edusti kylässä jo uutta asuinrakennusmuotoa, joka ei ulkomuodoltaan ja huonejaoltaan vastannut vanhaa perinteistä suorakaiteenmuotoista mallia.¹⁷⁶ Julius Salmelan entinen kaksihuoneinen kauppa- ja asuinrakennus laajennettiin leveyssuuntaan kapealla eteisellä ja porstukamarilla 1930-luvun lopulla. Porstuan eteen rakennettiin avokuisti ja sisäänkäynti muuttui kokonaan pihanpuolelle.

Rantalan pohjakaava.

Koivula eli Luomalan entinen syytinkitupa.

¹⁷⁶Haastattelu 20.

Kilan ja Helsingin pitäjän kylien talonpoikaistalojen asuinrakennukset verrattuna Meriläisen asuinrakennuksiin

Uudellamaalla 1500-luvulta lähtien asuinrakennuksen perusratkaisuna oli hirsistä salvottu satulakattoinen paritupa, jossa oli savujohdollinen uuni. Leivinuuni ja liesi -yhdistelmä oli käytössä jo 1600-luvulla, mutta tavallisin uunimalli oli leivinuuni yhdessä takan kanssa. Toinen tupa oli pakaritupa ja toinen asuintupa tai vierastupa tai toistupa. Myöhemmin läpikuljettavan eteisen perälle rakennettiin kamari tai rinnakkain jopa kaksi kamaria. Toisesta tuvasta saatettiin rakentaa myös kamareja: etu- ja perikamari. 1600-1700-luvuilla paritupamallia laajennettiin päätykamareilla, ratkaisu yleistyi v.1687 piirustuksista. Myös yksinäistupia jatkettiin päätykamareilla. Kamareita lämmitettiin kaakeliuuneilla. 1800-luvulla myös rakennuksen keskiosaa alettiin pidentää ja siihen rakennettiin kamareita. Samalla toisesta tuvasta tehtiin keittiö ja avokuistien tilalle rakennettiin lasiverantoja. Asuinrakennuksiin oli yleensä kaksi sisäänkäyntiä, toinen arkipuolelle ja toinen saliin. Eteisen ovet olivat pariovet, jotka vanhastaan jakautuivat vielä erillisiin ylä- ja alaoviin. Rakennusten huonejaon ei välttämättä tarvinnut olla symmetrinen vaan toiseen pätyyn voitiin lisätä esimerkiksi rakennuksen muuta runkoa kapeampi eteinen ja kamari. 1700-luvulla upseerienvirkataloiksi ja pappiloiksi suositeltiin nk. karoliinista pohjakaavaa eli keskeissalityyppistä rakennusta, jonka keskellä oli suuri sali ja päädyissä kamarit ja keittiö. Tämä vaikutti myös talonpoikaistorakennuksiin, mutta suurin huone sijaitsi harvoin rakennuksen keskellä. 1780-luvulla Pärs-nimisessä talossa oli porstuan lisäksi kuusi huonetta: sali, kolme kamaria, keittiö ja porstua. Yleistäen Helsingin pitäjän talonpoikaistalojen päärakennukset voidaan jakaa kolmeen eri tyyppiin pohjakaavojen mukaan. Ne olivat: paritupia tai siitä kehitettyjä muotoja tai paritupia, joissa on päätykamarit joko molemmissa tai toisessa päädyssä tai pohjakaavaltaan erilaisia kaksikerroksisia rakennuksia. Eteiskamarituvat säilyivät esimerkiksi pakaritupina. 1800-luvulla talot rakennettiin metsän säästämiseksi kaksikerroksisiksi, myös yläkerran huoneet olivat lämmitettäviä. Kattomuodoksi herraskartanoiden vaikutuksesta yleistyi mansardikatto, joka 1800-luvulla oli yhä yleisemmin tiilestä, kunnes se lopulta keventyi huopa- ja pärekatoiksi. Uusmaalaiset asuinrakennukset olivat 1900-luvun alussa pitkiä ja korkeaseinäisiä, vain pohjalaisten kaksikerroksiset talot olivat korkeampia. Empiren vaikutuksesta oli toki rakennettu mataliakin asuinrakennuksia. Seinät oli vuorilaudoitettu ja maalattu. Myös ikkunoita suurennettiin, vaikkakin

Uusmaalaisten talojen ikkunat ja ovet olivat aina olleet tavallista leveämpiä. Huvila-asutuksen ansiosta asuinrakennuksiin saatettiin lisätä torneja ja ulokkeita. Lasikuistit ja verannat yleistyivät vanhojen avokuistien tilalle. Puna- ja keltamullan sijasta talot maalattiin vaaleilla öljymaaleilla. 1916 taloissa käytettiin jo yleisesti rossipohjalattioita multapenkkien sijasta.¹⁷⁷

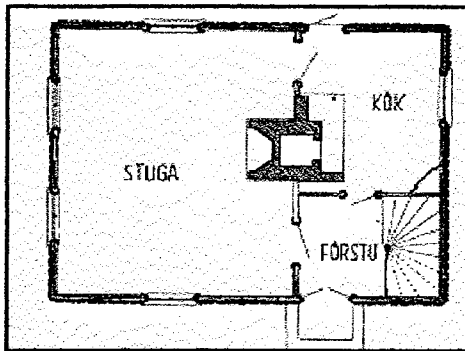
Göotalaisen asuintuvan perusmuoto oli kaksikerroksinen yksinäistupa. Alakerrassa oli porstua, keittiö ja rakennuksen toisessa päädyssä suuri tupa. Yläkerrassa puolestaan oli pieni kamari ja yötupa (nattstuva), joissa molemmissa oli uunit lämmittämistä varten, mutta joista yleisesti talvisaikaan käytettiin vain kamaria. Myös yläkerrassa oli pieni porstua, josta johti portaat ullakolle, jossa oli päätyikkunat. Pienemmistä asuinrakennuksista ullakko puuttui. Paritupia kylässä oli vain yksi, joka sekin toimi ensin kauppana, myöhemmin kahden perheen erillisinä asuintoina. Asuintuvan perusmuoto jakaantui sydänmuurin sijoittelun perusteella kahteen eri tyyppiin, joista puolestaan molemmista oli kaksi varianttia. A-tyyppisessä pohjakaavassa tulisijat olivat rakennuksen toisella pitkällä seinällä, B-tyyppisessä pohjakaavassa tulisijat sijaitsivat rakennuksen keskellä. Tuvan lämmityslaitteena oli uuni, keittiön puolelle puolestaan aukesi leivinuuni ja liesi. 1700-luvun lopulta lähtien asuinrakennuksiin alettiin rakentaa toinen kerros. Vesikatot olivat aluksi turvetta ja tuohta, mutta myöhemmin lautakattoja ja 1800-luvulta lähtien tiilikattoja. Porstuan edessä oli yleensä avokuisti. Ulko-ovet olivat vanhastaan kaksiosaisia: ne jakaantuivat erillisiin ylä- ja alaosiin. Vanhat ikkunaruudut olivat 24-ruutuisia ja ikkunapuitteet oli maalattu sinisiksi. Ulkoseinät oli yleensä vuorilaudoitettu ja maalattu punamullalla, nurkkalaudat olivat valkoiset.¹⁷⁸

Asuinrakennusten pohjakaavojen perusmuotona sekä Helsingin pitäjässä että Meriläisessä oli parituvan sovellutukset, mutta huonejako oli kuitenkin erilainen. Salien tilalla Meriläisessä talojen parempana huoneena palveli jokin kamareista. Kilan taloissa tupa oli talon tärkein huone, siellä nukuttiin, oleiltiin ja syötiin, Meriläisessä vielä valmistettiin ruokakin. Helsingin pitäjän ja Kilan asuinrakennuksissa oli jo varhain erilliset keittiöt, joita Meriläisessä oli 1930-luvulla vain yhdessä asuinrakennuksessa. 1900-luvun alussa Kilan ja Helsingin pitäjän talot olivat

¹⁷⁷Nikander 1975, 41-63 ja 99-100.

¹⁷⁸Erixon 1946, 63-89.

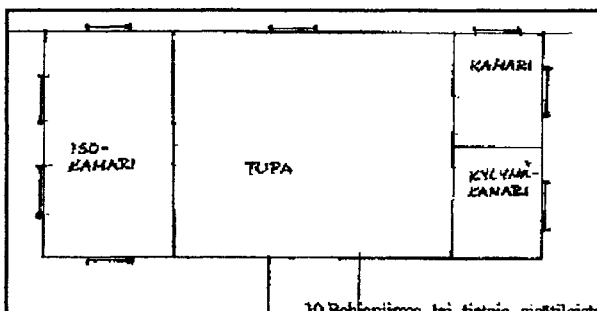
kaksikerroksia, Meriläisen talot olivat matalampia puolitoistakerroksisina. Kun ulkoasultaan Kilan talot olivat korkeita, Meriläisen talot olivat puolestaan pitkiä ja kapeita. Helsingin pitäjän talot olivat kuitenkin vertailuaineiston kookkaimpia ja niissä oli eniten huoneita. Helsingin pitäjässä asuinrakennukset maalattiin öljymaaleilla, Kilassa punamullalla, Meriläisessä käytettiin molempia sekä lisäksi keltamultaa. Asuinrakennusten huonejaon eriytymisenkin kannalta Helsingin pitäjän asuinrakennukset olivat kehittyneimpiä. Sekä Meriläisessä että Kilassa asuttiin vielä ahtaasti ja asuinrakennuksen toisen kerroksen tiloja ei vielä hyödynnetty jatkuvaan asumiskäyttöön.

Kilalaisen asuinrakennuksen pohjakaava. Erixon 1948, 69.

Kujala kartanon puolelta. Piirretty Halsuan kunnan kokoelmassa olevan kuvan mukaan.

Päivölän pohjakaava.

4. PIHAT JA RAKENNUSTEN SIJOITTELU

Jo 1681 oli annettu pappiloita ja rälssitiloja koskevassa talontarkastuksessa määräys erillisistä mies- ja karjapihoista sekä luettiin niihin kuuluvat rakennukset. Pohjanmaan ruotsalaisseudulta Tornionjokilaaksoon saakka ulottuvalla alueella rakennukset oli rakennettu ahtaasti nelikulmaisen pihan ympärille, jonka ulkopuolelle jäi karjapiha. Tämä vastasi Pohjoisruotsalaista pihamuotoa, joka oli yleinen esimerkiksi Pohjanmaan rannikkokaupunkien taloissa.¹⁷⁹ Keski-Pohjanmaalla rakennukset oli ryhmitelty jo 1700-luvulta lähtien *kartanon*(=miespiha) ja *navettakartanon*(=karjapiha) ympärille, joitten ulkopuolelle sijoitettiin palonarat rakennukset kuten sauna ja riihi, joskus vilja-aittakin.¹⁸⁰ Meriläisen talojen rakennukset oli sijoitettu tähän pohjoisruotsalaiseen tapaan neliönmuotoa tavoittelevaksi pihaksi, joka 1900-luvun vaihteessa oli ollut lähes umpipiha. Rivissä olevien rakennusten väleihin oli vielä rakennettu aidat, jotka navetan edustalta lähtien laitumelle saakka reunustivat karjan käyttämää kujaa eli *tanhuua*. Kartanoa ja navettakartanoa ei Perhonjokilaaksossa yleensä erotettu rakennuksilla, vaan ne oli rakennettu tontin reunoille niin että pihan toiseen päähän muodostui asuin- ja talousrakennusten ympäröimä kartano ja toiseen päähän eläinsuojien ympäröimä navettakartano. Polut risteilivät kartanon poikki rakennukselta toiselle¹⁸¹ ja niitä pitkin piti liikkua tarkasti etenkin kesäaikaan ettei karjalle *ottosiksi* nyittävä tai niitettävä heinä tallaantunut. Kartanon rakennuksia olivat asuintupa, renki- ja syytinkituvat, luhti ja aittoja, joskus myös sauna ja talli. Navettakartanon puoleisella pihalla sijaitsivat navetta ja muut eläinsuojat, rehuladot ja liiterit. Kartanolla saattoi olla kaksikin kaivoa, toinen oli *navettaprunni*, joka sijaitsi lähellä navettaa ja toinen tavallinen prunni, josta otettiin ihmisten käyttämä ruokavesi. Ruokavesikaivot saattoivat olla myös useamman talon yhteisiä¹⁸², mutta yleensä taloilla oli Meriläisessä omat kaivot. Siinä tapauksessa, että samalla tontilla sijaitsi useamman talon rakennuksia, pihat oli saatettu erottaa kartanoon ja karjapihaan jollakin rakennuksella, aitalla tai tallilla kuten Riihimäellä tai Kujalassa.

¹⁷⁹Vuorela 1949, 243-244; Vuorela 1975, 299.

¹⁸⁰Nirvi 1933, 111-113.

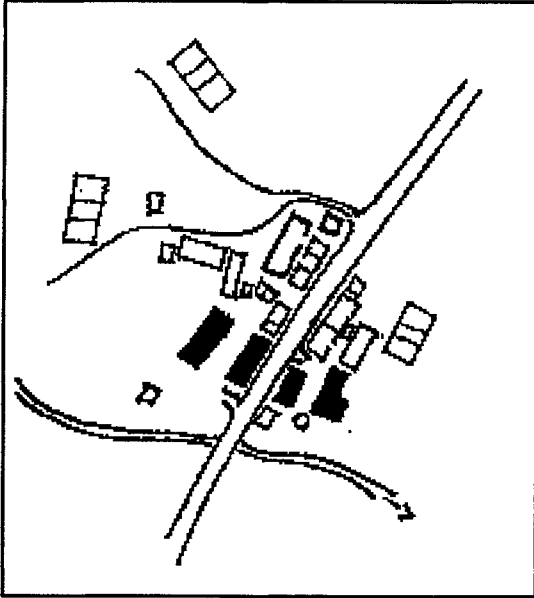
¹⁸¹Vuorela 1975, 297; Virrankoski 1961, 588-589.

¹⁸²Vuorela 1975, 300.

Tontin muoto ja koko sekä tietysti myös maasto vaikuttivat rakennusten sijoitteluun. Asuinrakennus pyrittiin aina rakentamaan tontin korkeimmalle kohdalle. Korhosen mukaan¹⁸³ keskiajalta periytyvän rakennustavan mukaan tien vieressä sijaitsi ensin jokin talousrakennus tai useampikin rivissä ja päärakennus puolestaan oli pihan perällä. 1800-luvulta lähtien päärakennukset siirrettiin erityisesti raittikylissä tien vierelle ja isonjaon jälkeen tonttien rakentaminen tuli muutenkin väljemmäksi. Koska Meriläinen oli raittikylä, jossa talot olivat ryhmittyneet tien molemmin puolin, asuinrakennuksen paikka oli joko tienpuoleisena tai pihanperällä, joka tapauksessa tontin laidalla tilan säästämiseksi. Sisäänkäynti asuinrakennuksiin oli aina kartanon puolelta. Meriläisessä ilmansuunnilla ei ole tuntunut olevan merkitystä asuinrakennusten sijoitteluun vaan ne sijaitsivat enimmäkseen pitkäsiivu tiensuuntaisesti. Pääty tielle päin olevat talot sijaitsivat puolestaan kauempana varsinaisesta kyläraitista tai olivat myöhemmin 1920- 1930 -luvulla rakennettuja. Meriläisessä asuinrakennuksen lisäksi kartanon ympärille oli rakennettu ainakin luhti ja talli, navetta ja rehulato, pari aittaa ja liiteri. Sauna ja luuvallinen riihi sijaitsivat kartanon ulkopuolella. Paja, toinen sauna, sikomökki tai lammasnavetta, kärryliiteri ja syytinkitupa olivat myös yleisiä. Aittoja saattoi olla useitakin. Eniten rakennuksia, noin 12-14, Meriläisessä oli Kujalan ja Riihimäen pihoilla, kun molemmat oli jaettu kahdeksi erilliseksi taloksi.

Päärakennus tienpuoleisena rakennetuista pihoista on esimerkkinä Vanha-Meriläinen. Sen rakennukset oli ryhmitelty suorakaiteenmuotoisen tontin ympärille, jonka kaakkoiskulman halki kulki Meriläisentie. Tontti oli aidattu ja Vanha-Meriläisen ja Meriläisen tonttien rajalla kasvoi lisäksi myös koivurivi. Asuinrakennus sijaitsi tien puoleisena sen suuntaisesti. Tie kartanolle kääntyi talon Luomanojan puoleisen päädyn jälkeen, jossa kohtaa aidassa oli krinti. Asuinrakennuksen vieressä oli puoti, jossa säilytettiin ruokia. Puodin kylkeen oli rakennettu pulpettikattoinen maituhuone, jossa oli kaivo maidonjäähdyttämistä varten. Puodin vieressä sijaitsi kolmiosainen rakennus, jossa oli puuhuone, kärryhuone ja karjalato (rehulato) ja sen jälkeen sauna. Asuinrakennusta vastapäätä, tontin laidalla sijaitsi poikittain talli, jossa oli myös heinustalli. Tallin vasemmalla puolella aidassa oli krinti Meriläisen kartanolle. Tallin oikealla puolella tontin

¹⁸³Korhonen 1985, 141-143.

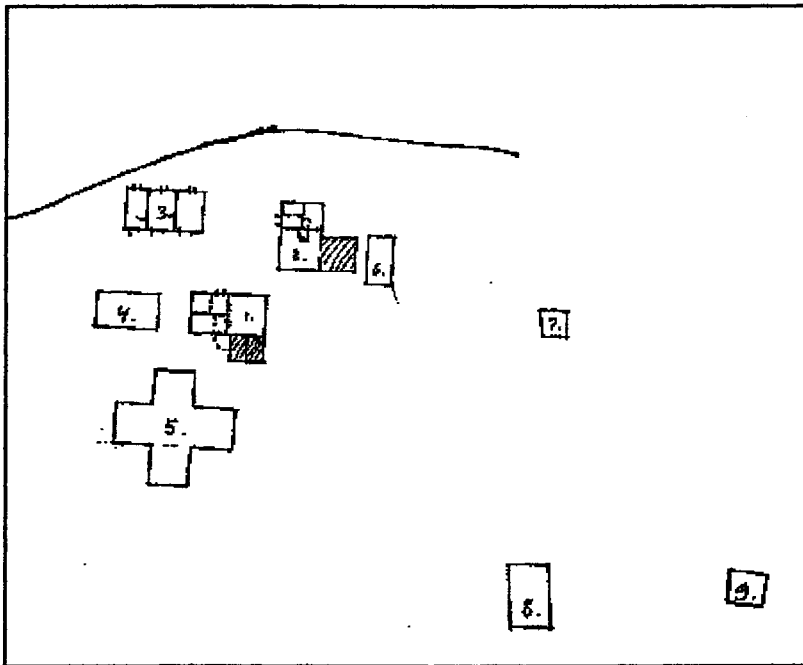
Meriläisen ja Vanha-Meriläisen, tien vastakkaisella puolella ja Koivulan (syytinkitupa) ja Luomalan asemakaava. Asuinrakennukset mustattu.

rajan suuntaisesti, puuhuonetta vastapäätä, sijaitsi alaosaltaan kiviseinäinen navetta. Vanha-Meriläisen jyvääntä sijaitsi Meriläisentien toisella puolella, Luoman luhtiaitan vieressä, sillä tie meni vinottain Vanha-Meriläisen tontin yli. Vanha-Meriläisen luuvallinen kaksoisriihi sijaitsi saunan ja navetan päästä kulkevan Järvikankaantien oikealla puolella lähellä metsänreunaa.

Luomala on esimerkki pihasta, jossa tienpuoleisena on muita rakennuksia kuin asuinrakennus. Luomala sijaitsi vastakkaisella puolella Meriläisentietä kuin Vanha-Meriläinen. Vasemmalla sijaitsi tiensuuntaisesti navetta ja oikealla kaksiosainen luhti, joitten välistä meni tie kartanolle. (Luhdin oikealla puolella oli Vanha-Meriläisen aitta.) Luhtia vastapäätä sijaitsi päärakennus, jonka vasemmalla puolella, navettaa vastapäätä, oli talli. Tallin ja navetan välissä sijaitsi sauna, jonka takana navetan päädyssä oli sikomökki. Pellolla tallin takana oli luuvallinen kaksoisriihi. Luomalassa oli lisäksi kahdeksankulmainen kaivohuone, joka sijaitsi Luomanojan rinteessä luhdin päädyssä. Lähellä rantaa sijaitsi latoja.

Lähes umpihasta on esimerkkinä Riihimäki. Riihimäen rakennukset sijaitsivat kauempana varsinaisessa kyläraitista ja kartanolle johti pihlajakuja. Tie kartanolle tuli Luomanojan varrella tiensuuntaisesti olevan kolmiosaisen luhdin ja tallin sekä puuhuoneen käsittävän rakennuksen

välistä¹⁸⁴. Tallin jälkeen oikealla oli samansuuntainen päärakennus ja kartanon perällä asuinrakennuksen kanssa oli kulmittain renkitupa, rakennusten väliin jäi vain kapea kärrymentävä kuja. Renkituvan takana sijaitsi samansuuntainen aitta. Ristinmuotoinen navetta sijaitsi kartanon ulkopuolella tallin ja päärakennuksen takana. Tuulimylly, riihi, sauna ja paja sijaitsivat jokirantaan vievän tien varrella. Kun Riihimäen talo jaettiin 1900-luvun alussa, renkitalosta muodostettiin toisen tilan (myöhemmin Sillanpää) päärakennus. Entisen päärakennuksen sisäänkäynti muutettiin talon vastakkaiselle puolelle, joten molemmille taloille muodostui oma piha. Luhtiaitan paikalle rakennettiin Sillanpään sauna ja navetta. Sillanpään emännällä olikin ollut tapana sanoa, että “ensin tulhan tunkiolle ja vasta sitte tuphan”.¹⁸⁵

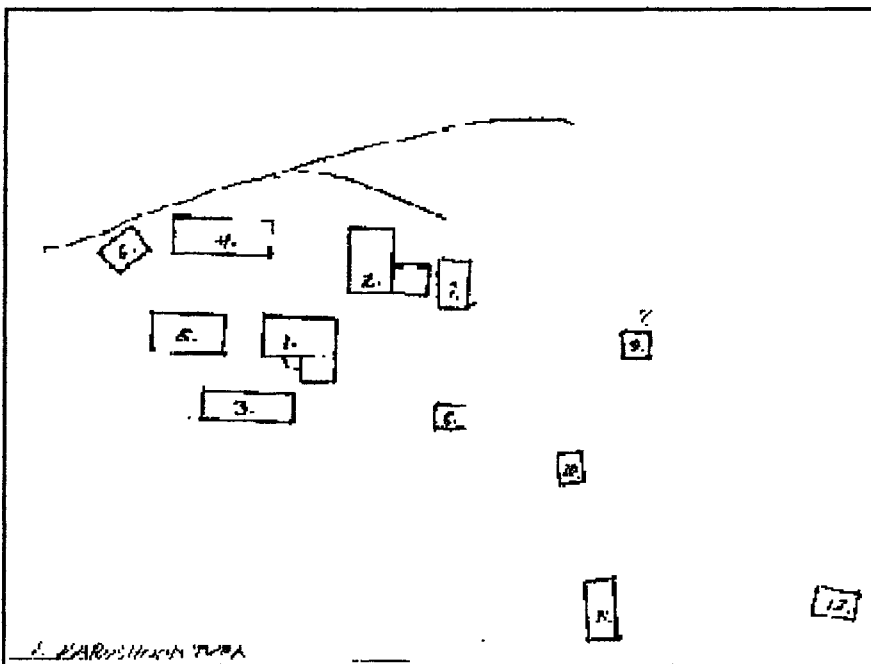

Riihimäen rakennukset 1900-luvun alkuvuosina: 1) Päärakennus, 2) Renkitupa, 3) luhtiaitta, 4) talli, 5) navetta, 6) aitta, 7) tuulimylly, 8) riihi, 9) paja. Syytinkitupa on ollut mahdollisesti luhtiaitasta tai navetasta tiellepäin. Tummennetut osat ovat myöhemmin rakennettuja perikamareita.

¹⁸⁴Luhtiaitan lähetyvillä oli ollut Riihimäen vanha syytinkitupa, joka oli luultavasti siirretty Peltolan asuinrakennukseksi Uudentalontien varrelle.

¹⁸⁵Haastattelu 22.

1920- ja 1930 -luvulla vanha umpipihamuoto oli jo häviämässä, mutta pihat saattoivat olla vielä hyvinkin täyteen rakennettuja. Yhtenä syynä tähän oli talojen jakaminen perillisten kesken. Vanhoista syytinkituvista ja aitoista tehtiin pihaan toinen päärakennus ja viereen rakennettiin karjasuojat kuten Luomalassa. Uudet aitat ja usein myös tallit rakennettiin navetoiden yhteyteen. Tällöin myös vanhoista aittarakennuksista luovuttiin ja niitä myytiin vaikkapa asuinrakennuksiksi itsellisille ja uudisviljelijöille. Erillisten rakennusten määrä pihalla siis väheni, kun rakennettiin suurempia navettakomplekseja. Toisaalta vanhoja rakennuksia siirrettiin uusiin pihoihin perillisten rakentaessa kokonaan uusia pihapiirejä. Esimerkkinä uudemmissa pihapiireistä on Päivölä. Se erotettiin Meriläisen tilasta ja rakennukset valmistuivat 1930-luvun lopulla. Meriläisentien ja Välitien risteyksessä sijaitseva tontti on kolmionmuotoinen. Navetta rakennettiin kapeimpaan kulmaan pääty Välitielle päin. Asuinrakennus puolestaan rakennettiin tontin leveimpään reunaan kulmittain navetan kanssa pääty Meriläisentielle päin. Navetan yhteyteen rakennettiin uuden mallin mukaan sauna, talli ja aittakin. Riihi eli puimahuone ja Meriläisentalon kartanoilta tuotu vanha talli-, aitta- ja rehulatorakennus siirrettiin pellolle Päivölän asuinrakennuksen taakse.

Riimäen rakennukset 1930-luvulla: 1)Karuliinantupa, 2)Oskantupa, 3)Karuliinan navetta, 4) Oskan navetta, 5)puuhuone-talli, 6)Oskan sauna, 7)aitta, 8)Karuliinan sauna, 9)tuulimylly, 10) Oskan riihi, 11) Karuliinan riihi ja 12)paja.

Itsellisten pihoiissa oli asuinrakennusten lisäksi sauna, pieni navetta rehulatoineen ja varastorakennus. Kaikissa pihoiissa ei ollut edes saunaa, vaan asukkaat kävivät naapureiden saunassa. Itsellisten asuinrakennukset olivat enimmäkseen tiensuuntaisesti rakennettuja, sauna ja muuta rakennukset sijaitsivat joko kartanolla tai jos tontti oli kapea asuinrakennuksen vieressä tiensuuntaisesti.

Helsingin pitäjän ja Kilan kylien pihamuodot verrattuna Meriläisen pihoihin

Helsingin pitäjässä tilojen pihat oli rakennettu pitkälti samaan tapaan kuin Meriläisen pihat. Ne oli erotettu miespihaan, jolla oli asuin- ja talousrakennukset sekä karjapihaan, jossa sijaitsivat eläinsuojat. Rakennukset sijaitsivat pihan ympärillä enemmän tai vähemmän nelikulmaisesti tontin muodosta riippuen. Jos tontti oli tarpeeksi suuri, piha oli neliön muotoinen. Ennen isoajakoa pihat olivat ahtaasti rakennettuja. Itse pihat oli harvoin erotettu aidoilla enää 1900-luvulla. Pihat saattoi erottaa esimerkiksi tie tai rakennukset oli ryhmitelty väljästi, jolloin muodostui kaksi pihaa kuten Meriläisessä. Etelä-Suomessa rakennettiin kuten keski-Ruotsissa. Miespihaan kuului asuinrakennus, vierastupa, aitta, vilja-aitta, maitopuoti, työkaluvaja, porttiliiteri, ja käymälä. Karjapihaan puolestaan kuuluivat talli, navetta, rehu- ja lammashuone, sikoläävä ja latoja. Porttiluhteja Uudellamaalla ei suosittu vaan portti sijaitsi usein liiterin ja tallin välissä. Aidatulle karjapihalle oli tapana ajaa lehmät kesäisin yöksi. Pihan ulkopuolelle jäi sauna, riihi ja mallassauna. Rakennuksia oli noin yleensä 10-15 eli enemmän kuin Meriläisen taloissa. Karjasuojat rakennettiin 1900-luvun alun Helsingin pitäjässä yhä yleisemmin samaan kompleksiin, jossa talli ja rehuladot oli rakennettu navetan kulmahuoneeksi. L-kirjaimen muotoinen navettarakennus rakennettiin yleensä kauemmaksi päärakennuksesta. Ympäri rakennettu piha menetti merkityksensä. Malli tähän saatiin kartanoista. Meriläisen tilojen uusia ulkorakennuksia alettiin 1920-30-luvuilla rakentaa myös suuremmiksi komplekseiksi eli Helsingin pitäjässä oltiin kehityksessä edellä. Päärakennus sijaitsi maantien varrella joko tiensuuntaisesti tai pääty tielle päin, joka myös Meriläisessä oli yleistä. Itä-länsi-suuntainen sijoittelu oli myös tärkeää

Helsingissä¹⁸⁶, Meriläisessä puolestaan tiensuuntaisella rakentamisella oli enemmän merkitystä.

Kilan kylässä pihamuodot vaihtelivat tilan sijainnin mukaan. Kylän pohjoisosan kruununtiloilla tie erotti asuinrakennuksen ja talousrakennukset eli aitat ja kellarit ulkokuoneista. Asuinrakennukset olivat aina pohjois-etelä -suuntaisesti ja talot sijaitsivat lähellä toisiaan. Kylän luoteisosassa talot oli rakennettu väljemmästi, joten miespihat oli aidattu ympäriinsä. Neljän aidatun miespihan keskelle jäi nelikulmainen tori. Ulkokuoneet ja puimahuoneet olivat rivissä tien itäpuolella. Rälssitilojen ulkorakennukset sijaitsivat tienvieressä, josta johti kuja asuin- ja talousrakennuksille, jotka sijaitsivat pellon laidalla. Tien vieressä rivissä sijaitsivat kyläläisten pajat, kruununtilojen ja rälssitilojen pellavasaunat ja "maitotalo". Kellarit sijaitsivat kylän yhteisellä tontilla. Sekä Kilassa että Meriläisessä teiden varret olivat tiiviisti rakennettuja, mutta Kilassa asuin- ja ulkorakennukset oli jaettu eripuolille tietä. Tilan rakennuksiin kuului Kilassa asuinrakennus, luhti, navetta, nikkarivaja, sikomökki, puimahuone eli luuva, vaunuliiteri, puuvaja ja kellari tai perunakuoppa ja kanala.¹⁸⁷ Eli pihan yksittäisten rakennusten määrä oli suunnilleen sama kuin Meriläisessä, mutta rakennusten sijoittelu oli erilainen.

Puutarhat ja kasvimaat

Vielä 1900-luvun alussa pihojen kaunistamiseen istutuksilla ei turhaan tuhlatu aikaa kartanopuita lukuun ottamatta, joita

varsinkin vanhat hyvin suosivat. Monet muinaiset tuhvat ja tummut hoitelivat ja vaalivat komeaa nimikkopuutaan koko ikänsä, monen vanhan talon kartanoa hallitsi valtava puu, useampikin, ja moni talo elää vieläkin edesmenneitten vanhojensa elättipuiden suojassa.¹⁸⁸

Esimerkiksi Luomalan päärakennuksen ympärille istutettiin opettaja Simoisen ja koululaisten toimesta muutamia koivuja pihamaan kaunistukseksi, kun asuinrakennus vuokrattiin kouluksi

¹⁸⁶Nikander 1975, 26-38.

¹⁸⁷Erixon 1946, 17-63.

¹⁸⁸Paulaharju 1981, 40.

1887.¹⁸⁹ Asuinrakennusten seinänvierustoilla kasvoi juhannusruusua tai orjantappuraa (villiruusu), akileijaa ja ukonhattua. Ainakin Riihimäellä oli kasvatettu yrttejä, esimerkiksi meiramia. Tuoksuva rantaminttu eli myntti oli suosittu koristekasvina, vaikka olikin nopeasti leviävää. Nuoret saattoivat tansseihin mennessään hieroa tuoksuvia myntinlehtiä iholleen ja olivat sitten niin “finejä ja myntishän”. Syreeni oli tyypillinen joka kartanon pensas, suuremmissa taloissa oli 1920-30-luvuilla piholla jo oikeat syreeniringit (lehtimajat), joissa juotiin kesäsunnuntaisin päiväkahvit. Ensimmäinen oikea puutarha kukkaistutuksineen oli Vanhantuvan pihassa, kun Aino ja Vesteri Venetjoki muuttivat siihen asumaan 1910-luvun puolivälissä. 1930-luvulla yleistynyt maatalouskerho sai lapset innostumaan vihanneksien ja juuresten hoidosta, joka oli ollut hyvin vähäistä perunaa eli päälyä ja naurista lukuun ottamatta. Niitä oli aina kasvatettu erillisillä pelloilla ja säilytetty kuopissa tai aumoissa. 1930-luvulla jo joka talossa oli kerhomaa, jossa viljeltiin ainakin porkkanaa, punajuurta, kaalia ja löökkiä (sipulia). Maatalouskerhon lisäksi myös Marttayhdistys levitti ja opetti keittiö- ja koristekasvien viljelyä. Musta- ja punaherukkapensaita eli “viinimariapuskia” oli ollut jo 1800-luvulla ja ne kuuluivat myös jokaisen asuinrakennuksen seinustalle. Omenapuut olivat hyvin harvinaisia, tavallisesti pihossa kasvoi muutaman kartanokoivun lisäksi tuomi ehkä pihlajiakin.

Kilassa teiden vieressä oli pieniä puutarhatilkkuja ja piholla kasvoi päärynä, omena- ja kirsikkapuita ¹⁹⁰samoin Helsingin pitäjässä, jossa kartanoiden ja virkatalojen hyöty- ja koriste puutarhat vaikuttivat jo varhain myös talollisten pihoihin. Peruna kasvatettiin Kilassa yleisesti, samoin Helsingin pitäjässä, jossa kasvatettiin jo 1700-luvulla naurista, kaalia ja muita keittiökasveja, humalaa, karviaismarjoja ja herukkapensaita.¹⁹¹

¹⁸⁹Hietalahti 1980, 31.

¹⁹⁰Erixon 1946, 26.

¹⁹¹Nikander 1975, 98-152.

5. ULKO- JA TALOUSRAKENNUKSET SEKÄ ELÄINSUOJAT

Aitat ja luhdit

Jokaiseen taloon kuului useita aittoja sekä luhti, jotka olivat asuinrakennusten jälkeen pihapiirin taidokkaimpia ja arvokkaimpia rakennuksia. Vanhin luhtiaitan malli Perhonjokilaaksossa oli porttiluhti, jossa alhaalla oli kaksi aittaa ja yläkerrassa kolme huonetta sekä esiin pistävässä kokassa luhdinsola.¹⁹² Alakerran aitat olivat vilja- tai ruoka-aittoja, yläkerran huoneita käytettiin säilytystiloina ja kesäasuntoina. Läpiajettavan porttiluhdin toinen aitta saattoi olla myös tallina, kuten esimerkiksi Meriläisen Kujalassa. Enimmäkseen Meriläisen luhdit olivat kaksikerroksisia neli- tai kuusihuoneisia hirsisiä rakennuksia, joiden etuseinä oli ylhäältä alas asti suora, ilman kokkaa. Tosin seinät oli yleensä veistetty trattisiksi eli alaspäin kapeneviksi. Valoaukkojen sijasta luhdeissa oli lasiruuduista ikkunat. Yläkerran huoneissa, luhin *kullalla tai ylliluhurisa*, oli ikkunoita sekä etu- että takaseinällä. Raput yläkerran huoneisiin menivät alakerran aittojen sisältä. Tämä luhtityyppi on uudempi ja edustaa eteläpohjalaista alatyyppeä¹⁹³. Haastattelussa Sillanpään luhdistä kerrottiin seuraavaa:

ja se olikii nii käytännöllinen luhtirakennus ko se oli niinko ajatelhan näin kolomiosanen näin.. Täälä päämäisesä luhurisa kesällä palavelijät aina nukuthin. Se oli oikein hyvässä kunnossa oleva ja sielä oli sänky ja kaikkia... Sitte keskimäinen luhti oli semmonen että... oli sinne oli hyvät ja komiat rappuset ni sielä yläkerrassa oli äitillä varthat ja vaathet... joo ja alakerrassa sielä oli sitte leipähäkit ja mitäpähäntä oli... ja sitte päämäinen luhti oli miesten hallusa sielä oli isällä aina kaikkia tavaroita nii yläkerrassa ko alakerrassa... Se oli nii komia rakennus ettäkö sielä oli lasit tuotani tuonne Kujalhan päinki yhtä isot sielä yläkerrassa ko alakerrasaki. Ne oli näi suuret joo ei mikkään räppänät ja vielä moniruutuset semmoset niinko ennen tehthin niitäni.. ” .¹⁹⁴

¹⁹²Paulaharju 1981, 38; Virrankoski, 1961, 586; Vuorela 1975, 363.

¹⁹³Vuorela 1975, 359-363; Tosin Vuorela määrittelee toisaalla kaksikerroksisen aitan luhdiksi, kun päädyn ulkoneva osa eristettään toisesta kerroksesta väliseinällä (1949, 104); Vka: Virrankosken kok., lehtiö K, 12.

¹⁹⁴Haastattelu 4.

Riihimäen vanha jyvääitta on nykyisin Tolppasen jyvääitta Meriläisen Käpylässä, jonne se siirrettiin perintöosuutena 1940-luvun lopulla.

Keski-Pohjanmaalla aitat olivat tavallisesti jalka-aittoja¹⁹⁵, joissa oli jalkana ristikkopuut tai hirrestä “timprattu” jalka.¹⁹⁶ Virrankosken mukaan alueella oli myös paljon nurkkakivien varaan rakennettuja aittoja¹⁹⁷, jollaisia myös Meriläisen aitat enimmäkseen olivat. Kolehmainen mukaan kivijalkoja alettiin rakentaa myöhemmin puujalkarakenteen sijaan.¹⁹⁸ Aitait olivat rakennuksia, joitten paikkaa kartanolla saatettiin muuttaa tai niitä annettiin myös perintöosuuksina, jolloin alkuperäiset rakenteet olivat hävinneet. Aitait olivat päätyovellisia ja niiden seinät oli usein veistetty trattisiksi, joka edustaa kustavilaista tyyliisuuntaa¹⁹⁹ ja samalla länsisuomalaista aittatyyppejä.²⁰⁰ Pienet jyvääitait olivat matalia yksikerroksisia rakennuksia, joissa oli oven päällä otsa eli kokka, kuten esimerkiksi Vanha-Meriläisen aitassa. Kokan alareuna ja sivukonsolit on leikattu kauniisti kaareviksi. Peräseinällä oli hirrestä salvotut jyväälaarit. Korkeammissa aitoissa saattoi olla myös välilattia. Kaksikerroksiset aitait olivat poskellisia tai poskettomia otsa-aittoja, jolloin niitä ulkonevan kokan (sekä mahdollisen solan) vuoksi kutsuttiin luhdeiksi tai puoreiksi

¹⁹⁵Nirvi 1933, 116.

¹⁹⁶VkA: Virrankosken kok., Lehtiö K, 12.

¹⁹⁷Virrankoski 1961, 586.

¹⁹⁸Kolehmainen - Laine 1983, 41.

¹⁹⁹Kolehmainen - Laine 1983, 41.

²⁰⁰Valonen - Vuoristo 1994, 43.

(puoti), vaikka yläkerran rappuset olivatkin aitan sisäpuolella. Tästä on esimerkkinä vanha, entinen Riihimäen, jyvääitta. Se on korkeaotsainen, poskellinen aitta, jonka yläkerrassa on pieni valoaukko ja kokka. Tällaisten otsa-aittojen levinneisyysalue on Kolehmaisien mukaan laaja.²⁰¹ Puodin seinät saattoivat olla myös suorat ilman kokkaa tai solaa kuten Vanha-Meriläisen puoti. Siihen on veistetty lyhyet nurkat, joiden vuorilauta on veistetty yhdestä puusta. Puotien yläkerrassa oli aina pieni valoaukko tai molemmissa kerroksissa jopa ikkunatkin. Puoti oli ruoka-aitta, jonka yläkerta käytettiin vaatevarastona, kesällä nukkumiseen tai “sielä aitasa on kuule vintti ja sielä ennen kurothin mattuja”²⁰². Enimmäkseen aitat olivat erillisiä rakennuksia, mutta hirsistä salvottua aittaa oli voitu jatkaa laudoista rakennetulla vajalla tai kylkiäisiksi rakennetulla maitohuoneella. 1920-30-luvulla erilliset aittarakennukset ja luhdit alkoivat hävitä pihapiireistä. Aitta, talli ja rehulato saatettiin rakentaa samaan pitkään rakennukseen kuten Susannantalossa tai yhdistää samaan rakennukseen rehuladon, navetan ja muitten eläinsuojien kanssa.

Nikanderin mukaan kauneimmat talonpoikaiset rakennukset asuinrakennusten lisäksi olivat solallisia luhtiaittoja. Helsingin pitäjässä luhtiaittoihin oli sisäänkäynti päädyistä. Yläkertaan kuljettiin joko seinien sisä- tai ulkopuolelta sijaitsevia portaita. Pienten aittojen yläkerta oli usein edestä ja sivuseiniltä leveämpi kuin alakerta. Etuosan levikkeessä eli kokassa oli sola, jonne johti ulkoa erilliset raput. Päädyssä oleva sola onkin vanhempi muoto kuin sola pitkällä sivulla. Helsingin pitäjän luhdit edustivat vanhempaa luhtimallia kuin Meriläisessä olleet. Aittoja saattoi olla useita eri tarkoituksiin, esimerkiksi erilliset ruoka-, kala- ja vaateaitat sekä erilliset ruis- ja kaura-aitat olivat Helsingin pitäjässä tyypillisiä. Vilja-aitat oli usein salvottu korkeille sammakkohirsille, joiden päällä oli vielä rottatolpat, kun taas Meriläisessä aitat oli salvottu nurkkakivien varaan. Luhteja oli käytetty myös nukkumiseen, mutta 1900-luvulla ne olivat enää varastoja ja ulkokuoneita. Ratsutiloilla oli erityinen “monderingdbod”, joissa säilytettiin ratsun ja ratsumiehen varusteita sekä aseet.²⁰³ Myös Kilassa oli koristeellisia solallisia luhtiaittoja, joissa oli yleensä kaksi huonetta kerroksessa eli yhteensä neljä huonetta. Ensimmäisen kerroksen huoneissa säilytettiin viljaa ja jauhoja. Toista kerrosta oli aiemmin käytetty nukkumiseen, mutta 1900-luvulla

²⁰¹Kolehmainen - Laine 1983, 140.

²⁰²Haastattelu 3.

²⁰³Nikander 1975, 77-86.

siellä säilytettiin viljaa, kuivattiin nahkoja ja säilytettiin tarpeetonta rojua. Tavalliset yksinkertaiset ruoka-aitat oli rakennettu palhoamattomista hirsistä. Koko Kilassa oli 1912-13 enää viisi luhtiaittaa sekä neljä vilja-aittaa, joten erillisiä aittarakennuksia ei ollut enää läheskään kaikilla taloilla kuten Meriläisessä vielä 1930-luvulla oli.²⁰⁴ Meriläisessä luhtiaittoja käytettiin vielä 1920-30 -luvuilla kesäisin vanhakantaisesti asuinhuoneina. Kaikkien kolmen eri alueen aittojen kylkiäisiksi oli rakennettu erilaisia vajoja ja suoja.

Navetat, tallit ja muut eläinsuojat

1900-luvulla Halsualla navetat olivat luontinavetoita. Lanta koottiin tarkasti talteen tunkioiksi ja virtsa loorien avulla virtsakellariin viljelysten lannoittamista varten. Halsualla maitotalous on aina ollut kannattavampaa kuin peltoviljely, peltoalat olivat pieniä ja maa vähemmän tuottavaa. Lehmien ravinnoksi kelpaavaa heinää ja kortetta saatiin runsaasti nevaniityiltä, heinäjärviltä ja jokien ja purojen varsilta. Tilakohtaiset lehmämäärät olivat Halsualla 1800-luvun alussa noin 15 nautayksikköä tilaa kohti, joista kymmenkunta oli lypsylehmiä.²⁰⁵ 1910-luvulla Halsualaisella tilalla oli keskimäärin 5,7 lehmää. Joka tapauksessa tilallisten voista saadut myyntitulot olivat suurempia kuin viljatulot.²⁰⁶ Navetat olivat yleensä suorakaiteenmuotoisia hirsistä rakennettuja rakennuksia, joissa oli pärekatto ja muutama pieni ikkuna. Navetoissa oli aina välikatto. Ulko-ovi oli joko pitkän sivun toisessa päässä tai päädyssä. Keskellä rakennusta oli puulattia, jonka alla oli virtsakaivo. Puulattian ja seinänvieressä sijaitsevien maapohjaisten parsien välissä oli lantakouru eli *loori*. Lehmät oli siis kytketty pariinsa pää seinään päin. Parret oli erotettu toisistaan hirsisillä seinämillä. Navetan perällä oli karsinoita tai kettoja vasikoille, lampaille tai sioille. Peräseinässä oli myös luukku, josta lanta heitettiin tunkiolle. Ovensuu nurkassa sijaitsi yleensä muuripata eli *koranpata*, jossa lämmitettiin vesi eläimille ja saunassa ja pyykinpesussa käytettävä lämminvesi. Navettakota sijaitsi siis joko samassa huoneessa tai ainakin samassa rakennuksessa kuin navetta.²⁰⁷

²⁰⁴Erixon 1948, 90-91.

²⁰⁵Virrankoski 1961, 396-397.

²⁰⁶Junnila 1987, 181.

²⁰⁷Vuorela 1976, 369-371; Vuorela 1949, 137-142.

Esimerkiksi *Susannan* talon navetta on 6, 60 metrin levyinen ja 6, 72 metrin pituinen. Tavallisten hirsinavetoiden lisäksi Meriläisessä oli kaksi kivinavettaa, *Rantalassa* ja *Vanha-Meriläisessä*. Navetoiden seinien alaosat oli tehty noin metrin korkuisesti luonnonkivistä. Seinien yläosat oli salvottu hirsistä. Vanha-Meriläisen navetassa oli tilaa jopa 18 lehmälle. Meriläisessä oli myös kaksi pohjakaavaltaan ristinmuotoista navettaa, joista ensimmäinen tehtiin *Riihimäelle* ja toinen *Loistolaan* eli Keskitaloon. Molempiin navetoihin mahtui parikymmentä lehmää ja lisäksi oli karsinoita vasikoille. Navetan keskiosassa oli navettakota. Malli ristinmuotoiseen navettaan oli saatu Halsuan ristikirkosta. Rehulato eli *karijalato* oli yleensä jatkettu navetan yhteyteen tai sijaitsi ainakin sen lähistöllä. Se oli hirsistä tai usein miten laudoista rakennettu satulakattoinen rakennus. Käymälä eli hyysikkä oli navetan taakse tunkiolle rakennettu koppi. Kaikissa taloissa erillistä hyysikkää ei ollut vaan ulos tunkion reunalle oli asetettu penkki.

1930-luvulla suurempien talojen navetoissa oli jo automaattiset vesikupit ja sementtilattiat, Kujalan 1919 rakennetussa navetassa oli tilaa 16 lehmälle.²⁰⁸

Talli oli erillinen rakennus, jonka yhteyteen rakennettiin tavallisesti heinälato eli heinustalli tai sitten heiniä säilytettiin ylisillä. Kaksikerroksiset tallit olivat kokkitalleja. Talli saattoi olla myös osa luhtia, jolloin ovi oli sivuseinällä. Luhti oli siinä tapauksessa läpiajettava porttiluhti kuten Kujalassa tai tavallinen suoraseinäinen luhtirakennus, jossa tallin lisäksi oli aitta ja puuhuone. Tallin toisessa päädyssä saattoi olla siis jauhoaitta eli makasiini.²⁰⁹ Erillisessä tallirakennuksessa ovi oli päädyssä, oven molemmin puolin oli ikkunat Toisella seinällä oli pilttuut, joiden edessä oli seimi. Heinustalliin avautuvista luukuista annosteltiin heinät suoraan seimeen.²¹⁰

Muita erillisiä eläinsuojia saattoivat olla lammasnavetta, sikopahna eli -tiiu tai sikomökki ja kanala. Ne olivat pieniä usein ikkunattomia rakennuksia. Sikomökki ja lammasnavetta saatettiin rakentaa myös navetan kylkiäiseksi. Esimerkiksi Kujalan lammashuone oli liitetty navethan sillaa...ko se meni sillaa räystäään alle oli levitetty se lammashuone...ettäkö se

²⁰⁸Suomen maatilat V 1933 .

²⁰⁹VkA: Virrankosken kok., lehtiö K, 11.

²¹⁰Korhonen 1985, 136; Vuorela 1959, 130-132; Vuorela 1975, 365-366.

oli nii matala ... se oli vain semmosen pikkusen yli metrin korkunen...²¹¹

Sikomökki saattoi olla myös pieni hirsinen rakennus navetan läheisyydessä. Meriläisessä vain Kujalassa oli erillinen kanala. Yleensä kanat olivat muissa eläinsuojissa, esimerkiksi navetoissa. Eläinsuojien jatkona samoissa rakennuksissa oli vajoja, latoja ja liitereitä. Niissä säilytettiin työkaluja ja ajopelejä. Vanha-Meriläisen kärryliiteri oli kesäisin lasten *rustelustupana* eli leikkimökinä²¹². Pihapiirissä sijaitsi myös hirsistä salvottuja lauta- tai pärekattoisia heinälatoja, joissa oli ylöspäin levenevät seinät. Latojen ovet olivat aina päätyseinällä.

Helsingin pitäjän navettarakennusten toisessa päädyssä oli liiteri. Navetat muistuttivat Meriläisen navettoja. Ne olivat satulakattoisia hirsistä salvottuja pitkiä rakennuksia. Sisällä lehmät oli kytketty samaan tapaan riviin päät seinään päin. Lisäksi navetassa oli karsinoita vasikoille. Myös Helsingin pitäjän tallit olivat välikatollisia rakennuksia, joiden toisessa päädyssä oli liiteri. Siellä säilytettiin mm. valjaita. Rehua ja heiniä säilytettiin tallin vintillä (i foderkontor), josta oli aukko härkeihin rehujen pudottamista varten. Meriläisessä rehuja säilytettiin liiterin paikalla olevassa heinustallissa. Tallissa oli pilttuut hevosille ja seimet. Sekä liiteriin että talliin oli omat ulko-ovet. Tallin lähistöllä sijaitsi kärryliiteri tai kärryhuone. Lammasnavetat olivat lattiallisia ja sikolätit lattiattomia erillisiä rakennuksia. 1900-luvulla lampaita ei ollut enää joka talossa, mutta sikoja ja kanoja pidettiin.²¹³

Kilassa eläinsuojat olivat kaikki samassa suuressa rakennuksessa. Vanhaan eläinsuojaan (fejset) oli kuulunut navetta ja rehulato. Mutta 1900-luvulla siihen oli usein yhdistetty myös kärryliiteri, olkilato, lammashuone ja talli. Isommat eläinsuojakompleksit yleistyivät Meriläisessä vasta 1930-luvulla. Yleensä talli ja rehulato-yhdistelmä oli Kilassa kuitenkin erillinen rakennus. Hevostallien lisäksi Kilassa oli myös härkätalleja, viimeiset härät myytiin 1917²¹⁴. Eläinsuojat olivat aina kaksikerroksisia hirsisiä rakennuksia. Eläinsuojien lisäksi muita ulkohuoneita olivat

²¹¹Haastattelu 9.

²¹²Haastattelu 3.

²¹³Nikander 1975, 87-89.

²¹⁴Erixon 1946, 204-205.

nikkarihuoneet, jotka pieniä hirsimökkejä, joissa oli päätysisäänkäynti. Jokaisessa talossa oli myös vajoja. Yksinkertaiset vajat olivat kolmelta sivulta hirrestä salvottuja huoneita, joiden etuseinä oli avoin. Vajassa oli pulpettikatto. Porttivajat muodostuivat kahdesta aitasta, joiden väliin oli rakennettu portti²¹⁵, kun taas Meriläisessä oli vielä ainakin yksi oikea porttiluhti.

Saunat, riihet, kaivot ja kellarit

Sauna ja riihi sijaitsivat usein varsinaisen rakennetun pihan ulkopuolella palovaaran vuoksi. Taloilla saattoi olla useitakin saunoja, esimerkiksi Meriläisen talossa oli kolme saunaa: yksi oli kartanolla Taimin asuntona, toinen navetan takana ja kolmas Luomanojan rannalla pellolla. Saunat eli *pirtit* olivat pieniä hirsistä salvottuja satulakattoisia rakennuksia, joissa saattoi olla laudoista rakennettu eteinen eli porstua kuten Susannan pirtissä, jossa oli poikkeuksellisesti laudoista rakennettu katto. Pirtissä oli aina välikatto. Lavat eli lauhet sijaitsivat toisella perä- ja oviseinällä. Lauteiden edessä oviseinällä oli kiuas ja vastapäisellä seinällä pieni ikkuna. Pirtit olivat sisäänlämpiäviä savusaunoja. Pirtin eteisessä saattoi olla muuripata pesuveden lämmittämistä varten. Kylpemisen lisäksi pirtissä mm. kuivattiin pellavia, imellytettiin maltaita ja kupattiin.²¹⁶ Maltaita varten oli omat irralliset mallaslavot.

Susannan pirtti oli 4, 45 metrin pituinen ja noin kolmen metrin levyinen. Varsinainen saunaosa osa on pinta-alaltaan nelikulmainen ja sen edessä on kapea ja pitkä saunakamari tai -eteinen. Saunat olivat lyhytikäisiä rakennuksia, sillä ne paloivat helposti. Meriläisen kaikilla mäkitupalaisilla ei ollut omaa saunaa.

Riihi oli jokaiseen tilaan kuuluva rakennus. Meriläisen riihet olivat talon koon mukaan joko yksi- tai kaksihuoneisia luuvallisia rakennuksia. Kaksihuoneisissa riihissä luuva oli keskellä ja sen molemmissa päissä oli kiukaalla lämmitettävät huoneet, joissa oli parret (orret) lyhteille. Luuvan lattia oli muita rakennuksia korkeammalla ja sen alla oli ruumenhuone. Luuvan lattiassa oli luukku

²¹⁵Erixon 1946, 92-95.

²¹⁶Vuorela 1975, 379; Vuorela 1949, 161-167; Nirvi 1933, 119.

ruumenhuoneeseen, jossa oli kammesta pyöritettävä ”viskuri” eli pohdin. Riihirakennuksen toiselle tai molemmille seinille oli jatkettu pitkät olkiladot ja katokset eli riihiverannat hevostyökoneille. Yksihuoneisessa riihessä toisessa päässä oli luuva ja olkilato. Kaikissa riihissä ei ollut luuvaakaan vain lämmitettävä riihi latoineen. Silppumyllyn tai -kränkyn (penkin) paikka oli myös riihellä. Loistolassa ja Meriläisentalossa riihen edessä oli puimatanner, jossa käytettiin hevoskierrolla toimivaa puimakonetta.²¹⁷ 1930-luvulla Meriläisen talossa oli jo polttomoottorilla toimiva puimakone.

Kaivoja oli taloilla vähintään yksi, usein oli myös erillinen navettaprunni, josta nostettiin karjan tarvitsema vesi. Navettaprunni sijaitsi lähellä eläinsuojia, joten sieltä oli lyhyt matka kantaa vettä. Uudentalontien varren talojen kaivoista loppui kesällä usein vesi, joten he joutuivat käyttämään Päivölän tai Jamminkaupan kaivoja. Luomalan talolla oli erityinen kaivuhuone, joka oli kahdeksankulmainen rakennus. Yhdellä sivulla oli ovi. Kaivuhuone oli samalla kylmähuone, jossa säilytettiin ruokia. Varsinainen kellari oli rakennettu vain Kujalaan. Se oli rakennettu tiilistä osittain maan pinnan alapuolelle. Tavallisesti asuinrakennusten alla oli kuopat eli kellarit, joissa säilytettiin perunoita. Kellariin pääsi tuvan lattiassa olevasta luukusta.

Helsingin pitäjässä saunat olivat kaksihuoneisia porstuan erottamia rakennuksia. Toisessa huoneessa oli tavallinen sauna, jossa oli lauteet ja kiuas ovensuu nurkassa. Saunassa saattoi olla myös toiset lauteet maltaiden imellyttämistä varten. Mallassauna saattoi olla myös kokonaan erillinen rakennus. Toinen huone puolestaan oli joko maitohuone tai vanha viinanpolttuhuone. Saunat saattoivat olla osittain maahan kaivettuja, jolloin alaosa oli kivistä ja yläosa salvottu hirsistä.²¹⁸ Kilassa oli kaksi saunaa, kruunutilojen sekä rälssitilojen saunat, joita käytettiin vain pellavien kuivaamiseen sekä lihan savustamiseen²¹⁹. Saunat olivat turvekattoisia hirsirakennuksia, toisen saunan kiuas oli keskellä lattiaa, toisessa saunassa se puolestaan oli nurkassa.²²⁰ Kilassa oli erityiset pyykkituvat pyykin pesua varten, pyykkituvan kanssa samassa rakennuksessa saattoi olla

²¹⁷Nirvi 1933, 120-121; Vuorela 1975, 385-388.

²¹⁸Nikander 1975, 90-93.

²¹⁹Erixon 1946, 130.

²²⁰Erixon 1946, 92.

nikkariverstas.²²¹

Vanhat uusmaalaiset riihet olivat ilman luuvaa, mutta tavallisesti puhuttiin riihiradista, johon kuului riihi, luuva ja olkilato kuten Meriläisessäkin.²²² Kilassa lämmitettäviä riisiä ei tarvittu, mutta puimahuone oli yleensä kolmiosainen rakennus, joka ulkomuodoltaan ja pohjakaavaltaan muistutti suomalaista luuvallista kaksoisriihtä. Sen päädyissä oli "la" eli olkiladot, joissa säilytettiin myös puimattomat lyhteet ja keskellä korkeampi lattiatien "logkista", joka oli luuva eli varsinainen puimahuone.²²³

Kilassa oli keskellä kylää yhteinen kyläkaivo, josta haettiin kaikki käyttövesi. Kaivossa oli puinen pumppu ja kaivon vieressä eläinten juottokaukalo. Helsingin pitäjän talojen pihoissa oli omat kaivot kuten Meriläisessä. Kilan kylän yhteisessä maitotalossa oli sisällä lähde. Kilassa kellarit olivat kivistä muurattuja, niissä oli holvattu lauta- tai pärekatto. Kylän yhteisessä maitokellarissa oli myös jäähuone. Kellarit oli osittain kaivettu maahan, ne sijaitsivatkin mäen rinteessä. Niitä käytettiin maidon jäähdyttämiseen.²²⁴ Samantyyppisiä kellareita oli myös Helsingin pitäjässä, esimerkiksi Kirkonkylässä kellarit sijaitsivat samalla kylätontilla.²²⁵ Helsingin pitäjässä asuinrakennusten tupien lattian alle oli kaivettu kellarit.²²⁶ Samanlaisia kellareita oli myös Meriläisen asuinrakennuksissa. Lisäksi kaikissa käsitellyissä kylissä perunoita säilytettiin maahan kaivetuissa, tuetuissa, kuopissa.

²²¹Erixon 1946, 29.

²²²Nikander 1975, 93-95.

²²³Erixon 1946, 95.

²²⁴Erixon 1946, 23.

²²⁵Nikander 1975, 15.

²²⁶Nikander 1975, 82.

Myllyt ja pajat

Myllyt olivat vanhastaan kyläläisten yhteisomistuksessa. Ehkä vanhin Meriläisen vesimylly oli ollut Venetjoen koskessa²²⁷, joten se oli Tiilisaaren mylly, joka jo 1800-luvulla oli Venetjoen talon omaisuutta. Luomanoja oli puolestaan liian vähävetinen pyörittämään jauhomyllyä. Liedesojan varren Pikkumyllyä ovat omistaneet ainakin Liedeksen ja jossain vaiheessa myös Karhulahden talot,²²⁸ mutta Meriläiset käyttivät myllyä ja sinne oli tie Mutkalasta suoraan harjun yli. 1900-luvulla yhä yleisemmin jauhot jauhatettiin muitten kylien tai pitäjien myllyissä vuodenajasta riippuen. Tavallisesti käytiin Venetjoella Tiilisaaren myllyllä. Meriläisen molemmilla isoilla taloilla oli ollut omat tuulimyllynsä. Hankain talon tuulimylly oli ollut Uudentalontien varrella pellolla. Riihimäen tuulimyllyä käytettiin vielä 1920-luvulla kunnes se hajosi liian kovalla tuulella käytettäessä. Tuulimylly oli jalkamylly. Särkyneestä myllystä rakennettiin Oosille sauna.

Luomanojan varrelle puolestaan oli rakennettu tamppimylly, joka oli Tampparinkoskessa Rantalan kohdalla. Tamppimyllyä käytettiin ainakin saranvalmistamiseen ja sen vieressä oli kyläläisten pellavanliotuskuopat. Keskellä Meriläisenkylää sijaitsi Luomanojan varteen rakennettu päremylly. Se oli Luomalan, Meriläisen ja Sillanpään talojen omistuksessa. Luomanojan yli menevä silta toimi patona ja keväisin tulvavesi nostettiin Meriläisen talon ja Vanhantuvan väliseen laaksoon lammeksi. Myllyssä oli alavesiratas ja sillä voitiin höylätä päreitä molemmin puolin puroa²²⁹. Pärepuut oli tapana tuoda Luomanojan rantaan parkkaamattomina, joten keskellä kylää oli aina keväisin "roskasiivo". Päremyllyä käytettiin 1930-luvun alkuun saakka, jolloin isännät Kokkolasta markkinareissulta palattuaan hajottivat päremyllyn.

Monella talolla oli oma paja²³⁰. Meriläisessä oli pajoja ainakin kuudella talolla. Pajat olivat pieniä hirsisiä mökkejä, joissa oli päreistä valmistettu satulakatto. Kylässä oli muutama isäntä, joita pidettiin muita taitavampina seppinä, vaikka pienempiä pajatöitä jokainen teki itsekin.

²²⁷VkA: Virrankosken kok. Lehtiö B.

²²⁸VkA: Virrankosken kok. Lehtiö B.

²²⁹MV:K13/198.

²³⁰Nirvi 1933, 120.

Käytännössä pajat olivat kaikkien kyläläisten käytössä. Kilassa ei ollut omaa myllyä, vaan jyvät vietiin jauhattaviksi Tjuserumiin tai Hultiin, joissa oli vesimyllyt. Talvella jokien kuivuessa vilja jouduttiin viemään vielä kauemmaksi jauhattavaksi. Kylän länsilaidalla purossa oli vielä 1800-luvun alussa ollut kolme vesiratasmyllyä. Jokapäiväisesti kylässä käytettiin pieniä käsikiviä²³¹.

Kaupan risteys, vasemmalla Meriläinen, Vanha-Meriläinen, oikealla Onnila.

Helsingin pitäjän kirkonkylässä oli lohkomylly, jota omisti useampi osakas.²³² Kilassa oli ollut neljä pajaa, joista yksi oli jäljellä 1900-luvun alussa.²³³ Helsingin pitäjän kylissä oli sepän ammattia harjoittavat käsityöläiset, joten tavallisilla maataloilla pajoja ei ollut. Kilassa oli yhteinen vesisaha, johon tiloilla oli kokonsa mukaiset osuudet. Sahaa hoiti erityinen sahuri.²³⁴

²³¹Erixon 1946, 213-214.

²³²Talve 1972, 109.

²³³Erixon 1946, 92.

²³⁴Erixon 1946, 206.

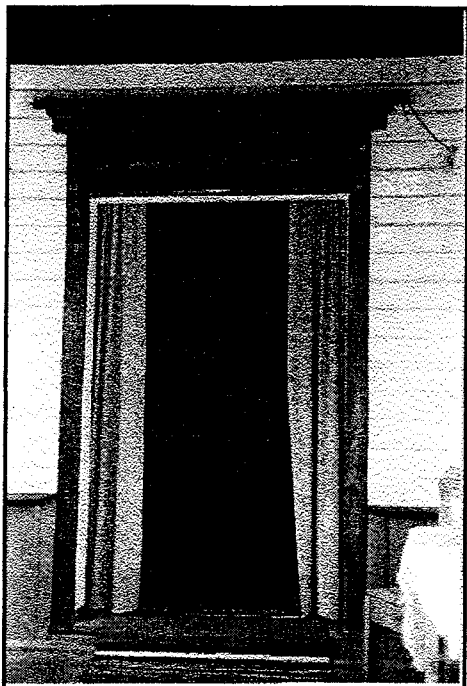
6. RAKENNUSTEN ARVOT JA MERKITYKSET

Rakennusten ja niiden osien arvostuksia tutkittaessa huomioon otettavia seikkoja ovat ensinnäkin ajan yleinen henki. Jokainen esine ja ilmiö on oman aikansa tuote, jota tulee tarkastella suhteessa valmistusaikaansa ja silloin vallitseviin virtauksiin. Toisaalta juuri rakennuksissa on nähtävissä useitakin erilaisia aikakerrostumia ja muoti- ja tyyli-vaikutteita, jotka ovat kertyneet ajan myötä, mutta on myös alkuperäisessä ulkoasussaan säilyneitä asuinrakennuksia. Mitkä sitten ovat niitä rakennusten piirteitä, jotka säilyttävät arvostuksensa ja mitkä piirteet puolestaan taantuvat? Arvostukset näkyvät rakennuksista ulospäin esimerkiksi rakennusmateriaalin tai värin valinnoissa, erilaisissa ulokkeissa ja koristeissa. Selvemmin arvostukset tulisivat esille sisustuksessa. Arvostukset voivat olla yksilötasoisia, jolloin ne ovat riippuvaisia henkilökohtaisista mahdollisuuksista. Ne voivat olla yhteisössä yleisesti hyväksytyjä, mutta ne voivat olla myös tiedostamattomiakin. Miten rakennuksessa näkyvät omistajan arvot ja mieltymykset, ammatti, koulutus ja elämäkokemus. Mitä asiaan vaikuttavat rakentajat, ekologiset seikat, yhteisön arvot tai vaikkapa hallinto ja lainsäädäntö? Esine, tässä tapauksessa talo, on siis aina merkki joistakin arvoista ja asenteista. Sen merkitys on enemmän kuin pelkästään sen käyttöarvo asuinrakennuksena.²³⁵

Kuistit ja perikamarit sosiaalisen aseman merkinä 1900-1938

Keskieteistyypisissä parituvan sovellutuksissa kuisteja ei välttämättä olisi tarvittu, sillä näissä taloissa oli jo porstuat, joten ulkoa ei tarvinnut astua suoraan asuinhuoneeseen. Kuistit ovatkin näissä asuinrakennuksissa myöhempi lisä, jotka kätkevät usein sisälleen entisen ulko-oven koristeelliset kamanat. Kuisti oli näissä taloissa muoti, varakkuuden mitta, joka pyrittiin rakentamaan mielellään samalla kuin perikamaritkin. Rakennusten laajennuksien yhteydessä niihin laitettiin usein myös vuoraus ja uudet ikkunapuitteet. Näissä ikkunoiden vuorilautoissa käytettiin klassisia aiheita muotoiltuna; sorvattuja nappuloita, vinoneliöitä ja jopa porauksia ja

²³⁵Valonen - Perkoila - von Konow 1977, 109-110.

Meriläisen talon oviaukko kuistista porstuaan.

profiiloituja listoja nikkarityyliin,²³⁶ jotka olivat parhaimmillaan juuri kuisteissa. Keskieteistyypisissä paritupamuunnoksissa perikamarien ja kuistien rakentamiseen liittyy taitekohtia tilan elämässä: jakoja ja kaappoja. Esimerkiksi Riihimäen taloon rakennettiin kuisti, kun talo jaettiin 1900-luvun alussa. Vanhasta renkituvasta tehtiin uudelle tilalle päärakennus (myöhemmin Sillanpää)

ja siihen rakennettiin perikamari. Riihimäen asuinrakennukseen rakennettiin kaksi perikamaria. Molemmissa taloissa perikamarit oli jatkettu vinkkeliin eli rakennusten pohjakaava oli L-kirjaimen muotoinen. Riihimäen molemmissa asuinrakennuksissa perikamareiden rakentaminen kulmaan johtui tilan puutteesta. Asuinrakennukset oli rakennettu kulmittain vain kolmen metrin etäisyydelle toisistaan, joten tupien päätyihin oli mahdotonta jatkaa mitään. Ainoa ratkaisu oli siis laajentaa kamarit tuvan sivuseinälle. Luultavasti samoja syitä oli myös Luomalan vinkkelin rakentamiseen. Ketolan vinkkelikamareiden voisi olettaa johtuneen pelkästään vallitsevasta muodista. Riihimäen taloon rakennettiin kuisti vinkkelin ja päärakennuksen sisäkulmaan. Vanha ulko-ovi oli ollut talon vastakkaisella puolella, joten entisestä ovikamarista tuli porstua ja päinvastoin²³⁷. Rakennuksen sisäkulmassa oleva kuisti oli edustava ja koko rakennuskompleksi sai nikkarityylisiä piirteitä. Meriläisen tilan asuinrakennukseen perikamarit oli jatkettu jo 1800-luvulla, mutta kuisti rakennettiin omistajan vaihtuessa 1900-luvun alussa.²³⁸

²³⁶Kaila - Pietarila - Tommila, 1987, 126.

²³⁷Haastattelu 4 ja 25.

²³⁸MV, kt kuva-arkisto n:o 3850:764; haastattelut 7 ja 20.

Meriläisen talon kuisti ja omistaja Fanny Meriläinen.

Omistajan vaihdoksen lisäksi rakennusten laajentamiseen ja kuistin rakentamiseen vaikutti varallisuus. Kujalan asuinrakennusta korotettiin ja ulko-oven ylle rakennettiin

frontoni²³⁹, kun isäntä Jalmari Kujala palasi Amerikasta.²⁴⁰ Samoin Vanha-Meriläisen asuinrakennusta korotettiin ja taloon rakennettiin perikamari isännän Juhani Meriläisen palattua Amerikanmatkaltaan²⁴¹. Amerikan matkoille lähdettiinkin “tienaamaan rahaa” eli rikastumaan. Kolmantena ja tärkeimpänä syynä juuri perikamareiden rakentamiseen oli luonnollisestikin asuintilan tarve perheen väkiluvun kasvaessa. Meriläisen talojen kuistit ovat lähes yhtä yksilöllisiä kuten jokainen asuinrakennuskin on. Meriläisen asuinrakennuksissa on avo- ja umpikuisteja, joista jälkimmäiset voidaan vielä jakaa neli- ja monikulmisiin kuisteihin. Vaikka avokuisti on vanhempi oveneteisrakennelma, Meriläisessä ne kuitenkin ovat rakennettu 1920- 30-luvuilla. Umpikuistit edustavat Meriläisessä vanhinta kuistityyppiä, joista nelikulmaisista umpikuisteista rakennettiin 1800-luvun lopulta 1930-luvulle saakka ja monikulmaisista umpikuisteista 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Nelikulmaisissa umpikuisteissa oli satulakatto. Keskellä kuistin etuseinää oli ovi, jonka molemmin puolin oli kapeat ikkunat sekä oven päällä matala ikkuna. Molemmilla sivuseinillä oli myös

²³⁹Frontoni = kolmiomainen tai kaartuva päätyä muistuttava koristeotsikko.

²⁴⁰Haastattelu 9.

²⁴¹Haastattelut 1 ja 3.

Elias Mutkalan talo ja perhe 1910-luvulla. Ääri vasemmalla talon kissa ja koira. Kuvan omistaa Annikki Patana.

ikkunat. Muunnostyyppisissä taloissa, joissa ei siis ollut porstuaa, kuistin sivuseinien ikkunat puuttuivat, jos kuistista meni portaat vintille. Nelikulmaisissa kuisteissa saattoi olla myös yhdistetty pulpetti- ja satulakatto, kuten esimerkiksi Peltolassa ja Mutkalassa. Kuistityypin oletetaan tulleen Pohjanmaalle vasta rautateiden asuin- ja asemarakennusten myötä 1900-luvun alussa.²⁴² Kujalan Peritalon ja Kallentuvan kuistit olivat ainoita puolitoistakerroksisia kuisteja, muitten kuistien harja ylsi vain räystäälle saakka. Nämä kuistit olivatkin alkuperäisiä, talonrakentamisen yhteydessä rakennettuja kuisteja. Monikulmaisten kuistien katot olivat myös harjaltaan satulakattoiset, mutta räystäältä monitaitteiset pyramidikatot. Koristeellisimmat säilyneet kuusikulmaiset kuistit ovat Meriläisentalossa ja Ketolassa. Muotonsa puolesta ne edustavat myöhäisgotiikan monumentaalirakennuksista saatuja malleja ja kuistityyppi on levinnyt esimerkiksi kansakoulujen ja pappiloiden myötä Keski-Pohjanmaalle, Aurajoen laaksoon ja Päijänteen pohjoisosaan.²⁴³ Näissä kuusikulmaisissa kuisteissa on sisällä portaat, jotka nousevat porstuan lattian tasalle. Meriläisentalon kuistin suippokaari-ikkunat ovat lisäksi vinoristi- ja y-jakoista gotiikkaa.

Avokuistit olivat tyypillisiä myöhemmin 1920- 30-luvuilla rakennetuissa taloissa. Koivulan avokuistissa portaat ovat oikeassa reunassa, muuten kuistia kiertää kaide ja matala laudoitus. Kuistissa on pulpettikatto, jonka alareunaa kiertää koristerimoitus. Salmelan kaupassa muistellaan olleen satulakattoinen avokuisti, jossa oli profiloidut pylväät ja laudoitus.

²⁴²Korhonen 1991, 101.

²⁴³Korhonen 1991, 123-125.

Kuisti on ensinnäkin käyttöesine. Kuisti oli muunnostyyppisissä asuinrakennuksissa tarpeellinen, koska porstuaa niissä ei ollut. Kuisti oli tärkeä vedon ja lämmön eristäjänä. Kuistien voi olettaa olevan lähes yhtä vanha kuin asuinrakennuksienkin, vaikka kuistit rakennettiin usein myöhemmin kuin runko, koska hirsiseinien piti ehtiä laskeutua. Toiseksi kuisti toi esille arvoja ja asenteita. Sen rakentaminen vaati materiaalia ja hyviä rakentajia, joihin ei aina ollut varallisuutta talonrakennusvaiheessa. Kuistin rakentaminen oli siis taloudellinen uhraus. Erään ison, kuistiittoman talon emännän muistettiin tokaisseen: ”ne on köyhiä, joilla on kuistit”.²⁴⁴ Kuistin tarve porstuallisessa talossa ei ollut niin suuri kuin porstuattomassa rakennuksessa, mutta sen merkitys oli suurempi. Kuistin avulla viestittiin talon varakkuudesta, sillä oli vahva esteettinen funktio, se antaa rakennukselle parempaa ulkonäköä ja tätä kautta omistajille sosiaalista arvostusta. Kuistit ovat asuinrakennuksen ja ulkotilan välitiloja. Etenkin kesäaikaan, kun kuistin ovet olivat avoinna, oltiin yhtä aikaa sekä sisällä, että ulkona. Isännät kokoontuivat silloin johonkin kylän kuisteista sunnuntaita viettämään tai perheet päiväkahveja juomaan.

Kuisteja saatettiin ostaa ja myydä rakennuksesta erillisinä osina. Tästä ei kuitenkaan löytynyt tietoja Meriläisestä. Monikulmaisen, lasiseinäisen, umpikuistimallin omaksuminen moniin kylän taloista, joten se oli merkinä yhteisön asukkaiden tarpeena yhdenmukaisuuteen. Koska kaikkien monikulmaisten kuistien tarkkaa ajankohtaa ei ole tiedossa, on mahdotonta löytää niiden innovaattoria Meriläisestä, joten kuistien kohdalla on mahdotonta tutkia innovaatioprosessia. Kuistit muodostavat kuitenkin merkkisysteemin. Aluksi monikulmaisen kuistin rakentamisen tarkoituksena oli pyrkimys erilaisuuteen. Erikoinen, komea kuisti sai talon näyttämään naapuritaloja paremmalta, se viestitti talon ja omistajansa varallisuudesta. Kuistimalli kuitenkin omaksuttiin nopeasti ja siitä tuli etenkin vauraampien tilojen kohdalla merkki yhdenmukaisuudesta. Haluttiin, että oma asuinrakennus näyttää samalta kuin muidenkin tilallisten talot ja omistajat ovat siis muihin kyläläisiin verrattuna samanarvoisia. Kuistimallit olivat siis osana **kommunikaatioprosessia**²⁴⁵. Innovaatiosta, uudesta kuistimallista, tuli siis kulttuurissa yhdenmukaisuus, josta taas pyrittiin erilaistumaan rakentamalla jotain vielä erinlaista. Erilaisuuden ja yhdenmukaisuuden loppumaton sykli. Monikulmaisia umpikuisteja oli Meriläisessä kuitenkin

²⁴⁴Haastattelut 1,3 ja 20.

²⁴⁵Valonen - Perkoila - von Konov 1977, 109-110.

sekä tilallisten että mäkitupalaisten ja torppareiden asuinrakennuksissa. Omistajan sosiaalinen asema näkyikin sitten lähinnä kuistin koristelussa, joka yleensä tilallisten taloissa oli runsaampaa. Jos ja kun kuistin muoto oli tärkeää, persoonallisuus ja vaihtuva muoti sekä pyrkimys erilaisuuteen kohdistuivatkin lopulta yksityiskohtiin, esimerkiksi ikkunapieluksien koristeluun.²⁴⁶ Poikkeuksia kuitenkin oli, esimerkiksi torppari Oiva Meriläisen asuinrakennusta luonnehdittiin oikeaksi ”piparkakkutaloksi”. Toisaalta tätä voidaan selittää sillä, että Oiva Meriläinen oli kylän nikkari, jonka oletetaan tehneen myös kylän taloihin kuistien ja ikkunapuitteiden koristeluja ja saaneen mallin niihin huviloista Sakkolassa asuessaan. Karkeasti arvioituna itsellisten asumusten yleisin kuistimuoto oli yksinkertainen satulakattoinen umpikuisti. Parhaiten sosiaalinen asema tuli

esille asuinrakennuksen vuorilaudoituksessa ja maalauksessa:

köyhimpien asujien mökit olivat hirsipintaisia ja maalamattomia, vaikka niissä saattoikin olla monikulmainen kuisti koristeellisine ikkunapuitteineen.

Vilho Nygård lapsineen Hautamäellä 1940-luvun lopulla. Taustalla Kaunisto-niminen mökki. Kuvan omistaa Esko Nygård.

²⁴⁶Sammallahti 1985 ,111-112.

Uudentalonpuolta harjulta kuvattuna talvella 1996.

7. TILALLISTEN MERILÄINEN - ITSELLISTEN RETUMERILÄINEN

Oliko Meriläisessä kahta erillistä yhteisöä: varsinainen Meriläinen ja Uudentalonpuoli? Mikään kylä ei ole täysin yhtenäinen, esimerkiksi kylän ulkopuolella työssäkäynti vaikuttaa kylään²⁴⁷. Meriläisessä oman vaikutuksensa kylän kehitykseen toivat muun muassa Amerikan matkat. Yhteisöllä on enemmän kuin yhdet kasvat, joten yhteisöä tulee tarkastella vaihtoehtoisesti ja vastakkain asetellen²⁴⁸ eli vastakohtien yhdistelmänä. Meriläisen kohdalla voi vertailla kahta eri luokkaa tilattomia ja tilallisia. Redfield painottaa, että näkökulmien pohjana täytyy olla yhteisön omat ajatukset riippumatta tutkijan henkilökohtaisista arvovalinnoista.²⁴⁹ Haastatteluissa mielipiteet jakautuivat kahtia, tilallista alkuperää olevien mielestä Meriläisessä kaikki olivat samanarvoisia ja “kuin yhtä perhettä”. Tilatonta alkuperää olevien mielestä “oikeitten Meriläisten”

²⁴⁷Redfield 1955, 128.

²⁴⁸Redfield 1955, 133.

²⁴⁹Redfield 1955, 139.

ja Retumeriläisten välillä oli "vissi ero". Ainakaan Retumeriläisten lapsilla ei ollut mitään asiaa kylän toiselle puolelle - "kunkin perän sikiät rustelivat omisa porukoishan" eli leikkivät omaan aktiivikenttäänsä kuuluvien kanssa²⁵⁰. Enintään käytiin vanhempien lähettämällä asialla sukulaistaloissa ja Peritalossa koulussa. Millainen yhteisö Meriläinen sitten oli ja miten se näkyi? Yhteisöä tutkittaessa on ensin helppoa kiinnittää huomiota työkaluihin ja muuhun esineelliseen helposti havaittavaan, vaikkapa asuinrakennuksiin.²⁵¹ Vauraammalla talollisella oli luonnollisestikin varaa rakentaa ja ylläpitää suurempi asuinrakennus, vaikka siinä olisikin ollut ylimääräistä tilaa. Suurikokoinen ja näyttävä asuinrakennus oli arvo sinänsä ja viestitti omistajansa asemasta. Itsellisten oli köyhempanä puolestaan tyydyttävä pienempiin asuinrakennuksiin, vaikka suurilla perheillä olisi toki ollut tarvetta tilavimpiin asuntoihin. Meriläisessä kaikki isoimmat asuinrakennukset eli keskieteistyyppiset paritupa sovellutukset olivat tilallisilla. Muunnostupa-tyyppisissä taloissa asui sekä tilallisia että itsellisiä ja mäkitupalaisia, joten se oli muoto, joka ylitti kylässä luokkarajat. Toisaalta on huomattava, että osa näitten talojen omistajista oli alunperin ollut tilallisia tai päinvastoin, vuokratilajelijät olivat kohonneet myös tilallisiksi. Kaksihuoneiset asuinrakennukset olivat itsellisten ja käsityöläisten asuntoja, mutta myös kauppiaiden asuntoja. Yksihuoneisissa mökeissä asuivat poikkeuksetta itselliset ja mäkitupalaiset. Muita pohjakaavoja oli satunnaisesti eri sosiaaliluokilla. Joten voidaan väittää, että suurimpien maatalojen päärakennustyyppit olivat keskieteistyyppisiä paritupa muunnoksia ja kylän sosiaaliluokan alimmat, itselliset ja mäkitupalaiset, asuivat yksihuoneisissa mökeissä. Näiden väliin jäävissä asuinrakennusmuodoissa saattoi asua sekä tilallisia että vuokratilajelijöitä, itsellisiä ja kauppiaita. Enemmän kuin rakennuksen pohjakaava asukkaiden sosiaalista asemaa esiin toi kuistin koristelu, talon vuorilaudoitus ja maalaus. Toisaalta nikkareina tunnettujen itsellisten ja torppareiden talot olivat maalattuja ja koristeellisia. Asuinrakennusten ulkonäköön vaikutti siis myös asukkaiden omat rakennustaidot. On helppo yhtyä Härön ja Kailan mielipiteeseen: "Jokainen rakennus on ainutkertainen ja yksittäinen sosiaalisten ja taloudellisten mahdollisuuksiensa pohjalta syntynyt ilmiö, joka liittyy kuitenkin laajoihin kulttuurikonaisuuksiin."²⁵² Omistajan sosiaalinen asema näkyi myös rakennusten määrässä, tilallisilla niitä oli kartanollaan enemmän kuin mäkitupalaisella

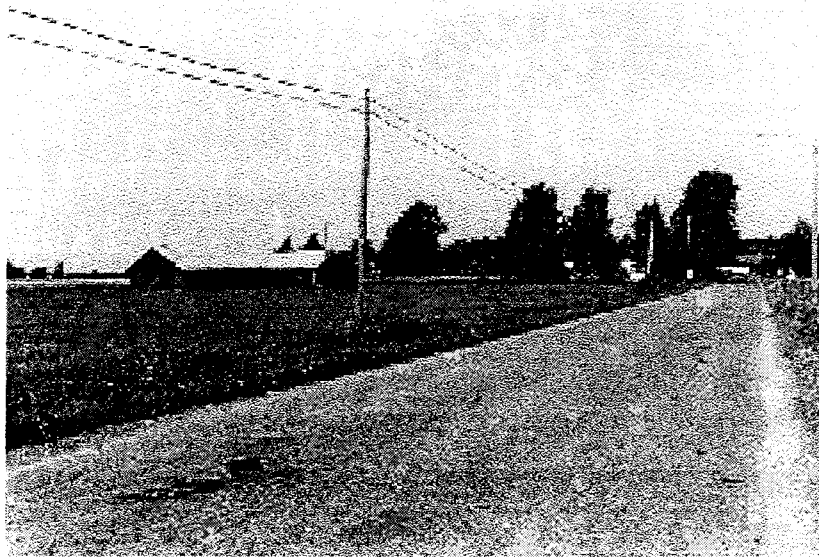
²⁵⁰Redfield 1955, 45.

²⁵¹Redfield 1955, 19.

²⁵²Härö - Kaila 1976, 12.

navetta, talli ja sauna -yhdistelmä. Toisaalta 1930-luvun lopulla tilallistenkin navetat, tallit, aitat ja rehuladot rakennettiin samaan pitkään navettarakennukseen. Eroja olikin sitten navettarakennusten koossa. Lehtosen mukaan tilallisten ja tilattomien ero näkyikin paremmin asuinväljyydessä kuin tasossa.²⁵³ Samaa voisi todeta myös Meriläisen kohdalta.

Oliko asuinpaikan sijainnilla sitten vaikutusta sosiaaliseen asemaan? Tilallisten asuintontit olivat keskittyneet Luomanojan molemmiin puolin Meriläisentien varrelle. Mökit ja torpat olivat siellä metsänreunassa Isonkankaan lähellä. Uudentalonpuolella asui myös tilallisia ja kauppiaita, mutta leimaavinta siellä oli itsellisten ja mäkitupalaisten asuinrakennusten määrä. Ne sijaitsivat harjun kupeessa, jossa maa oli liian kuivaa viljelyyn ja oli siis joutilasta asuintonteiksi. Joten jo pelkästään asuminen Uudentalonpuolella Meriläisessä oli luokkaero tilallisiin. Toisaalta 1938

kansakoulun rakentamisen jälkeen Vältietä alettiin kutsua Kouluntieksi. Koulun rakentaminen ja opettajan muuttaminen sinne asumaan nostivat Uudentalonpuolen arvoa.

Meriläisen kylää harjulta päin kuvattuna kesällä 1996. Keskellä edessä Päivölä rakennuksineen.

²⁵³Lehtonen 1985, 218.

8. MERILÄISEN KYLÄ 1990-LUVULLA

Meriläisen nykyistä kyläkuvaa ja siihen johtaneita muutoksia pohditaan ja vertaillaan seuraavassa Bo Lönnqvistin artikkelin "Från jordbruksbygd till förstad" pohjalta. Se on Nikanderin kirjan toisessa painoksessa ja se käsittelee Helsingin pitäjässä tapahtuneita muutoksia sekä niihin johtaneita syitä. Artikkelin on samalla myös kuvaus 1970-luvun Vantaan kaupungista eli entisestä kauppalaista ja vanhasta Helsingin pitäjistä. Lönnqvistin mukaan Helsingin pitäjässä sadan vuoden kuluessa 1870-luvulta lähtien tapahtuneet muutokset tulivat esille asukas- ja elinkeinorakenteessa sekä rakennuksissa.²⁵⁴ Meriläisen kylän nykyiset kasvot muodostuvat ensisilmäyksellä yhä vielä viljapelloista ja tiiviisti rakennetusta maanviljelyskylästä. Kylän rakennuskannassa on jo kuitenkin useita eri aikoina rakennettuja kerrostumia, joista hallitsevasti esiin nousevat navettakompleksit suurine rehu- ja konehalleineen.

Helsingin pitäjän muuttumiseen vaikutti Helsingin kaupungin nopea kasvaminen vuosisadan vaihteessa. Aluksi kartanoita myytiin kaupungin virkamiehille talviasuttaviksi villoiksi. Siitä muodostui vähitellen huvila-alue, jonne muutti Helsingistä ylempää yhteiskuntaluokkaa. Rautatien rakentaminen paransi kulkuyhteyksiä ja radanvarren asutus muuttui nopeasti. Hyvien kulkuyhteyksien myötä myös tavalliset tehdastyöläiset muuttivat maalle asumaan. Tontilla saattoi pitää pientä puutarhaa, joka kaupungin kerrostaloissa oli mahdotonta. Myös talonpojat myivät maitaan sekä huvila-asutukseen että siirtolapuutarhoiksi. Helsingin kaupunki osti tontteja asutustoimintaan ja suunniteltuja esikaupunkialueita alkoi muodostua. Lähinnä kaupunkia olevissa kylissä elinkeinorakenne muuttui nopeasti. Kasvava kaupunki, teollisuus ja liikenne (maantie- ja rautatieverkosto) hankaloittivat maanviljelyn harjoittamista ja maanviljelyalueet muuttuivat yhä etäämmäksi. Vanhalle ruotsinkieliselle seudulle muutti suomenkielisiä asukkaita. Jo Nikanderin tehdessä kenttätöitä vuosina 1909-14 usealta maatilalta käytiin töissä kaupungissa ja tuotantoeläimistä oli jo luovuttu. Teollisuutta oli alueella jo 1920-luvulla. Teollisuus-, palvelut-, kauppa-, liikenne- ja rakennuselinkeinot syrjäyttivät vähitellen perinteisen maatalouden harjoittamisen. Helsingin pitäjän kaakkosisosia muutos koski vasta 1930-luvulla ja pohjoisosissa maataloutta harjoitettiin vielä 1970-luvulla. Parhaiten säilyneitä perinteisiä miljöitä olivat 1970-

²⁵⁴Lönnqvist 1975, 162-197.

luvulla mm. Vantaan kirkonkylä ja Sottungsby, jonne ei rakennettu tilalle esimerkiksi teollisuutta tai suuria liikenneväyliä.²⁵⁵

Kyllä täällä oli ennen ko oikein torella asuthin ja oli kaikki entiselhän ni kyllä täällä oli ki mahtavan näköstä, se kyllä täytyy sanua että Meriläisessä oli kyllä hyvän näköstä - on se hyvännäköstä nytki mutta se on toisenlaista vähän.²⁵⁶

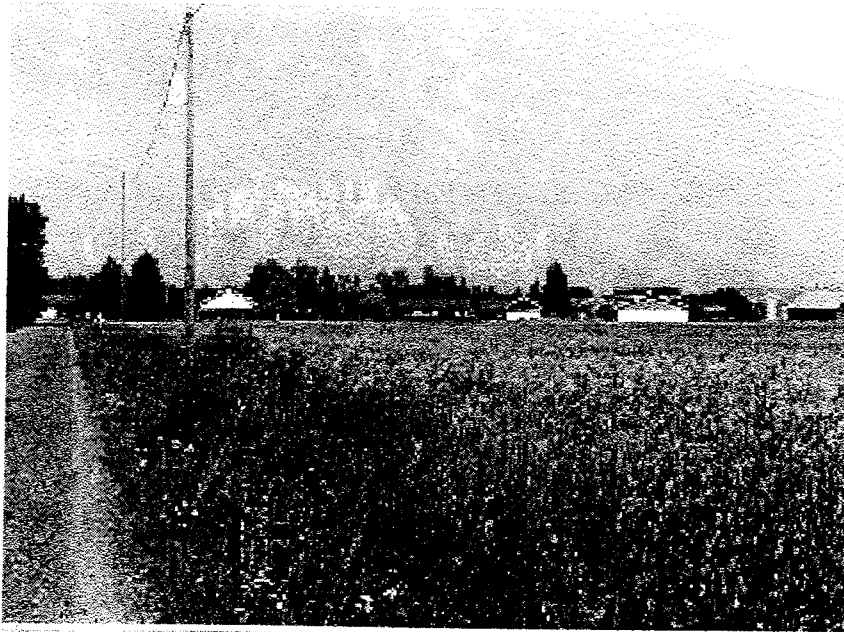
Meriläinen on vielä leimallisesti maanviljelyskylä, jota viljellään ja asutaan voimaperäisesti. Toimivia maatiloja on kuitenkin enää kymmenkunta, joista viidellä on nautakarjaa maidon- ja lihantuottamiseksi, yhdellä sikoja ja muutamalla turkiseläimiä. Meriläisessä lehmiä ei kuitenkaan enää laidunneta ulkona. Niiden häviämisestä kesäisestä kyläkuvasta pidettiinkin suurena puutteena. Suurin osa kyläläisten 1900-luvun alussakin olleista pelloista on asuttuja. Maanviljelystä harjoittavat tilat ovat vuokranneet ja ostaneet maata toiminnan lopettaneilta tiloilta. Nykyisessä EU-Suomessa viljelijöille maksetaan tukea peltojen pinta-alojen mukaan, joten viljelijöiden kannattaa viljellä mahdollisimman suuria pinta-aloja ja samalla pellot pysyvät asuttuina. Kyläläisten ei tarvitse vielä pelätä, että "omat kättensä töitten jälijet rupiaa roskaa kasvahan seon kaikkein pahin pala".²⁵⁷

1930-luvun jälkeen Meriläisen elinkeinoelämässä on koettu suuria muutoksia. Sota-aikana kylän taloissa asui evakoita ja asukasmäärä lähes kaksinkertaistui. 1940-luvulla kylään perustettiin useita asutustiloja, joista osa kuitenkin autioitui ja vaihtoi omistajia. 1950-1960-luvulla kylästä muutettiin lähimpään kaupunkiin Kokkolaan, Etelä-Suomeen ja Ruotsiin. Muuttajat olivat usein lähtöisin pieniltä tiloilta, joitten koneistaminen ei kannattanut ja laajentaminen oli mahdotonta, sivutyömahdollisuudet olivat myös heikentyneet. Usein muuttajina oli kokonaisia perheitä tai sitten taloista lähti nuoriso. 1960-luvun lopulla Halsualla tosin oli väliaikaisesti enemmän töitä Venetjoen tekojärveä rakennettaessa. Tekojärven patoon ja sille johtavalle tiehen ajettiin soraa Mutkalan ja Oosin takaa harjusta. Osa vanhasta harjusta muuttui soraontuiksi, joten tekojärvellä oli merkitystä myös kylän maisemaan. Harjun ikivanha männikkö paloi osittain 1950-luvulla.

²⁵⁵Lönnqvist 1975, 162-182.

²⁵⁶Haastattelu 4.

²⁵⁷Haastattelu 4.

Oikealla Sillanpään, Riihimäen, keskellä Onnilan ja Niemen talot harjulta päin kuvattuna kesällä 1996.

Uudentalonpuolta kesällä 1996. Oikealla Nygårdin (entinen Mattilan) talo, vasemmalla koulu.

Kylään jäi yksi kauppa, koulu ja maatilat. Jäljelle jääneiden maatalojen pinta-alat olivat kasvaneet merkittävästi, kun Meriläisenjärvi eli Korteniittu päätettiin kuivata peltomaaksi 1940-luvun lopulta lähtien. Järveä oli jo vuosisatoja kuivattu heinäjärveksi, jossa kevättulvan aikaan pystyi kalastamaankin, mutta joka kesäaikaan oli hetteinen lintujärvi. Järven kuivaamista pidettiinkin yhtenä syynä Meriläisen ja koko entisen koulupiirin kylien voimaperäiseen maanviljelyyn.

Nykyisin suurin osa kylän asukkaista toimii erilaisissa palveluammateissa käyden töissä kylän ulkopuolella tai on eläkeläisiä. Yksityisyrittäjiä kylässä on mm. kampaamo, automaalaamo ja taksi. Kylän oma ala-aste liitettiin kirkonkylän ala-asteeseen ja koulussa toimii enää yhdistetyn koulupiirin kaksi ensimmäistä luokkaa. Kyläläiset menettivät perinteiset koko koulupiirinkylä yhdistäneet kuusi- ja äitienpäiväjuhlat. Niitten tilalle kuitenkin koettiin tulleen museoalueen erilaisine tilaisuuksineen. Kyläkauppa lopetti toimintansa 1990 ja samalla kyläläiset menettivät toisen tärkeän kohtaamispaikan. Kaupan loppuminen vähensi myös selvästi kylän liikennettä. Myymäläauton reitti kulki Meriläisen halki pari kertaa viikossa vuosikymmeniä, kunnes se syyskuun alussa 1997 lopetti toimintansa. Naapurikunnan myymäläauto aloitti reitin kuitenkin uudestaan. Vaikka kyläläiset kokevat asukkaiden vähentyneen, kylässä on noin 120 asukasta, joista lähes puolet asuu harjun kupeessa Köyhäjoentien varrella Käpylässä. Kunta osti alueen 1980-luvulla omakotialueeksi, josta myytiin "markantontteja". Käpylään oli jo 1940-luvulla rakennettu kaksi maatilaa, joita kyläläiset kutsuivat Pussinperäksi ja omakotitalo lähelle vanhaa Piikkilän tupaa 1960-luvulla. Vuosikymmenen sisällä Käpylään rakennettiin viitisentoista omakotitaloa. Alueen asukkaista muutamat ovat vanhoja kyläläisiä, esimerkiksi eläkeläisiä ja tilattomia. Suurin osa Käpylän asukkaista on muualta Halsualta muuttaneita tai jopa ulkopaikkakuntalaisia. Käpylästä puhutaankin leikkimielisesti kirkonkylän esikaupunkina tai työläisasuntoalueena, naapurilähiönä sekä Käpykylänä. Meriläisen raittikylässä asuu puolestaan enimmäkseen kyläläisiä, joitten esi-isät ovat asuneet tiloilla useiden sukupolvien ajan. Poikkeuksen muodostaa kuitenkin Uudentalontien varrelle, koulua vastapäätä rakennettu rivitalo, jonka asukkaat myös ovat kylän ulkopuolelta muuttaneita. Käpylä koetaan alueellisesti samaksi kyläksi Meriläisen kanssa, mutta sosiaalinen yhteenkuuluvuus puuttuu (lukuun ottamatta kylästä muuttaneita asukkaita). Toisaalta muualta muuttaneiden mielestä Halsualla on aina jaettu asukkaat."Jos et oo syntjäs halsualainen - et oo ikään halsualainen" ja "helvettiin- ja taivaaseenmenijät jaettiin". Käpyläläiset eivät osallistu esimerkiksi kyläläisten talkoisiin eikä heitä

Käpylän asuntoaluetta talvella 1996.

muutenkaan näy kyläkuvassa. Käpyläläisillä on kuitenkin keskenään hyvä naapurisopu, jonka puolestaan kerrotaan puuttuvan muualta Meriläisestä. Haittapuolena Meriläisessä kerrottiin olevan myös kyläilykulttuurin loppuminen, joka on yleistä koko maassa. Ennen naapuriin saattoi mennä vieraisille kutsumattakin. Kaikenkaikkiaan Meriläinen on asukkailleen rauhallinen asuinpaikka, rakas kotikylä, jossa on hyvä asua ja jonne voi palata maailmalta takaisinkin.

Redfieldin mukaan yhteisöä oli siis ensin tarkasteltava sen esineiden kannalta,²⁵⁸ tässä tapauksessa siis rakennusten kannalta. Vantaan rakennuskantaa on luonnehdittu moninaiseksi 1970-luvulla: se muodostui vanhoista talonpoikaistaloista, aikoinaan viljelysmaille rakennetuista huviloista, rintamamiestaloista, kaksikerroksisista perhetaloista sekä metsiin ja mäille rakennetuista kerrostaloista.²⁵⁹ Myös Meriläisen 1990-luvun rakennuskanta on moninainen. 1930-luvulla Meriläisessä olleista noin kolmestakymmenestä asuinrakennuksesta on vielä jäljellä noin puolet ja ne edustavat (museota lukuun ottamatta) kylän vanhinta rakennuskerrostumaa. Mikään niistä ei kuitenkaan enää ole toimivan maatilan päärakennuksena, vaan on useimminkin tilan eläkeläisten asuntona ja tiloille on rakennettu uudet päärakennukset. Kolme taloa eli Luomala, Meriläinen ja Onnila ovat vielä vakituisesti asuinrakennuksina ja niihin on remontoitu ajanmukaiset mukavuudet. Kujalan Peritalo, Päivölä ja loput: Susannantalo, Ketola, Saninmökki (purettu keväällä 1998), Mutkala ja Oosi ovat kesäasuntoina ja varastoina, osa on hyvinkin huonokuntoisia. Koivula on nikkaritupana ja "museona". Riihimäen päärakennus ja Oskantupa

²⁵⁸Redfield 1955, 19

²⁵⁹Lönnqvist 1975, 162-197.

ovat molemmat purettu. Riihimäen talo on muutettu Vetelin Polsoon, jossa se on vähäisin muutoksin entisöitynä maatilan päärakennuksena. Oskantupa on puolestaan siirretty huvilaksi Venetjoen rannalle. Rantalan asuinrakennus (Kraatarintupa) on vielä alkuperäisellä paikallaan ja se kuuluu vuosina 1987-1993 rakennettuun Halsuan kotiseutumuseon alueeseen, jonne on lisäksi siirretty parikymmentä muuta rakennusta eri puolilta Halsuaa sekä lähikunnista muodostaen kaksi eri pihakokonaisuutta. Muut hävinneet asuinrakennukset ovat joko autioituneet ja purettu kunnan toimesta tai niitten paikalle on toimivilla maatiloilla rakennettu uusi päärakennus. Vanhan päärakennuksen purkaminen ja uuden rakentaminen tilalle ei aina ole ollut helppo ratkaisu ja monia purkamisen on myöhemmin kaduttanut. Vanhat rakennukset olivat kylmiä ja ahtaitakin, lisäksi haluttiin sisävessat ja pesutilat eli samat mukavuudet kuten muillakin ihmisillä. Vanhan korjaaminen olisi useassa tapauksessa ollut hintavaa ja samalla summalla pystyi rakentamaan kokonaan uuden talon. Vanhojen päärakennusten jatkaminen ja ulkorakennusten uusiminen oli jossain tapauksissa myös mahdotonta liian ahtaiden asuintonttien ja rakennusten sijoittelun vuoksi. Sukupolvia asutulla tilalla ei välttämättä ole ulkoisesti jäljellä mitään muistuttamassa menneistä vuosikymmenistä. Suurimmat muutokset rakennuskannassa tapahtuivat 1960-70 -luvulla, jolloin muuallakin Suomessa vanhan talonpoikaisen virsukulttuurin tilalle haluttiin uutta ja modernia, kaupunkimaista, rakentamista. Modernisuus vaikutti myös rakennusten sisustamiseen ja jopa pohjakaavojen muuttamiseen. Samoihin aikoihin maatalous alkoi yhä enemmän koneellistua.

Vanhoista 1930-luvun ulkorakennuksista on enää jäljellä muutamia aittoja ja riisiä sekä muutama vanha navetta lähinnä sellaisten talojen pihossa, joissa ei enää harjoiteta maataloutta ja rakennukset toimivat varastoina. Poikkeuksena on Mutkalan tilan pihapiiri, jossa sijaitsee vielä koko joukko vanhoja ulkorakennuksia tyhjillään perinteisillä paikoillaan. Mutkalan uusi päärakennus sekä pihalle rakennettu kesämökki sulautuvat kesäaikana maisemaan lähes näkymättömiin. Toimivien maatilojen karjasuojia on pakostakin jouduttu rakentamaan uudestaan. Tuotantoeläinten lukumäärät tilaa kohti ovat lisääntyneet ja samoin maatyökoneiden määrät. Uudet navetat, karjaladot ja konehallit ovat tarvinneet enemmän tilaa kuin vanhat liiterit, navetat, aitat ja riihet konsanaan. Niitten purkamisenkaan ei ole aina riittänyt, vaan asuintonttia on usein jouduttu laajentamaan viljelysmaiden puolelle. Toisaalta myös asuinrakennusten ympärille on rakennettu edustuspihoja ja puutarhoja, jotka myös lohkaisevat isomman osan asuintontista kuin vanhat kryptimaat ja syreeniringit. Istutukset erottavat usein edustuspihan ja navettakartanon.

Uudet asuinrakennukset on mielellään eristetty kyläraitista kasvattamalla näkösuojaksi pensaita. Kyläraitille ei välttämättä näy edes matalien asuinrakennusten kattoja. Jos samassa pihassa on useita asuinrakennuksia, niille on erotettu teillä ja istutuksilla omat pihat.

Vantaalla maatilojen ulkorakennukset hävisivät tarpeettomina, kun maanviljelys loppui. Uudempia ulkokuoneita vuokrattiin esimerkiksi pienteollisuudelle.²⁶⁰ Meriläisessä samasta ilmiöstä on esimerkkinä Nygårdin automaalaamo, joka toimii tilan entisessä navetassa. Vantaalla oli vielä 1970-luvulla kuitenkin jäljellä luhtiaitat,²⁶¹ jotka puolestaan Meriläisestä olivat lähes hävinneet jo 1930-luvulla. Niitten häviämiseen oli vaikeaa löytää syytä, pihojen ahtautta lukuun ottamatta. Toisaalta luhtiaittojen häviäminen saattoi olla yhteydessä perheiden koon pienemiseen ja palvelijoista luopumiseen: kesäasuntoja ei enää tarvittu. Viljavarastot rakennettiin yhä useammin navetoiden yhteyteen ja erillisiä vilja-aittojakaan ei enää tarvittu kuin muutamilla tiloilla. Aittojen häviäminen kyläkuvasta mietitytti myös haastateltavia, sillä aitat ovat säilyneet usein vuosisatoja alkuperäisissä asuissaan rakennusmuotien vaihtumisesta huolimatta²⁶².

Ajallisesti toisen kerrostuman kylään muodostavat sotien jälkeen rakennetut asuinrakennukset, jotka edustavat nelikulmaista asutus- ja rintamamiestilatyyppejä. Varsinaisen kyläraitin varrella niitä on vain muutama. Sotien jälkeinen asutus laajensikin kylää Piikkilään eli Käpylään sekä Harjun päälle. Osa tiloista on nykyisin asumattomia tai ne toimivat kesäasuntoina ja varastoina. 1940-50 - lukujen rakentamista häittäsi materiaalipula. Jotkut taloista olivat jo uusina vetoisia ja kylmiä. Heikkojen rakenteiden vuoksi niitä ei aina kannattanut edes korjata. Samaan kerrostumaan kuuluu 1950-luvulla Välitien ja Meriläisentien risteykseen rakennettu kyläkauppa, joka tosin oli välillä autiona ja remontoitiin kesällä 1997 uudelleen asuintaloksi. Kolmantena kerrostumana kylässä ovat 1960-80 -luvulla rakennetut omakotitalot, jotka ovat matalia harjakattoisia tiili- ja puuelementtitaloja. Toimivien maatilojen karjasuojat on myös rakennettu samoihin aikoihin. 1980-luvulta rakennettu Käpylän markantonttialue kuuluu samaan kerrostumaan muodostuen parista kymmenestä matalasta harjakattoisesta ja tummasävyisistä tiilitalosta. Käpylää

²⁶⁰Lönnqvist 1975, 191.

²⁶¹Lönnqvist 1975, 191.

²⁶²Valonen - Vuoristo 1994, 43.

Susanna eli Takala kesällä 1996.

rakennettaessa vanha Piikkilänristeys muutettiin ja tie Meriläiseen kääntyykin turvallisemmin, lähes vanhan tanssilavan paikan päältä. Uutta rakennuskantaa edustaa myös Välttien eli nykyisen Uudentalontien varrelle koulua vastapäätä rakennettu puuelementtinen vuokratervitalo ja omakotitalo. Kokonaan oman rakennuskerrostumansa muodostavat kesämökit ja -huvilat, joita on rakennettu sekä keskelle kylää että Rantalantien (entisen Isontanhuan) varrelle ja Venetjoen rannalle. Rantalantien varteen on muodostunut oma kesämökkiraitti, jonka huviloista osa on rakennettu vanhoista talonpoikaistaloista. Osa tosin aivan uuteen rakennustyyliin. Rakennusten “kierrätys” toimii siis yhä.

Entisen Helsingin pitäjän asuinrakennuksista oli huomioitu, ettei sosiaalinen rakenne, asuinpaikka tai ammatti enää vaikuta asuintaloon vaan taloudellinen asema. Maanviljelijöiden asuinrakennus on kuin mikä tahansa omakotitalo.²⁶³ Sama huomio pätee myös Meriläisessä. Haastateltujen mielestä kylä on vauraamman näköinen kuin ennen, vaikka rakennukset ovatkin lähes kaikki muuttuneet ja samalla myös kyläkuva. Vanhoja rakennuksia kuitenkin kaivattiin ja jäljelle jääneet vanhat asuinrakennukset tuli useampien mielestä pyrkiä säilyttämään muistoina menneistä ajoista. Kriteerinä kuitenkin oli, että säilytettävät vanhat rakennukset tulisi pitää hyväkuntoisina, ränsistymään päässeet pitäisi toki purkaa pois kyläkuvaan rumentamasta.

Järjestötoiminnalla on kylässä yhä kannatusta. Suurista traditioista on muodostunut

²⁶³Lönnqvist 1975, 191-197.

pieniätraditioita.²⁶⁴ 1938 perustettu Meriläisen Martat on vielä toimiva osasto, mutta nuoremmat naiset toimivat kuitenkin mieluummin kirkonkylän Maa- ja kotitalousnaisissa, joten pienen tradition asema on siis jo uhattuna. Maatalouskerhoon eli nykyiseen 4H-kerhoon kuuluu yhä kylän lapsia, toiminta on monipuolistunut kasvimaiden viljelystä pihanhoitoon, koirasittereihin ja käsityöhön. Nuorisoseurantoiminta kylässä on loppunut, mutta joitakin kyläläisiä kuuluu yhä Halsuan Nuorisoseuraan. 1990-luvun vaihteessa Meriläisen koulupiirin alueella toimi Meriläisen kylätoimikunta, joka järjesti muun muassa kyläkoululle kesäisin luokkakouksia ja kyläkuvan siivoustalkoita. Kylätoimikunta kuitenkin lakkautettiin muutaman toimivuoden jälkeen. Halsuan kotiseutumuseo mielletään usein meriläisten museoksi ja kylästä puhutaan virheellisesti museokylänä. Kyläläiset ovat ottaneet osaa museon tapahtumiin ja osallistuneet muitten kuntalaisten ohella museon talkoisiin. Meriläisen Martat ovat tiiviissä yhteistyössä kotiseutumuseon kanssa ja he vastaavat muun muassa museon kevät siivouksista. Museosta onkin muodostunut kylään kohtauspaikka, jossa järjestetään seurakunnan ja järjestöjen juhlia ja tilaisuuksia sekä kyläläisten perhejuhlia. Maisemallisesti museo on myös muuttanut kyläkuva, museon tuulimylly on muodostunut maamerkiksi Köyhäjoentiellä ajettaessa. Museon lisäksi kylän matkailukohteeksi on alettu rakentaa Soidinkallion retkeilypolkua. Kyläläisten sosiaalista yhteenkuuluvaisuutta todistaa Rantalantien varrella oleva koko Meriläisen numeron yhteinen savimaa, jota on useina kesinä kunnostettu uimarannaksi, ja jonne on rakennettu myös grillikatos. Alue on tarkoitettu Meriläisen numeron maata omistavien ja kaikkien kyläläisten yhteiseksi paikaksi. Suurin osa kylän maanviljelijöistä kuuluu kuivaajaosuuskuntaan, johon on osuudet myös Liedeksen, Venetjoen ja Kalliokosken kylien tiloilla. Viljankuivaaja sijaitsee Meriläisen ja Venetjoen välillä Isossakankaassa. Haastatteluissa kyläläiset mielsivät suurimmiksi muutoksiksi kuitenkin yhteisöllisyyden katoamisen. Parantuneet palvelut eivät ole korvanneet naapuriapua. Talkoohengen kerrottiin kuitenkin pysyneen voimissaan paremmin Meriläisessä ja sen naapurikyliässä kuin muualla Halsualla. Häätätilanteen tullessa kyläläiset ovat auttaneet toisiaan, viljat on kylvetty peltoon ja on jopa autettu taloudellisestikin “keräämällä kolehtia” sekä omasta että naapurikylistä. Yhteisö huolehtii yhä omistaan.

Kesällä kylän tapahtumia ovat esimerkiksi Halsua-viikon museoilta. Halsua-viikko on nimensä mukaisesti viikon kestävä kotiseutujuhla, jonka kuluessa kunnan jokaisessa isommassa kylässä

²⁶⁴Redfield 1955, 23.

pyritään järjestämään tapahtumia. Toinen kesän merkittävä tapahtuma on kaksipäiväiset Miljoonaravit, jotka pidetään Käpylän asuntoalueen vieressä sijaitsevalla raviradalla. Hevosjalostusyhdistyksellä oli tapana järjestää radalla sekä kesä- että talviajoja, mutta 1970-luvulta lähtien Miljoonaravit ovat olleet vuoden ainoat ravit. Meriläisen isännät ovat perinteisesti kasvattaneet hyviä juoksijahevosia. Työhevosia kylässä on enää yksi, taloissa on kuitenkin ravi- ja ratsuhevosia. Raviradan yhteydessä sijaitsee myös urheilu- ja pesäpallokenttä, urheilumaja sekä tanssilava. Halsuan Toivo -nimisen urheiluseuran päälajeina on pesäpallo, jonka harrastus myös kylässä on innostunut. Harjun maastossa on kesäisin hyvät lenkkeilypolut ja talvella hiihtoladut. Tanssilavalla Käpylän Kasinolla järjestetään enää parit tanssit kesäisin, joista merkittävimmät ovat

Halsuan kotiseutumuseon pihaa, oikealla päärakennus

ravien yhteydessä olevat Väliyöntanssit ja nuorisoseuran Kuhilajuhulat. Kaikki nämä ovat osoituksia pienestä traditiosta, kylän tai paremminkin koko kunnan alueen sisällä syntyneestä omaleimaisesta ilmiöstä.

Katsaus kylämaiseman ja -tutkimuksen tulevaisuuteen

Mikä sitten on Meriläisen kylän tulevaisuus, pysyvätkö sen pellot viljeltyinä ja talot asuttuina? Säilyykö kylämiljö? Autioituuko maaseutu eläkeläisten yhteisöksi, jonka raitille elämä palaa vain kesäisin lomalaisten tullessa mökeilleen ja jonka tarpeettomat rakennukset saavat rauhassa rappeutua? Tämän hetken Suomessa maaseudulla on koko ajan käynnissä taistelu tilojen elämästä. Maaseutupolitiikan tavoitteena on kasvattaa tilakokoja tilojen lukumäärien kustannuksella, joten maanviljelystä ja karjankasvatuksesta, perinteisistä elinkeinoista, elävien perheiden lukumäärät pienenevät koko ajan. Pellot saattavat pysyä viljeltyinä, mutta elämisen ja asumisen muodot muuttuvat ja se näkyy sekä kylän sosiaalisessa elämässä että itse rakennetussa kyläkuvassa. Ansiotyössä käydään jopa oman kunnan ulkopuolella ja kotikylä on vain pelkkä asuinpaikka. Sen myötä ihmissuhdeverkosto alkaa rakentua jo muista kuin kyläläisistä, joten naapureissa ei jää aikaa eikä tarvettakaan vierailuun. Kun maata ei enää viljellä, eläinsuojat ja kalustovajat käyvät tarpeettomiksi ja ne vähitellen puretaan. Suurten perhevilmien hoitamiseen eivät enää tahdo yhden perheen voimat edes riittää, mutta palkollisiinkaan ei ole enää varaa eikä enää ole sosiaaliluokkaa, joka pystyisi rakentamaan toimeentulonsa sesonkimaatöiden varaan. Pahimmillaan entiset maaseutukylät ovat kaupunkimaisia palvelutaajamia tai autioituneita kyliä, joiden laidoilla on pari toimivaa supermaatilaa. Luultavasti Meriläinen pysyy asuttuna, vaikka maanviljely loppuisikin, sijaitseehan kylä kirkonkylän kupeessa. Eri asia on sitten, ketä Halsuan kaltaiseen maaseutukuntaan jää, jos maatalouskin loppuu? Vanhuksia ja palveluammattien harjoittajia? Ehkä aloitteleva maatalous- ja erämatkailu tulevat työllistämään yhä enemmän, mutta ei kaikkia maataloudesta vapautuvia. Jotakin todella työllistävää olisi keksittävä.

Mitkä sitten ovat kaavan vaikutukset? Meriläisen kylän alue on kaavoitettu ja ränsistyneet rakennukset veloitetaan purkamaan kunnan toimesta. On odotettavissa, että ainakin parin, kylän vanhan, varastona toimivan asuinrakennuksen kohtalona on tulla puretuksi. Lopputyöni kirjoittamisen aikana kaksi Välttien varren mökkiä: sotien jälkeen uudelleen rakennettu Pikkutupa ja Saninmökki, purettiin. Molemmat rakennukset kierrätettiin huvilakäyttöön eripuolille Halsuaa. Joitakin vielä purku-uhan alla olevia rakennuksia voisi vielä pelastaa perinpohjaisella kunnostuksella asuinkäyttöönkin. Kokonaan toinen asia on, onko omistajilla siihen mahdollisuutta, tarvetta ja aina edes haluakaan. Rakennusten vähitellen hävitessä kylä menettää

ainutkertaisen ilmeensä. Tilalle ehkä rakennetaan tyyppitaloja, jotka eivät enää rakennuksina eroa sadoista muista uudelleen rakennetuista kylistä. Kylä menettää identiteettinsä. Kuitenkin vaikuttaa siltä, että omistajat arvostavat yhä enemmän vanhoja rakennuksiaan ja ymmärtävät myös hirsirakennuksien rahallisenkin arvon. Ne kelpaavat muuksikin kuin polttopuiksi. Vanhoilla kotipihan rakennuksilla on ennen muuta oma tunnearvonsa muistojen säilyttäjänä. Muotia oleva sukututkimus on innostanut ihmisiä kaukaakin matkustamaan Meriläiseen etsimään ”juuriansa” ja esi-isien asuinpaikkoja. Erilaisia sukujuhlia ja tapaamisia on järjestetty suvun kantatiloille. Parina kesänä kyläläiset ovat myös yllättyneet löytäessään pihoiltaan ulkomaisia turisteja vanhoja asuinrakennuksia kuvaamassa ja piirtämässä. Muitten osoittama arvostus on saanut kyläläiset yhä enemmän arvostamaan rakennusperintöään. Tavoitteena tulisi olla jäljelle jääneen vanhan rakennuskannan korjaaminen ja säilyttäminen sopusoinnussa maatalouden harjoittamisen kanssa. Pelkkä rakennusten säilyttäminen ei kuitenkaan riitä - ja siihen tuskin kenelläkään on varojakaan - ne tulisi saada joko asuin- tai muuhun hyötykäyttöön. Esimerkiksi maatila- ja erämatkailu yhteistyössä Halsuan kotiseutumuseon, Kaustisen Kansantaiteenkeskuksen, Perhonjokilaakson sukututkimusyhdistyksen sekä erilaisten paikallisten järjestöjen kanssa voisi hyödyntää paikallista rakennusperinnettä nähtävyytenä ja työnäytöksineen myös kokemuksena. Elävä maaseutukylä, jossa asukkaat harjoittavat ammattejaan nykyaikaisessa, mutta samalla myös perinnettään kunnioittavassa ja hyödyntävässä kylämiljöössä olisi hieno tavoite mille tahansa kylälle. Yhteiset tavoitteet loisivat myös lisää yhteishenkeä. Toivottavasti ne toisivat myös tuloja kylään ja kuntaan.

Onko tällä tutkimuksella sitten mitään merkitystä? POMO-projektin yhtenä hankkeena Kaustisen seutukunnassa vuosille 1997-99 on halsualaisen perinteen keruu ja tuotteistaminen, joten lopputyöni liittyy läheisesti sen ohjelmaan ja toivottavasti tätä voidaan myös hyödyntää siinä. Hankkeen tavoitteena on mm. valmistaa Halsuan kansanperinteestä cd-ROM tietokanta, jota voitaisiin käyttää esimerkiksi opetusmateriaalina peruskoulussa. Halsuaa koskevaa tutkimusta on tehty yleensäkin vähän, joten nykyistä Meriläistä esittävillä luvuilla on ainakin oma arvonsa ajankuvaajana. Vanhoista rakennuksista keräämiäni tietoja on käytetty apuna mm. kaavoitukseen. Tutkimustani voisi hyödyntää myös kotiseutumuseon näyttelyissä ja ehkä matkailussakin, sillä Meriläisen kylässä on vielä vanhan raittiasutuksen tuntu.

Pro gradu -työni tekeminen oli mielenkiintoista. Eniten ongelmia muodosti valokuvien, piirrosten

ja karttojen liittäminen tekstiin. Valitettavasti joitakin valokuvia ja karttoja tuhoutui tiedostonsiirtovaiheessa, enkä voinut liittää niitä lopputyöhön. Näin työstäni jäi puuttumaan mm. Ketolan, Kallentuvan ja Oosin vanhojen asuinrakennusten kuvat. Materiaalin keruu ja tutkimustyö oli antoisaa: haastatellut suhtautuivat tutkimukseen mielenkiinnolla ja positiivisesti kannustaen. Erityisesti vanhemmat ihmiset kertoivat usein itse muistelevansa vanhoja asioita ja puhuivat niitä mielellään, kun joku viitsi kuunnella. Useampia ihmisiä olisi pitänyt pystyä haastattelemaan ja tutkimus olisi voinut keskittyä esimerkiksi muutaman maatilan rakennusten muutostutkimukseen ja vertailuun. Haastatteluissa tuli myös esille paljon muuta Meriläisen ja Halsuan kansanperinnettä, jota voisi kerätä ja tutkia. Esimerkiksi voisi mainita talkooperinteen, vuotuisjuhlat, kummitusjutut ja ihmetarinat Vanha Meriläisestä, hevuskulttuurin, perhejuhlista esimerkiksi ulosveisuun ja kihlajaiset (vasthanpökkäjäiset). Muita aiheita olisi esimerkiksi asuinrakennusten vertailun ennen ja nyt ja erityisesti asuinrakennusten detaljien: kuistityyppien ja ikkuna- ja ovikarmien muotojen tutkiminen. Tärkeää olisi tutkia myös Halsuan kunnan sekä koko Perhonjokilaakson alueella kylien muuttumista ja siihen johtaneita syitä.

Sekä fyysisen että yhteisöllisen kylän tutkimiseen soveltuvaa yhtä kaikenkattavaa metodia tai teoriaa en löytänyt, Sosiaalisen kulttuurin tutkimiseen puolestaan on olemassa useita teorioita. Redfieldin “The Little Community” sisälsi hyviä teorioita, mutta joittenkin niitten soveltaminen 1900-luvun alun kylään oli mahdotonta, sillä kyläläisten elämä ei ollut enää niin riippuvainen luonnosta tai eristäytynyt yksikkö kuin Redfieldin teorit edellyttivät. Ne kävivätkin paremmin kylän historian ja muodostumisen sekä juuri sosiaalisen hierarkian tutkimiseen ja koko kylän sosiaalisen järjestelmän hahmottamiseen enemmänkin ajattelu- ja käsittelytapaa ohjaavina kuin suorina viittauksina. Nikanderin ja Erixonin kylätutkimukset sisälsivät toimivia malleja sekä hyvää vertailuaineistoa rakennusten ja kyläkuvan tutkimiseen. Rakennusten arvoista ja merkityksistä oli vaikeaa löytää kirjallisuutta ja valmiita teorioita ja ne jäävät pakostakin lähes rakennusten kuvailuksi. Toisaalta joidenkin rakennusten osien rakentamiseen johtaneista syistä sai tarkkojakin tietoja. Aineellisen kulttuurin tutkimukseen liittyvät teorat soveltuvat paremminkin esineisiin, esimerkiksi työkaluihin, kuin rakennuksiin. Taidehistorian termistöstä ja metodeista olisi voinut olla enemmänkin tähän apua, vaikeutena oli kuitenkin esimerkiksi kuisteja käsittelevän Halsuaa koskevan vertailuaineiston puuttuminen. Toisaalta kansanrakennuksista on vaikeaa saada selville täsmällistä tietoa rakennusajasta, rakentajista ja jopa rakennuttajista ja vielä eritellä kaikkien

näiden tekijöiden osuutta lopputulokseen. Rakennuksista ei ole olemassa piirustuksia tai kirjeenvaihtoa rakennussuunnitelmista kuten profaaneista rakennuksista usein on. Ja kaikista Meriläisen asuinrakennuksista ei ollut edes valokuvaa jäljellä, joten olisikin ehkä kannattanut keskittyä tutkimaan vain jäljellejääneitä rakennuksia tarkemmin. Kylässä tapahtuneiden muutostutkimiseen Lönnqvistin artikkeli antoi hyvän vertailuaineiston ja teoriataustan. Sukupolvien perintö -sarjasta puolestaan löytyi hyviä artikkeleita maaseudusta ja sen muuttumisesta.

Vaikka yhteisötutkimuksena pienen maaseutukylän tutkiminen verrattuna esimerkiksi kaupunginosien tutkimiseen tuntuu vanhakantaiselta ja tarpeettomalta, kylä on kuitenkin mikrokosmos. Oma maailmansa pienoiskoossa, joka myös muuttuu (ja on aina muuttunut) ajassa, parhaillaan ehkä liiankin rajusti. Muutostutkimusta tarvitaan siis tulevaisuudessakin. Suomi-filmien ideaalista maaseutuyhteisöä ei enää ole tutkittavana. Homogeeniseksi mielletyn maaseutukylän sijasta tutkimuskohteena tulevaisuudessa saattaakin olla maaseudulla oleva yhteisö, jonka asukkaat harjoittavat hyvinkin erilaisia ammatteja erilaisissa rakennetuissa ympäristöissä etätyöstä maanviljelyyn. Maalaisuus on yhä vahvemmin elämäntapa - ei enää osoitus ammatista tai sosiaaliluokasta. Ihmiset sinänsä pysyvät kuitenkin aina samoina ja tarvitsevat sosiaalisen suhdeverkoston, yhteisönsä. Nykyhetken tutkimista ja tulevaisuuden suunnittelua varten tarvitaan silti menneisyyden tuntemusta. Etnografia tutkittavan kulttuurin yleiseen hahmottamiseen ja jokin toinen tutkimusmenetelmä tiettyjen ilmiöiden syvätutkimiseen on yhä käyttökelpoinen yhdistelmä tutkia yhteisöjä.

Meriläisen "Uurentalonpuolta".

LÄHDELUETTELO

1. HAASTATTELUT

Arkkukangas, Helmi emäntä (s.1923)
 Kujala, Anna emäntä, perhepäivähoitaja (s.1932)
 Kujala, Antti maanviljelijä (s.1927)
 Kujala, Heikki maanviljelijä (s.1920)
 Kujala, Virpi emäntä (1926)
 Kujala, Matti maanviljelijä, ostoasiamies (s.1934)
 Kujala, Mertta emäntä (s.1936)
 Liedes, Anna emäntä (s.1929)
 Marjusaari, Elmeri maanviljelijä (s.1924), Venetjoki, Halsua.
 Meriläinen, Alli emäntä (s.1914)
 Meriläinen, Fanny emäntä (s.1920)
 Meriläinen, Kalevi tehdastyöntekijä (s.1931), Ruotsi
 Meriläinen, Kirsti apuhoitaja (s.1937)
 Meriläinen, Pekka turkistarhaaja (s.1938)
 Niemi, Asta toimistovirkailija (s.1947)
 Nygård, Esko yrittäjä (s.1948)
 Oosi, Leila rouva (s.1936)
 Oosi, Olavi terveystarkastaja (s.1931)
 Patana, Annikki apuhoitaja (s.1930)
 Patana, Martta keittäjä-talonmies (s.1928)
 Peltola, Kyllikki tehdastyöntekijä (s.1927), Sandsvik Ruotsi
 Polso, Esa maanviljelijä (s.1955), Polso, Veteli.
 Ruuska, Maili yrittäjä (s.1955)
 Sillanpää, Elsa emäntä (s.1926)
 Sillanpää, Jukka maanviljelijä (s.1947)
 Sillanpää, Martta emäntä (1924)
 Sillanpää, Tyyne emäntä (s.1924)
 Sillanpää, Unto maanviljelijä (s.1918)
 Tolppanen, Teuvo (1947)
 Kaikki Halsuan Meriläisestä ellei toisin mainita.

HAASTATELTUIJEN LISÄKSI TIETOJA ANTANEET

Järvinen, Eliisa toimistovirkailija (s.1936), Helsinki
 Kujala, Petri maanviljelijä (s.1970)
 Riihimäki, Marja-Leena emäntä (s.1947)
 Svart, Helena (s.1960), Veteli
 Svart, Rauha, Veteli
 Tolppanen, Teuvo maanviljelijä (s.1946)
 Venetjoki, Väinö metsänhoitaja (s.1918), Lohtaja

KIRJALLISIA TIETOJA ANTANEET (haastattelulomake)

Oosi, Väinö rakennusmestari (s.1927)

2. PAINAMATTOMAT LÄHTEET**Halsuan kotiseutumuseon kokoelmat**

-Juho Mattilan kunniakirja lannanhoitokilpailussa

Halsuan kunnan arkisto (Hka),

-Ote Halsuan kunnan henkikirjasta vuosilta 1929 ja 1938.

-**Kotiseutuarkisto (Ksa):**

-Perhonjokilaakson kansalaisopiston perinnepiirin nauhoitteita 1980-luvun lopulta:

-Patana, Antti maanviljelijä (1904-198) ja Patana, Aune emäntä (1908-199)
Halsua.

-Meriläisen kihilajaisperinnettä

-Sulo Kalliokosken nauhoitteita v.1977

-Viljami Kalliokoski (1895- 1978) kertoo: Aaprami Haapasalo ja Kalle Rantala.

-Nestori Meriläisen kirjeet

-valokuvakokoelmat

Jyväskylän yliopisto, Etnologian laitos (JYEL)

-Haastattelu JYEL 91/8 Elmeri Marjusaari, maanviljelijä (s.1924) Halsua.

Museovirasto (MV),

-Keruuarkisto (MV:K)

-Kansatieteellinen kuva-arkisto (MV 3850:759 ja :769.)

Perinteen keruu ja tuotteistaminen -hankkeen kokoelmat, Halsua (Pktk)

-haastattelu Suoma Haapasalo kertoo (s.1908)

-haastattelu Helmi Melender kertoo (s.1906)

Vaasan maakunta-arkisto (VMA)

-Pietarsaaren kihlakunnan henkikirjat, Halsua 1900-1910 Bab 1 ja 1911-1930 Bab 2

Vetelin kunnanarkisto, Veteli (VKA)

-Virrankosken kokoelmat, lehtiöt B ja K

Yksityiset kokoelmat

-Ote maarekisteristä Halsuan kunnasta, Pietarsaaren kihlakunnasta, Vaasan läänissä N:o 1027, 15.02.1932. Omistaa Elmeri Marjusaari, Halsua.

-Ote lainhuudatuspöytäkirjasta talvikäräjillä 26.02. 1916. Omistaa Antti Kujala, Halsua.

3. PAINETUT LÄHTEET

- Anttila, Veikko** 1974. Talonpojasta tuottajaksi. Kirjayhtymä. Oy Länsi-Suomen Kirjapaino, Rauma.
- Anttila, Veikko** 1978. Kansankulttuurin keruun ja tutkimuksen vaiheita Suomessa. **Kansallisten tieteiden ja kotiseuduntutkimuksen historiaa**. Jyväskylän yliopiston etnologian laitoksen opetusmoniste. Jyväskylä.
- Erixon, Sigurd** 1946. Kila, en östgötisk skogsby. En byundersökning 1912-13. Institutet för Folklivsforskning, Stockholm. Håkan Ohlssons Boktryckeri, Lund.
- Gardberg, C.J.** 1953. Rakennustutkimuksen opas. Muinaistieteellisen toimikunnan oppaita III. Valtioneuvoston Kirjapaino, Helsinki.
- Heikkuri-Alborzi, Saimi - Niemi, Pirjo** 1980. Arvokkaat kulttuurimaisemat Keski-Pohjanmaan jokilaaksoissa. Vaasan läänin seutukaavaliitto, Vaasa.
- Hietalahti, Antti** 1980. Halsuan koululaitoksen historia 1880-1980. Keski-Pohjanmaan Kirjapaino Oy, Kokkola.
- Hietalahti, Antti** 1986. Urheileva Halsua. Halsuan Toivon 75-vuotishistoria. Keski-Pohjanmaan Kirjapaino Oy, Kokkola.
- Härö, Elias - Kaila, Panu** 1976. Pohjalainen talo. Kyriiri Oy, Helsinki. 2p.
- Jokivuolle, Matti** 1979. Talon elämää. **Vanhaa Veteliä**, s.57-109. Kyrönmaa IX. Etelä-Pohjalaisen osakunnan kotiseutu-julkaisuja. Keski-Pohjanmaan Kirjapaino Oy, Kokkola. 2.p.
- Junkala, Leevi** 1979. Entisajan palkollisten oloista. **Vanhaa Veteliä**, s.149-160. Kyrönmaa IX. Etelä-Pohjalaisen osakunnan kotiseutu-julkaisuja. Keski-Pohjanmaan Kirjapaino Oy, Kokkola. 2.p.
- Junnila, Heikki** 1987. Perhonjokilaakson historia. Halsuan, Kaustisen, Perhon ja Vetelin historia 1860-luvulta 1980-luvulle. Keski-Pohjanmaan historiasarja VI. Perhonjokilaakson kunnat. Keski-Pohjanmaan Kirjapaino, Kokkola.
- Kaila - Pietarila - Tommila** 1987. Talo kautta aikojen. Julkisivujen historia. Rakentajain kustannus Oy, Helsinki. Gummerus Osakeyhtiön Kirjapaino, Jyväskylä.
- Kalliokoski, Matti** 1994. Viljami Kalliokosken värikäs nuoruus. Sanomalehti Perhonjokilaakso 19.05. 1994, s 10. Perhonjokilaakson kirjapaino Oy, Veteli. K-P Kirjapaino, Kokkola.
- Kalliokoski, Voitto** 1994. Halsualta USA:n Etelä-Dakotaan. Kotiseutuliite. Sanomalehti Perhonjokilaakso 11.08.1994, s 8-9. Perhonjokilaakson Kirjapaino Oy, Veteli. K-P Kirjapaino, Kokkola.
- Karhulahti, Sonja - Tuikka, Sauli** 1994. 50 vuotta 4H-työtä. Keski-Pohjanmaan 4H-piiri. Lestijokilaakson Kirjapaino Oy, Kannus.
- Kolehmainen, Alfred - Laine, Veikko** 1983. Suomalainen aitta. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki. Kustannusosakeyhtiön painolaitokset, Keuruu.
- Korhonen, Teppo** 1991. Kuisti. Kansatieteellinen arkisto 37. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala.
- Korhonen, Teppo** 1985. Talonpoikaistalon rakennukset. **Sukupolvien perintö 2**, s.103-144. Kirjayhtymä Oy, Helsinki. Tampereen Kirjapaino Oy, Tampere.
- Korkiakangas, Pirjo** 1996. Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. Kansatieteellinen arkisto 42. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala.
- Kupiainen, Heikki** 1985. Isännästä tuottajaksi. **Sukupolvien perintö 3**. Talonpoikauskulttuurin sato, s.59-115. Kirjayhtymä Oy, Helsinki. Tampereen Kirjapaino Oy, Tampere.

- Känsälä**, Risto 1984. Sivukamaritupa. Sananjalka 26. Kansanmusiikki-instituutti, Kaustinen. Serioffset, Turku. Eripainos.
- Lehtonen**, Juhani E. 1985. Sisustus ja asuminen. **Sukupolvien perintö 2**, s.179-218. Kirjayhtymä Oy, Helsinki. Tampereen Kirjapaino Oy, Tamprint, Tampere.
- Leimu**, Tuula - **Talve**, Ilmar 1976. Kansankulttuurin muuttumisesta Suomen maaseudulla 1880-1940. Raportti esitutkimuksesta. Turun yliopisto, Kansatieteen laitos, Monisteita 12.
- Lilius**, Henrik 1971. Miljöötutkimuksen menetelmistä ja tavoitteista. Taidehistoria ja ympäristön tutkimus, s.1-18. Ylioppilastuki r.y. Kyriiri Oy, Helsinki.
- Löfgren**, Orvar 1996. Linking the Local, the National and the Global. **Ethnologica Europaea**, Journal of European Ethnology **26: 2, 1996**, s. 157-158.
- Lönnqvist**, Bo 1975. Från jordbruksbygd till förstad. Byar och gårdar i Helsinge. Ekenäs tryckeri Ab, Ekenäs.
- Maakauppa ja sen kehitys Suomessa**, 1938. Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Määttä**, Viljo S. 1997. Maakuntaa rakentamassa. 100 vuotta keskipohjalaista nuorisoseuratyötä. Keski-Pohjanmaan Nuorisoseura r.y. Kppaino, Kokkola.
- Nirvi**, Saimi 1933. Talonpoikaistalon rakennuksista ja huoneisen sisustuksesta eteläisellä Keski-Pohjanmaalla 1700-luvulla. **Kyrönmaa III**, s.110-124. Etelä-Pohjalaisen osakunnan 25-vuotisjulkaisu, Helsinki. Forssan Kirjapaino Oy, Forssa.
- Nikander**, Gabriel 1975. Byar och gårdar i Helsinge från 1750 till 1865. Svenska Odlingens Vänner i Helsinge. Ekenäs Tryckeri Ab, Ekenäs. 1. tryckeri 1916.
- Paulaharju**, Samuli 1981. Suomenselän vieriltä. Werner Söderström Osakeyhtiö .WSOY:n graafiset laitokset, Porvoo. 2p.
- Rasila**, Viljo 1985. Kohti moniarvoista yhteiskuntaa. **Sukupolvien perintö 3**. Talonpoikauskulttuurin sato, s.33-57. Kirjayhtymä, Helsinki. Tampereen Kirjapaino Oy, Tamprint, Tampere.
- Rauhala**, Liisa 1992. Raivaaja-Joonas - Kujalan touhukas tuta. Kotiseutuliite. **Perhönjokilaakso** N:o 12, 1992, s. 10-11. Perhönjokilaakson Kirjapaino Oy, Veteli. KP-Paino, Kokkola.
- Redfield**, Robert 1958. The Little Community. The University of Chicago Press, Chicago. Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala. The 4.th impression, first impression 1955.
- Sallinen-Gimbl**, 1984. Ethnological village study in Finland. **Ethnologia fennica**. Finnish studies in Ethnology 1982-1983, Volume 12. Seurasaarisaatiö, Vammala.
- Suomen maatilat V**, 1933. Vaasan ja Oulun läänit. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo. Werner Söderström Osakeyhtiön Kirjapaino, Porvoo.
- Suuri Maatilakirja VI**, 1967. Kustannustuote Oy, Helsinki. Kirjapaino Oy Savo, Kuopio.
- Valonen**, Niilo 1963. Zur Gesichte derFinnischen Wohnstuben. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 133. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino, Helsinki.
- Valonen**, Niilo - **Perkoila**, Matti - **Von Konow**, Ossian 1977. Puurakennukset. Historia, tutkimus ja suojele. Seurasaarisaatiön toimitteita 3. Rakennuskirja Oy, Helsinki. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala.
- Valonen**, Niilo - **Vuoristo**, **Osmo** 1994. Suomen kansanrakennukset. Museovirasto, Helsinki. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala.
- Vesterinen**, Ilmari 1995. Valkoisen rannan kylä. Tutkimus itäjapanilaisesta pienyhteisöstä. Yliopistopaino, Helsinki University Press, Helsinki.
- Virrankoski**, Pentti 1961. Kokkolan pitäjän yläosan historia. Keskipohjanmaan historiasarja V. Halsuan, Kaustisen, Perhon ja Vetelin historiatoimikunta. Keski-Pohjanmaan Kirjapaino Oy, Kokkola.